

45350

IVAN PRIJATELJ

KULTURNA IN POLITIČNA
ZGODOVINA SLOVENCEV

1848—1895

V

Uredil
Anton Ocvirk

Pri
Znanstvenem društvu
v Ljubljani
1940

reducir

**PRIJATELJ / KULTURNA IN POLITIČNA ZGODOVINA
SLOVENCEV / PETI DEL**

PRIJATELJ

PRIJATELJ IN POLITIČNA ZGODOVINA

PRIJATELJ IN POLITIČNA ZGODOVINA

1848-1849

1848

1848-1849

1848

1848-1849

1848

SPREJETO NA SEJI ZNANSTVENEGA DRUŠTVA V LJUBLJANI

DNE 27. MAJA 1938

45350

FZC

030003858

MLADOSLOVENCI
—
**OBDOBJE ROMANTIČNEGA
REALIZMA**

(1868—1881)

I

UVOD

«Mladoslavenci» in «Mlada Evropa»*

Periodiziranje literarne zgodovine — kakor vsake druge zgodovine — je prav tako težka stvar, kakor je težko najti dobro in izrazito poznamenovanje za posamezne zgodovinske periode. Vsaki periodizaciji preti nevarnost, da mehanično preseka tok dogodkov, ki se organsko presnavljajo iz prošlosti in istotako organsko priraščajo iz sodobnosti na podlagi duševnih in materialnih pogojev časa ter na osnovi iniciativ silnih individualnih činiteljev. Zgodovinarstvo je ozmišljeno rekonstruiranje in sestavno podoživljanje prošlosti. Zategadelj se zgodovinar — prav zaradi sistematične preglednosti in smotrne grupacije vsega tega, kar se je tudi v dogajanju snovalo v okviru izvestnih skupin — ne more in ne sme odreči delitve zgodovine v periode. Zavedajoč se torej, da vsako periodiziranje v bistvu nasiljuje kontinuiteto zgodovinskega dogajanja, vendar pa priznavajoč, da literarna kakor vsaka druga zgodovina zaradi sistematične preglednosti potrebuje nekih obmejitev, postopa po mojem mnenju literarni zgodovinar najprirodneje in najsmotrnejše, ako se pri periodizaciji odloči za takšne grebene, od katerih priroda sama v morju svojih časovnih valovanj jemlje zdaj svoje zaletе, da po njih izprožitvi zopet splashneva, delajoč prostor in dajajoč povod novim zaletom. Za take grebene in mejnike smatram jaz v soglasju z nekaterimi odličnimi sostrokovnjaki nastope novih, mladih, med seboj krepko idejno zvezanih generacij, ki dobivajo po nastopu prvih pionirjev v podmladkih še nekaj časa sukurs, dokler se gesla pokolenja ne izživijo in ne izrabijo, na kar stopajo pod praporom novih idej najprej v boju z «očeti», nato v mirni udejst-

* Razprava je bila prvič objavljena v LZ 1924, str. 26—37, 83—90. (Op. ured.)

vitvi teh idej na pozorišče — »sinovi«, katere čaka prej ali slej ista usoda.

Kar se tiče poznamenovanja literarnozgodovinskih period, je nekdanja romantična doba v svojem individualizmu rada imenovala posamezna obdobja po prominentnih osebnostih, medtem ko je nji sledeča pozitivistična ali realistična doba kazala nagnjenje, nazivati periode rajši po najglasnejših umetnostno-formalnih, idejnih ali socialnih časovnih geslih. Po mojem mnenju ne gre, da bi zametavali staro romantično prakso, samo rabiti bi jo morali zelo previdno. Vsako poznamenovanje je etiketa, ki doseže svoj namen samo takrat, kadar vsebuje vsaj večino glavnih znakov vsebine v zgoščeni obliki. Ako imamo torej opraviti z obdobjem, kateremu je kakšna genialna osebnost malone sama vtisnila svoj duševni pečat, potem to obdobje tudi v literarni zgodovini po pravici in lahko nosi ime dotične genialne individualnosti. Ako pa so bile skupinske časovne ideje kakršnega koli značaja glavne vodnice izvestne dobe, potem se mora izbrati poznamenovanje za dotično periodo v skladu z imenoslovjem teh časovnih vodilnih gesel.

Kar se tiče slovenske novejšje literarne zgodovine onih časov, ki so se vrstili po zaključku Čop-Prešernove visoke romantike, ki je stopila v življenje po zmagi nad Zois-Vodnik-Kopitarjevo filološko in etnografsko romantiko, je bila v tem pogledu pri nas do sedaj praksa naslednja: Julij pl. Kleinmayr, ki je v svojem slabo uspelem prvem poskusu, naslovljenem «Zgodovina slovenskega slovstva» (Celovec, 1881), obravnaval tudi prvi del te dobe, je krstil obdobje od leta 1843. (od «Novic» dalje) do 1881. z enostavnim matematično-mehaničnim nazivom: «tretja doba» zategadelj, ker je imenoval prejšnji dve periodi «drugo» (od 1770 do 1843), oziroma «prvo dobo» (od početkov do Pohlina). O tem, da slovensko literarno zgodovinarstvo ni moglo ostati pri tem primitivnem, ničesar ne vsebujočem poznamenovanju, ni treba izgubljati besede. Nato je izdal 1893 dr. Jakob Sket za literarni pouk v višjih razredih sred-

njih šol svojo «Slovstveno čitanko» (Celovec 1895), v kateri je naslovil obdobje med 1843—1893 z izrazom: «doba narodne prosvete». Začetno letnico 1843 je Sket pridržal iz Kleinmayra, ker je imel početek Bleiweisovih «Novic» za mejnik, od katerega naj se datira novejša slovenska literatura. Z nazivom «narodna prosveta» je sicer Sket poskušal zajeti v naslov že tudi bistvo literarnega snovanja tega obdobja, vendar se mora reči, da je s tem dokaj splošnim nazivom označil le bolj prva leta te periode, manj pa zadnja desetletja XIX. stoletja, v katerih si je stavila slovenska literatura tudi že bolj umetnostne cilje. Prvi, ki je novejšo slovensko literarno zgodovino razložil v dva dela, je bil *dr. Karol Glaser*. Njegova «Zgodovina slovenskega slovstva» (Ljubljana, 1894—1898) je v III. zvezku obravnavala «Bleiweisovo dobo od 1848. do 1870. leta». Dr. Glaser, ki se je prvi med našimi literarnimi zgodovinarji oziral na važne svetovne dogodke — sestavljajoč sicer precej šablonske pregledne svetovnih pojavov in postavljajoč jih na čelo posameznih oddelkov svojega dela — je torej tudi prvi poskusil datirati početek novejše slovenske literarne zgodovine s svetovno-znamenito zarezo leta 1848. Zakaj je dr. Glaser to prvo obdobje zaključil ravno z letom 1870., je tem manj uvidevno, ker mu je dal naslov: «Bleiweisova doba». Saj je vendar dr. Bleiweis nastopil v naši javnosti s svojimi «Novicami» že leta 1843. in deloval v nji do svoje smrti leta 1881. Da je dr. Glaser krstil to kakor tudi poznejše obdobje («Stritarjevo dobo») z imenomoma dveh markantnih osebnosti, se dá razlagati iz metode njegove literarne zgodovine, v kateri so bili biografski in bibliografski podatki o posameznih osebnostih bolj v ospredju kakor ideje časovne kulture, literature in umetnosti sploh. Za drjem. Glaserjem je prišel *dr. Grafenauer* najprej s svojo «Zgodovino novejšega slovenskega slovstva» (Ljubljana, 1909 in 1911), nato pa s svojo «Kratko zgodovino slovenskega slovstva» (Ljubljana, 1917 in 1919). Zdi se mi, da se je dr. Grafenauer tako v prvi kakor v drugi svoji literarni zgodovini

vini glede poznamenovanja dob zgledoval po novejših čeških literarno-zgodovinskih kompendijih. Znamenite Laichterjeve «Češke literature XIX. stoletja» I. del obravnava pod naslovom «Od Dobrovskega do Jungmannove pesniške šole» (II. izd., Praga, 1911) v posameznih specialnih poglavjih češko prosvetljenstvo in prvo romantiko, njen II. del pod naslovom «Od Polaka do Langerja» romantiko, njenega III. dela 1. zvezek pod naslovom «Od Máche do Havlíčka» isto literarno šolo, njenega III. dela 2. zvezek pod naslovom «Od Božene Němcove do Nerude» pa že početke češkega realizma. Novák-Novákova «Pregledna zgodovina češke literature» (II. izd., Praga, 1913) pa deli novejšo češko literaturo, počenši od prosvetljenstva v: a) «Literaturo narodnega preporoda» (prosvetljenstvo, romantika) in v: b) «Literaturo prerojenega naroda» (doba prehoda in reakcije, doba Nerude in Háčka, sedanja doba). Podobno je poimenoval tudi dr. Grafenauer I. del svoje večje zgodovine z naslovom «Od Pohlina do Prešerna» in je v tem delu obravnal «prosvetljeno dobo» ter «slovensko romantiko», medtem ko je nazval II. del iste večje zgodovine «dobo narodnega prebujanja» ter jo obmejil z leti 1848. do 1868. Isti naslov in ista obmejnika je za čas po letu 1848. obdržal dr. Grafenauer tudi v svoji «Kratki zgodovini», v kateri je nadaljnje obdobje od leta 1868. do 1895. krstil za «dobo nove romantike in realizma», medtem ko je dal slovenski «moderni» naziv «Od literarnega prevrata do naših dni».

Glede na svoje v uvodu tega sestavka razvito naziranje o periodizaciji literarne zgodovine na podlagi novih generacij, ne pričenjam jaz zgodovine novejše slovenske literature z letom 1843., kakor se je to delalo do Glaserja, zategadelj, ker v prvih petih letnikih Bleiweisovih «Novic», tedanjega glavnega glasila slovenske literature, še ne nastopa nikaka nova generacija z nikakimi novimi idejami, ki bi se ločile od primitivno-utilitarnih smotrov takratnih naših neznatnejših pisateljev in tudi ne od narodno-preporodnih ciljev važnejših

avtorjev prejšnje romantične dobe. Šele v letu 1848., ob času «pomladi narodov» nastopi tudi pri nas krepak nov val med seboj idejno zvezane generacije, ki se po sporadičnih početnih svobodomiselnih težnjah glede na primitivne potrebe naroda in glede na večino duhovniškega sotrudištva obda s trdnim oklepom naziranjsko konservativne, družabno patriarhalne in umetnostno utilitarne ter narodno probujne ideologije. To generacijo imenujem jaz generacijo «Staroslovencev» in dobo literarne zgodovine, ki se je snovala pod egido teh mož — dobo «Staroslovenstva». Grafenauerjevega naziva «doba narodnega prebujenja» za obdobje med letom 1848. in 1868. si nisem mogel prisvojiti zategadelj, ker se je narodna prebuditev v smislu narodnega osveščenja v posameznikih vršila pri nas že izza dobe prosvetljenstva, v smislu ljudske prebuditve v nacionalnem pogledu pa se je nadaljevala prav do svetovne vojne in se šele v tem velikem požaru vzvrščila v zahtevi po lastni narodni državnosti. «Narodno prebujenje» se torej po mojem mnenju ne dá vgozditi zgolj med leta 1848.—1868. Pokolenje «Staroslovencev», označeno po štirih glavnih, gori navedenih geslih, katerih samo eno, čeprav zelo važno, tvori «narodna prebuda», predstavlja idejno dokaj tesno med seboj zvezano, pod Bleiweisovim vodstvom stoječo generacijo, ki je zavladala s svojo miselnostjo v burji leta 1848., vodila slovensko kulturno in literarno udejstvovanje skozi desetletje avstrijskega absolutizma, organizirala prvi javni narodno-politični in družabno-socialni nastop Slovencev kot naroda v dobi obnovljene ustave 60ih let ter si zlomila hrbtenico ob glasovanju za dualizem leta 1867. Sama se spočetka seveda res ni tako imenovala, a se v poslednjih letih svoje vlade in svojega propada vsaj branila ni naziva «Staroslovenci», naziva, ki ga je tej odstopajoči generaciji vzdevala bolj ali manj očitno nova generacija «Mladoslavencev».

Ko sem razložil, zakaj si za dobo med 1848—1868 nisem mogel prisvojiti naziva «doba narodnega prebujenja», pristavljam, da se mi tudi Grafenauerjev naziv

«doba nove romantike in realizma» za obdobje med 1868—1895 ne zdi docela posrečen zategadelj, ker označuje v vsej evropski literarnozgodovinski terminologiji izraz «nova romantika» ali «neoromantika» prav za prav romantični element «moderne», in pa zato, ker je bila romantična sestavina našega v ostalem precej šibkega realizma «mladoslovenske» dobe. — Ljudsko-običajna nota — v resnici dediščina starega romantizma in se o kaki «novi romantiki» v tej dobi ne more niti govoriti, kvečjemu o zapozneli romantiki. S tega stališča bi se dal za dobo med 1868—1895 bolj upravičeno zagovarjati naslov «romantično-realistična doba», pri čemer bi prišlo do izraza resnično dejstvo, da je bila slovenska literatura te dobe še v marsikaterem pogledu romantična, obenem pa že tudi skromno realistična, v splošnem pa izrazito niti taka niti drugačna. Da si tudi tega naziva nisem prilastil, tiči vzrok v tem, ker hočem porabiti izraze «romantičen» in «realizem» za poznamenovanje delnih obdobj te periode. Pristavljam pa, da časovne mejnike predzadnjih dveh dob novejše slovenske literarne zgodovine, ki jih je postavil dr. Grafenauer, sprejemam tudi jaz, samo s tem razločkom, da tako, kakor sem govoril o naši literaturi med leti 1848.—1868. kot o «dobi staroslovenstva», razpravljam o naslednji dobi kot o «dobi mladoslovenstva», ne samo zaradi konformnosti s poznamenovanjem prejšnje dobe, ampak iz globljih vzrokov, ki se nam odkrijejo v splošni karakteristiki te dobe.

«Mladoslovensko» gibanje se krije časovno in v mnogih pogledih tudi idejno skoraj popolnoma z «mladočeškim» političnim in deloma tudi literarnim gibanjem 60ih in naslednjih let. S Češkega prihaja k našim «Mladoslovincem» res samo posrednja pobuda, in sicer tudi od tam bolj za formiranje smeri in taktike kakor za ustvarjanje politične stranke ali literarne struje. Ideologija «mladoslovenska», kakor tudi «mladočeška», ki je v politiki narodno-radikalna, v svetovnem naziranju pozitivistična in svobodomiseln, v umetnosti čim dalje

bolj realistična, ima svoje korenine v duševnem življenju širšega kulturnega sveta tedanje Evrope.

Že sama tvorba poznamenovanja «Mladoslavenci» nas povede v prvotno domovino tega gibanja, namreč v — Italijo prve polovice XIX. stoletja. Italija je bila v tem času razkosana v majhne domače državnice; najplodovitejše province v njenem severnem delu je vrhu tega držala v svojih ostrih krempljih Avstrija, ki je pod vodstvom Metternicha kot mnogonarodna država igrala prve gosli v koncertu «svete alianse», mednarodne monarhistične in absolutistične zavarovalne državne zveze, prirojene po Metternichu v ta namen, da bi se v podjarmljenih narodih dušil vzbujajoči se narodni čut in vsak pojav miselnega in nacionalističnega individualizma ter enorodnega državnega edinstva, z eno besedo: da bi se uničevala vsa dediščina velike francoske revolucije, ki je s tem, da je doma dvignila na površje nove stanove, v ostali Evropi vzbudila k zavesti nove narode, in pa dediščina filozofske in literarne romantike, ki je gojila kar kult «narodnega duha» — sama gesla, neljuba predmarčnim absolutistom. To narodno in obenem svobodomiselnostno gibanje je naraščalo v tem času zlasti v Italiji, kjer se je zgoščevalo v skrivne revolucionarne «karbonarske» krožke. Leta 1822. je to gibanje dobilo svojega glasnika v Giuseppu Mazziniju. Ta je izdal v tem letu knjigo «La giovine Italia», ki je šla iz rok v roke. V tem svojem delu je proglasil za vrhovno načelo javnega udejstvovanja načelo narodnosti. Njegov klic je izzvanjal v zahtevo po «zedinjeni Italiji», o kateri je pisec že v tej svoji knjigi ugotavljal, da sta o nji sanjala že Dante in Macchiavelli. Proti onim, ki so ugovarjali, češ da je avstrijska uprava v Lombardiji in na Beneškem boljša, nego domača v italijanskih državnicah, je vzklikal Mazzini: «In če bi bila naša uprava huronska ali hotentotska, samo da je domača!» Naj bo ta uprava v severni Italiji, kakršna hoče biti, tuja je, nemška. Zato pa: «Fuori i tedeschi!» Devetnajsto stoletje je stoletje načela narodnosti in to načelo bo ta vek

tudi uresničil. — Mazziniju v roke je deloval v italijanskem leposlovju Massimo d'Azeglio, ki je zlasti v svojih dveh romanih «Ettore Fieramosca» in «Nicolo dei Lapi» opisoval, kako so se Italijani v srednjem veku, razcepjeni v majhne državice, neprestano med seboj vojskovali in služili tujim interesom, namesto da bi se vzajemno med seboj zedinili in postali sami svoji gospodje v svoji hiši. — D'Azeglio je bil duševni pristaš tretjega znamenitega italijanskega prepородitelja, abata Giobertija, ki je v duhu francoskih liberalnih katolikov, grofa Montalemberta, patra Lacordaira in Laménaisa, urednikov liberalno-katoliškega «Correspondenta» v Parizu, izdal leta 1845. knjigo «Il primato d'Italia». Ako je bila Mazzinijeva knjiga bomba, bi se moglo Giobertijevo delo imenovati baklja, z entuziazmom razsvetljujoča ideal «zedinjene Italije». Gioberti je v tem svojem delu razvijal tezo, da bi liberalni papež najlaglje združil Italijo, ki bi si mogla pridobiti prvenstvo med katoličani vseh narodov. — Za Giobertijem je prišel Cavour. Ta mož se je dvajset let pripravljaj na svojo veliko misijo. Noč in dan je na tihem študiral politična gibanja vseh narodov, končno je leta 1848. nastopil v italijanski javnosti s svojim dnevnikom «Risorgimento», v katerem je z velikim ognjem zastopal načelo, da se mora vsak narod izobraževati v svojem jeziku in stremiti po tem, da postane gospodar svoje zemlje in svoje usode. Preden je postal minister, se je Cavour kot poslanec v piemontskem parlamentu dne 20. oktobra 1848 toplo zavzel tudi za avstrijske Slované, za «to mnogobrojno, energično, iskreno, ali že mnogo stoletij teptano pleme slovanško». In Cavour je v naslednjih desetletjih v resnici postal oče «zedinjene Italije.»¹

Pod vplivom idej in delovanja Mazzinija in njegovih naslednikov je nastalo v zatohlem absolutističnem ozračju

¹ Kako so gesla teh voditeljev italijanskega političnega prepороda užigala tudi srca naših «Mladoslavencev», se razvidi iz člankov (najbrž dr. Zarnikovih): «Gibanje načela narodnosti itd.» v «Slovenskem gospodarju» z dne 6. februarja 1868, števil.

predmarca vse polno tajnih revolucionarnih zvez, poleg «Mlade Italije» «Mlada Poljska», «Mlada Irska», «Mlada Angleška» itd., ki so se pod gesli republikanstva, državljanskih svoboščin in edinosti posameznih delno ali celotno podjarmljenih narodov združile leta 1843. v skupno tajno zvezo, imenovano «Mlada Evropa».

Vse te skrivne zveze so bile političnega in državno-prevratnega značaja in so ogrožale v prvi vrsti države, združujoče v sebi več narodov ali narodnih delov, katerim so obetale zedinjenje v obliki lastne državnosti na podlagi narodne samodoločbe. V drugi vrsti pa so te tajne zveze izpodkopavale tudi prestole in oltarje pod devizo republikanstva in svobodomiselstva. Poleg teh političnih tajnih krožkov pa je specialno v Nemčiji v začetku 30ih let v literaturi nastala temu gibanju pobočna in miselno sorodna struja, ki je močno vplivala na formiranje «Mladočestva» in deloma preko tega (v politiki), deloma tudi neposredno sama po sebi (v literaturi) na naše «mladoslovensko» gibanje. To je bila med seboj trdno sklenjena literarna struja, ki jo imenuje nemška literarna zgodovina «*Jungdeutschland*». Izoblikovala se je v znamenju opozicije proti prejšnjima dvema pravcema v nemški literaturi, proti klasicizmu in romantizmu, ko ta dva nista imela nič več novega povedati mlademu pokolenju. Proti Goetheju, ki je bil v klasičnoharmonični lepoti udejstvil v svojih delih najvišja gesla klasicizma in romantizma, in preziral zanimanje za časovne, zlasti politične dogodke, proti Goetheju, ki je leta 1830. po izbruhu julijske revolucije v Parizu pripisoval značaj svetovnega gibanja nekemu znanstvenemu sporu med Cuvierjem in Geffroy-Saint-Hilairejem, ne pa tej revoluciji, je nastopil Heinrich Heine, pionirska duša tega pokreta, ki je imenoval nemškega Olimpijca «*Zeitablehnungsgenie*».

6., in v «Slov. narodu» z dne 11. aprila 1868., števil. 5., ter dalje. Prim. tudi dr. Zarnika predavanje v ljubljanski čitalnici, natisnjeno v «Slov. narodu» z dne 21. julija 1878, števil. 165., ter dalje.

34
deutschland» pa je dal tej struji mlade nemške generacije publicist Ludolf *Wienburg* v svoji knjigi «Ästhetische Feldzüge (1843). *Wienburg* je v tem svojem bojnem spisu pokopaval pesmico (das Lied) kot tipično izrazilo romantike, zanimajoče se v svoji umetnosti radi umetnosti zgolj za duševne doživljaje posameznika; povzdigoval pa je — prozo kot večji, mogočnejši, kolosalnejši instrument, s katerim želi novo pokolenje dati izraza ne samo posameznim izbranim osebnostim, marveč obenem človeški celoti, vzbujajoči in zavedajoči se v sodobnih občečloveških, zlasti tudi političnih zahtevah. Pojma «države» in «naroda» sta stopila takrat zopet v ospredje dnevnega interesa. Zanimanje za državo kot obliko naroda, ne pa kot last absolutističnih mogotcev, je bila vzbudila že velika francoska revolucija. Premaga Napoleona, mogočnega ukrotitelja revolucije, je bila vzbudila v Nemcih najprej povečan smisel za državo, in sicer za državo zedinjenega naroda, v katerem naj bi prišli vsi stanovi do veljave, predvsem zlasti dotlej zapostavljeni meščanski ali tretji stan. Ta stan pa so srednjeevropski fevdalni mogotci, prav tako kakor francoski restavratorji po letu 1815., dolžili vseh revolucijskih grozot ter homatij in so v «sveti aliansi» utrjevali stari absolutistični monarhični princip, legitimen «po milosti božji». Ta predmarčni reakcijski pritisk je povzročil, da se je mlado nemško pokolenje, ki je še pred kratkim po osvoboditeljnih vojnah tako zmagoslavilo nad Napoleonom in njegovo Francijo, mahoma preorientiralo in začelo v velikem Korzu gledati heroja revolucije, obdajati njegovo glavo z legendarnim sijem in stavljati v njegovo Francijo vse upe glede večje državljanske svobode stanov. Nemške nade na Francijo so se uresničile. Francozi so vstopili leta 1830. v julijsko revolucijo in v nji ustoličili meščansko kraljestvo. Skoro na to je sledila 1848 februarjska revolucija, ki so se ji Nemci pridružili v nekaterih svojih državah z marčnimi revolucijami tega leta. V Franciji je doslej meščanstvo ostalo na krmilu države, tudi v ostali zapadni Evropi

si je ta stan priboril več ali manj pravic. V Avstriji pa je po letu 1849. obdržal še za eno desetletje vso moč v rokah aristokratsko-duhovniški fevdalni absolutizem. V državah, v katerih je bilo fevdalstvo poraženo, je zavladal meščanski kapitalizem, nakar se je razgalila zevajoča rana novega, dotlej molčečega sloja, četrtega stanu, proletariata.

Vse te peripetije časovnih dogodkov je spremljala literarna četa «Mlade Nemčije» z največjim zanimanjem in se razvijala čim dalje bolj demokratično, v zavestnem bojnem nasprotstvu zoper aristokratizem klasicizma in romantizma. Specialno na romantizem, na ta večni in neusahljivi živelj človeškega umetnostnega snovanja, je gledala enostransko, skozi prizmo njegovih zapoznelih izrastkov. Njegovo dionizično ugodje in dopadenje nad čutnim svetom je podcenjevala in ga dolžila, da se zamika v neki višji, neistiniti svet čiste duševnosti, pripuščajoč čutnost in realnost za zgolj stopnico v neki izsanjani višji nadsvet. Parola o «umetnosti radi umetnosti» je bila res romantični produkt nemškega doktrinarnega in abstraktnega duha, kakor je to pravilno ugotovil že ruski kritik Bjelinski. Francoska romantika je bila pri vsem svojem individualistično-čustvenem zanesenjaštvu že od Victorja *Hugoja* dalje mnogo bolj socialno-sočutna nego nemška. Deviza «l'art pour l'art», ki jo je pri Francozih prvi proglasil *Théophil Gautier*, je bila vobče prva kulturna mladika, s katero se je nemški umovalni duh delno vcepil v francoski duševni organizem v dvomljivo zahvalo za vse neštevilne pobude, ki so jih prejemale Nemci v različnih stoletjih iz duševne Francije.² Iz tega formalističnega gesla se je v drugi polovici XIX. stoletja na Francoskem vzporedno ob realistični struji porodila literarna šola «parnasovcev».

«Mlado Nemčijo», ki je nastopala spočetka le rahlo strnjena in uravnavala svoje delovanje bolj nezavestno v

² Prim. Oskar Walzel: Die deutsche Dichtung seit Goethes Tod. Berlin 1919., str. 54.

smislu aktualnih časovnih teženj mladega pokolenja, ki je rinilo še v politično ospredje, je skovala v zaključeno bojno četo ali literarno šolo naredba nemškega zveznega zbora z dne 10. decembra 1835, s katero so se v Nemčiji prepovedali svobodnjaški spisi avtorjev, navedenih v tej naredbi imenoma: *Heineja*, *Gutzkova*, *Laubeja*, *Wienbarga in Mundta*. Blizu pa je stal «Mladi Nemčiji» tudi *Börne*. Vrhutega je ta struja sama kazala na *Jean Paula* in *Chamissa* kot na dva predhodnika svoje smeri. V nemški Avstriji sta stala «mladonemški» struji blizu *Nikolaus Lenau* in *Anastasius Grün* (na Kranjskem rojeni grof *Anton Aleksander Auersperg*).

Smernice in devize je dajal «Mladi Nemčiji» *Heine* ne samo kot sijajen pesnik, ampak še bolj kot duhovit in temperamenten publicist. V svoji knjigi «*Die romantische Schule*» (1836) je izjavljal, da s to knjigo pokopava romantiko, ono literarno smer, kateri je on očital, da beži od dejanskega sveta v nerealni nadzemski in davno minuli, prošli svet. Nova literatura da hoče ustvarjati ljudi sedanjosti, ki bodo znali brez pomiselnja uživati ugodja tostranske sreče. Znani so njegovi verzi iz «*Zimske pravljice*»:

«Ein neues Lied, ein besseres Lied,
O Freunde, will ich euch dichten;
Wir wollen hier auf Erden schon
Das Himmelreich errichten . . .

Ja, Zuckererbsen für Jedermann,
Sobald die Schotten platzen!
Den Himmel überlassen wir
Den Engeln und den Spatzen . . .»

Za *Heinejem* so dolžili tudi drugi «Mladonemci» romantiko, da je zašla v onemoglo disharmonijo med idealom in resničnostjo, iz katere da ji je preostal samo beg v izsanjane fantastične sfere. Strastno *tesno razmerje do sodobnega življenja*, ki naj prevzame vso poe-

zijo, je postala prva in vrhovna zapoved umetnostnega evanĝelija «Mlade Nemčije». To ugodje nad resničnostjo si je iskalo duška v *političnem interesu*, kar nam postane umevno, ako pomislimo, da se je ta struja rodila v dobi najtrše absolutistične reakcije predmarca. Zanimanje za svobodnejše državljanske naprave je dobivalo obliko radikalnega (za enkrat še bolj meščanskega) *demokratizma*, ki je klical po ustavi, v kateri naj bi prišel do besede že dlje časa na naskok se pripravljajoči tretji stan, ki je bil na Francoskem že zavladal. Stalno tarčo «Mladonemcev» je tvorilo aristokratsko-cerkveno jerobstvo; njih puščice so bile izkaljene v svobodomiselstvu in republikanstvu ter so zvenele opojno pesem o svobodnem razvoju osebnosti v smislu liberalizma, o visokoumni svobodni humaniteti namesto šablonske cerkvene vernosti, o emancipaciji ženske itd. — V umetnostno-teoretičnem pogledu pri «Mladonemcih» še ne moremo govoriti o zavestnem realizmu, komaj o njega početkih. Zanimanja za vso neposredno objektivnost, za poezijo vsakdanjosti še ni bilo doumelo to pokolenje. «Mladoslóvencei» so ustvarjali bolj iz dneva za dan, snujoč svoje duševne proizvode bolj iz aktualnih, jarkih dnevnih gesel, nego iz intimitet na videz nekazne in neznatne vsakdanjosti. Bili so kakor ustvarjeni za *žurnaliste*; zato je tudi bila njih najpriljubljenejša oblika *feljton*, razposajen, humorističen, satiričen, v katerem sta bila mojstra zlasti Heine in Börne.

Od prejšnjega romantičnega kulta narodne samobitnosti se je «Mlada Nemčija» okrenila odločno vstran in uprla oči v smer *kozmpolitizma*. Poreklo njenega svetovnega in socialnega nazora, vznik njenih idej o graĝanskih svoboščinah, zapoved aktualnega pisanja iz dneva za dan, kakor tudi še marsikaj drugega je to šolo spravljalo v ozko zvezo s tedanjo Francijo. Medtem ko se je bila Nemčija v dobi romantike zaprla v miselnosti v svojji visoki filozofski idealizem, v praktičnem kulturnem udejstvovanju pa v svoj filistrski «Teutschtum», v domačo raševnato nošo, si puščala rasti starogermanske

grive in verno poslušala na telovadiščih svojega telovadnega «očeta» Jahna, ki je hotel, da bi zrasel med Nemčijo in Francijo neprodiren pragozd, medtem ko je v Nemčiji vsak romantičen poet smatral za svoj nepreklicni poetični kredo Goethejev izrek: «Politisch Lied ein garstig Lied», medtem ko se je nemška romantika vedno bolj oddaljevala od zemlje v neke abstraktne sfere rafinirane izumetničenosti, goječ poezijo radi poezije, slikarstvo radi slikarstva, glasbo radi glasbe ter se hermetično zapirala pred brigami in radostmi časa, je stala večina francoskih poetov že v romantični dobi v sredi neposrednega življenja. V pesnitve Victorja *Hugoja* in v romane George *Sandove* so se krepko zaganjali valovi sodobnih dogodkov in časovnih teženj, *Balzac* je pisal pod naslovom «Človeška komedija» svojo grandiozno fiziologijo francoske družbe, *Béranger* je dajal v svojih živahnih, temperamentnih verzih izraza utripom ljudskega srca, v vsakem pogledu ter v umetninah vsakega poeta so se na Francoskem tudi v dobi romantike zabisavale meje med literaturo in življenjem. Mlade Nemce je zategadelj začel privlačiti Pariz, to svetišče svetega ognja svobode, to izvirališče grajanskih svobosčin, to torišče poezije, ki je bila hkratu dejanje in življenje, to poprišče življenja in dejanja, ki sta bila obenem poezija. Heine se je preselil za stalno v Pariz, začasno tudi Börne. Oba ta dva Nemca sta pisala od časa do časa tudi po francosko. «Mladonemškemu» kozmopolitizmu, prav za prav obliki francosko-nemškega duševnega bratstva, je dajal največ duška duhoviti ironik Heine, ki je začel prvi smešiti dotedanji nemški paladij — slavo osvoboditeljnih vojn, in proslavljati Napoleona kot «moža ideje», kot «včlovečeno idejo», kot »izvršitelja oporoke meščanske revolucije». «Die alldeutschen Revolutionsdilettanten mit ihren Turngemeinplätzen» so se mu zdeli smešni v primeri z velikim Korzom, ki mu je bil «jeder Zoll ein Gott». Napoleonovo pokolenje je Heine imenoval junaški rod, ki je vzrastel iz tal ognja in svobode pod časovnim geslom

prostosti in enakosti ter tragično poginil na ruskih poljanah «durch Kälte und Sklaven». In na njegovem grobu, pravi Heine, so se razpasli: «Die Alliierten und die schlechten Befreiungsgedichte, Hermann und Thunelda. Hurrah! und der Frauenverein und die Vaterlandseicheln und das ewige Prahlen mit der Schlacht bei Leipzig und wieder die Schlacht bei Leipzig und kein Aufhören davon». Bolje bi bilo, da bi bili takrat tepeni šolarčki, nego da so oni pretepli učitelja, je bilo Heinejevo mnenje.

V vprašanjih svetovnega in verskega naziranja se je «Mlada Nemčija» polagoma odvracala od nemškega idealizma Hegelovega in se približevala v nekaterih svojih zastopnikih, n. pr. Börneju, k francoskemu liberalnemu katoličanstvu abbéja de Lamennaisa in Montalemberta, medtem ko se je Heine, glavni glasnik «Mlade Nemčije», nagibal k socialistično-utopističnemu saint-simonizmu z njegovim bogom, ki je duh in snov obenem, z njegovimi gesli o «rehabilitaciji mesa», o «emancipaciji ženske», o «čutni radosti antike», ki naj bi na tleh porušene židovske in krščanske religije ustanovila novo, tretje kraljestvo «ravnovesja med duhom in snovjo». Pozneje pa so «Mladonemci» pod vodstvom mladohegelijancev Straussa in Feuerbacha evolucionirali v smer filozofskega materializma in pozitivizma.

Pod vplivom «Mladonemštva» se je v marsikaterem pogledu izoblikovala tudi duševna fiziognomija našega «mladoslovenstva».

Naših «Mladoslovencev» sicer več ne odlikujejo oni široki razgledi po svetovni duševnosti, kakršni so dičili naše prosvetljence (kakega Zoisa), naše filološke romantike (kakega Kopitarja) in naše visoke romantike (kakega Čopa in Prešerna). Potreba, prijematí za nujno delo ob formiranju ljudstva v narod in vstopati v dnevni boj za njegova prava, jih sili, da se lotevajo dela ob narodni prebují in zlasti ob opremi naroda kot takega z literaturo mnogo poprej, nego so sami sebi dali širšo

evropsko izobrazbo. Ta oznaka velja seveda v še mnogo večji meri za njih predhodnike «Staroslovence», o katerih se mora naravnost reči, da so nebotični, samo na par individualnostih sloneči obelisk Čop-Prešernove duševnosti prihulili v skromno kapelico v ta namen, da so njeno bazo lahko razširili preko predelov širokih ljudskih krogov. «Mladoslovenci» so bili že brezprimerno bolj razgledani po istodobnem evropskem duševnem svetu, nego njih «staroslovenski» očetje. Vendar pa je njih pre naglo zaključeni kurz izobrazbe in njihov zgodnji vstop v javno življenje ter literarno delovanje povzročil, da so oni istodobne evropske idejne smeri, katerim so želeli krčiti pot v Slovence, poznali le bolj v splošnih obrisih in večinoma iz druge roke. Opisane ideje, kakor tudi z njimi zvezane duševne smernice, ki so gibale v oni dobi duševni svet Italije, Francije in Angleške, je izmed naših «Mladoslovencev» nekoliko bližje poznal dr. Valentin Zarnik in o njih, kakor smo čuli, tudi informiral svoje sodobnike. Specialno Angleško je iz očitvidstva poznal tudi dr. Pavel Turner, eden prvih podlistkarjev «Slovenskega naroda», političnega organa te generacije. Smeri francoske literature je na domačo lepo knjigo po svoje apliciral Josip Stritar, ki je precej dobro poznal tudi istodobno nemško literaturo — glavno idejno zajemališče ostalih «Mladoslovencev», zlasti *Levstika* in *Jurčiča*. Kar se tiče dotikov s slovanskim svetom, so bili «Mladoslovenci» v najtesnejši zvezi s Čehi, katerih politične smeri so v tej ustavni dobi spoznavali v parlamentu in literarne v društvenem dijaškem kontaktu na Dunaju. V drugi polovici 60ih let, v dobi začetnega nastopa «Mladoslovencev», študira že nekaj slovenskih dijakov v Pragi (Starè, Fr. Marn i. dr.). Ker prav češki zgled v obilni meri oblikuje v tem času tudi našo slovensko duševnost, ga moramo v kratkih potezah označiti.

Na Češkem se v 60ih letih prične zmagoslavni pohod «Mladočehov». Njihova mentalnost pomeni slovansko recepcijo «mladonemške» duševnosti, po kateri so bile razgibane in za njeno slovansko obliko dovzetne tudi

duše naših «Mladoslavencev». Konformno z «Mladonemci» je *Sladkovskega* «mladočeska» politična in *Nerudova* literarna generacija že od prvih 60ih let dalje poudarjala važnost in potrebo političnega udejstvovanja v smislu radikalnega meščanskega demokratizma ter boja za ustavno svobodo, odklanjajoč «nedolžno», igračkarsko posnemanje narodne pesmi in patriarhalni konservativizem češke starejše romantične generacije. Borila se je ta češka mladina za ljudskost in svobodomiselstvo deloma na podlagi samobitnega, toda ne tolikanj historičnega kolikor bolj neposrednega narodnega življenja, deloma pa že na podlagi gesel kozmopolitizma, zamenjujoč tradicijski epigonski romantizem s takrat aktualnim, tendenčno pobarvanim začetnim realizmom, ki še ni bil prepričan realizem, ampak neki žurnalistično-feljtonistični aktualizem. V naprednem duhu časa je ta češka mladina na tako zelo njenim interesom približano resničnost gledala v toliko socialno, da je proglašala razredno enakost, včasih že tudi zanimanje za omilitev usode delavcev, zahtevo ženske emancipacije, versko svobodo v smislu versko-indiferentnega liberalizma, boreč se na ta način ne glede na domači historizem za humane kozmopolitične vzore, zahtevajoč od pesnika in pisatelja, da izrazi ne glede na domačo tradicijo, na verske in moralne predsodke svojevrstnost svojega individualnega bistva, češ: ako se novodobnemu češkemu pesniku posreči, da podá v lastnih umetninah lastno polno individualnost, rezultirajočo iz komponent rodu, naroda in dobe, bo nova češka poezija tudi narodna, organsko narodna, ne pa, kakor doslej, mehansko-posnemovalno-narodna. Glede na dikcijo in slog se «mladočeska» literarna generacija odvrča od zanosne in bombastične patetike ter od lepotne, sladke idilike, kakor tudi od kultiviranega verza dotedanje romantike in se oprijemlje treznega, neposrednega vsakdanjega izraževanja, bolj prikladnega obravnavanim aktualnim predmetom, in pa novinarstvu, v katerem objavlja svoje spise kot feljtone. Ta generacija «poudarja karakteristično v jeziku na ra-

čun lepote», pravi o nji dr. Arne Novák.³ Prozaičnost izraza se včasih ne izogiba niti trivializmu, v želji, da ostaja v ozkem kontaktu z neposrednim življenjem in da protestira proti izlikanosti in izstruganosti dotedanje češke romantično-rodoljubne poezije. Lepa proza te češke generacije ni tolikanj roman, kolikor bolj in pogosteje drobna skica, slika s potovanja, žanrsko pograbljen figur ali pojav z ulice, feljtonska kozerija in novela. Ako pa se proza vlije v obliko romana, je to roman «mladonemške» svobodne tehnike in francoske socialne tendenčnosti po vzoru George Sandove.⁴

Na osnovi te kratke skice tedanjih političnih, socialnih in literarnih prizadevanj v evropskem svetu je zanimivo, zasledovati ona tuja gesla, ki so oplojala tudi naše «Mladoslavence» skupno, katera izmed njih so si prisvojevali za smernice svojega dela samo nekateri člani te čete in nič manj zanimivo ni vprašanje, katere izmed teh sodobnih deviz so puščali vsi skupaj ali pojedinci vsak za svojo osebo na strani in iz katerih vzrokov.

Svetovni nazor naših «Mladoslavencev» je svobodomiseln, in sicer v smislu filozofskega materializma, modernega v vrstah avstrijske meščanske inteligence 60ih let. Naše «mladoslovensko» dijaštvo ob koncu tega desetletja na Dunaju z navdušenjem posluša javna predavanja darwinista in materialista Karla Vogta.⁵ Oni duhovniki, ki se pridružujejo «mladoslovenskemu» gibanju (n. pr. Bož. Raič, Dav. Trstenjak, Zlatoust Pogačar i. dr.) so liberalni katoliki Güntherjeve šole. Na podoben način, kakor so nekateri «Mladonemci» sočustvovali z liberalno-katoliško francosko strujo de Lammenaisa in Montalemberta, kateri je stala blizu tudi «Mlada Italija» v osebi Giobertija, tako tudi naši «Mladoslavenci»

³ Prim. njegovo «Geschichte der böhmischen Litteratur», Leipzig, 1907., str. 261.

⁴ Prim. Novák-Novák: Přehledné dějiny literatury české. Olomouc, 1915., str. 287 do 290.

⁵ Prim. Boletove «Črtice o Pavliha-Zvonovcích» v «Novicah» 1870., str. 521.

radi vidijo v svojih vrstah te slovenske duhovniške liberalne katolike. Sicer pa naša «mladoslovenska» četa ne kaže niti posebno tesnega razmerja, niti izrazitega nagljenja do modroslovja in je po veliki večini versko indiferentna. V privatnih razgovorih in pismih rada malce pozabavlja «farjem», v proticerkvene boje pa se vsaj spočetka svojega pokreta ne spušča rada, boječ se oslabiti enotno fronto politično ogroženega narodiča. Iz istega vzroka se tudi na Jurčičeva usta nekaj let brani proglašiti samo sebe kot posebno politično stranko «Mladoslovencev». Borbe zoper konkordat in za svobodnejše zakonske ter šolske postave v dunajskem parlamentu jo potegnejo iz rezerve v epizodičen «kulturni boj» okrog leta 1875. Idejno intonacijo temu boju v naši javnosti dajejo temperamentni članki mladega Šukljeta, našega zgodovinarja francoske revolucije. Germanizatorični pritisk Auersperg-Lasserjeve vlade zaključi ta slovenski «kulturni boj» pod precej neiskrenim geslom «miru in sprave».

Domalega vsi «Mladoslovinci» — tudi literatje — so strastni politiki meščansko-demokratske orientacije. Politični toni se neprestano mešajo v njihovo literaturo. To nam postane umljivo, ako upoštevamo poleg časovnega evropskega, v vseh literaturah jako «politiziranega» duha, še to okoliščino, da je od bolj ali manj ugodnega narodnopolitičnega stanja Slovencev vedno zavisel tudi prospek njih literature. Kakor vsej «Mladi Evropi» je tudi našim «Mladoslovincem» v politiki ideal čim največja osamosvojitve naroda. Geslo «zedinjene Slovenije» nosijo «Mladoslovinci» v široke narodne vrste v «taborih», zborovanjih pod milim nebom, posnetih po češkem vzorcu. Idejni politični inspirator je Levstik, najpopularnejši taborski govornik pa dr. Zarnik. Kakor «Mladonemcem» in «Mladočehom» je in ostane tudi našim «Mladoslovincem» ves čas njihove dobe kulturni vzor Francija, za katero se navdušujejo predvsem politično za odpor proti grozeči nemški nevarnosti. Zveze s francosko literaturo so zaradi težke prisvojitve francoskega jezika

še rahle, dasi prevajata od prvih 70ih let zlasti Hostnik in Mandelc francoske romane in veseloigre v slovenščino, tem večje pa so politične simpatije. Medtem ko leta 1870., ob času vojnega spopada med Francijo in Nemčijo, naši «Staroslovenci» nekaj časa kolebajo, kateri izmed vojujočih nacij bi naklonili svoje simpatije, se «Mladoslavenci» postavijo takoj na stran Francozov. Francoski poraz vsem «Mladoslavencem» napolni srca z bridkostjo, kateri daje duška kak Janko Kersnik z besedami: «Kam pa bi tudi z vsemi lepimi idejami o napredku, umetnosti, civilizaciji, humaniteti, kam bi z vso navdušenostjo za lepo in resnično, če je vse le utopija, če vse služi le v to, da bo vničeno od krone in mitre... isti solnčni bog, kateremu je Goethe poklanjal svojo pesem, je pustil, da so se usipali njegovi žarki na zelene vinske gorice usužnjene Francije, tam, kjer so pruske pichelhaube stražile grob svobode, grob civilizacije.»⁶

Glede na vladavino so skoraj vsi naši «Mladoslavenci» — seveda vsak precej na tihem in sam zase — odločni republikanci. — V slovanskem vprašanju korakajo preko jugoslovanstva, takrat malo uspehov obetajočega zaradi domišljave hrvatsko-pravaške «piemontske» ideologije ter zaradi srbske državne neurejenosti (po umoru kneza Mihajla) ter posegajo po daljnih ciljih panslavizma v smislu utopitve vseh Slovanov v ruskem morju. Odmevi slavjanofilskih glasov se odzivajo v slovenskih listih v dopisih Levstika in člankih dr. Celestina. Poslednji celo odide z nekaterim slovenskimi visokošolci v Rusijo, da se malo let pozneje precej iztreznjen vrne.

Narodnost je eno njihovih glavnih gesel, medtem ko se brezprimerno zanemarja socialno vprašanje, ki je tako zelo zanimalo «Mladonemce» in «Mladočehe» — pač posledica takrat še neznatnega števila slovenskih industrijskih delavcev. Samo včasih in brez posebnega odmeva izpregovori kak osamljen glas tudi o tem poglavju n. pr. Ferdo Kočever ali dr. Zarnik, v teh časih

⁶ Prim. Prijatelj, «Kersnik» I., str. 161 do 162.

najboljši poznavalec tozadevne francoske, angleške in nemške literature v originalnih jezikih, prava bela vrana med tedanjo jezikovno malo erudirano in svetovno bolj iz druge roke orientirano «mladoslovensko» generacijo. Praktične narodnogospodarske naprave (hranilnice in posojilnice) prenašata s Češkega na Slovensko brata Vošnjaka za narodno (ne pa še ljudsko) gmotno osamosvojitve. Da se skoraj vsi javni interesi in vsi boji osredotočujejo prav ob goli narodnosti, je krivo ogroženo stanje malega naroda, preko katerega nezatno ozemlje Nemci z javnim omalovaževanjem gradijo svoj most do Jadrana. Odtod prihaja, da se nota humanskega kozmopolitizma, lastna «Mladonemcem» in deloma tudi «Mladočehom», tako tiho oglašča v «mladoslovenski» literaturi; njen odmev se rahlo čuti samo v Stritarjevih spisih.

Romantična tradicija deluje še dokaj močno in se izraža v prikazovanju historične samobitnosti in v obujanju spominov na socialno in versko odporna ter zato upesnitve vredna dejanja naroda v Jurčičevih in Tavčarjevih zgodovinskih povestih; zgodovina mika v mlajših letih tudi Detelo. Po romantično obžarjeni «naši zvezdi» dozdevnih nekdanjih slovenskih «lepših dni» vzdihuje Gregorčičeva lira, medtem ko prorokuje slovansko-mesijanska Stritarjeva pesem socialni raj vsemu človeštvu, ko napoči «slovanski dan». Še bolj ko historična samobitnost pa zanima in privlači «mladoslovenske» pripovednike originalna, krepka sodobna svojevrstnost v nra-
vih, običajih in «tipih» slovenskega kmetiškega ljudstva. Levstik, zaiteresiran za to plat narodnega življenja po narodopisni romantiki, formira to smer v literarni program, v privatnih pismih skrbno goječ semena, ki jih je bil konec 50ih let vsejal v našo literarno njivo s «Krpanom» in «Potovanjem od Litije do Čateža», naravnavaoč njih pogánjke vedno bolj v realistično in socialno smer, opozarjajoč zlasti Jurčiča na prve že naravnost realistične vzore nekih nemških pisateljev, ki so nastopili po «mladonemških» aktualistih s tako zvanimi «domačijskimi» in «vaškimi» povestmi, v katerih

je dihal ves neposredni in topli čar preprostega, samo na videz enostavnega življenja podeželskega človeka. Po svoji naturi realistični, a po svoji literarni izobrazbi še precej romantični Jurčič ter skozi in skozi romantični Tavčar mu le deloma uresničita njegov program; z nekoliko bolj podrobnim pogledom se «malemu življenju» posveti Detela. Vobče pa se nam nudi tu zanimiv paralelizem: kakor «mladoslovenski» politiki tako ne kažejo tudi «mladoslovenski» beletristi v svojem začetnem realizmu tja do 80ih let skoraj nikakega smisla za socialno noto, kakor je sploh smisel za societeto pri njih še majhen. Fabuliranje in ljudsko-običajsko tipiziranje jih najbolj vabi. Slovenska družabnost je šele v povojih in tedanjih naših pripovednikov še ne vznemirja s svojimi problemi. Umevno je, zakaj začne s socialnimi podtoni malce operirati pri nas prvi dr. Vošnjak, svetujoč tudi Jurčiču, da bi podslikal svoje «Rokovnjače» bolj socialno. A Jurčič ostaja rajši pri svoji romantično-realistični snovni interesantnosti. Društveno gibanje nastajajoče slovenske meščanske družbe jemlje za snov svojih povesti šele Kersnik, za njim Starè in od časa do časa tudi Tavčar, čigar spisi kažejo največ ingredienc drzne skepse, trpke ironije in pikrega sarkazma onega prehodnega romantičnega realizma, ki je pri Nemcih prirodno sledil «mladonemški» struji in dajal oboležje tudi «mladočeskim» literatom tako zvane «majevske» generacije. Kramljateljski feljton Heinejevega in Börnejevega tipa uvajata v «mladoslovensko» literaturo Jurčič in Kersnik, deloma tudi Ogrinec, ki pa se specializira še bolj kot prvi naš zastopnik leposlovno-prirodopisne skice.

Kar se tiče sloga umetnostne dikcije in oblike, se mora reči, da se četa naših «Mladoslovencev» v tem pogledu po večini ravna po geslih «Mladonemcev» in «Mladočehov». Posebno izraz Jurčičev, Zarnikov in različnih žurnalistov stremi z neznatnim smislom za artistiko po življenjski neposrednosti v vsej njeni živahnosti in drastiki, ne strašoč se mnogo niti pred trivialnostjo in grobstvo izraza. Estetični okus, pridobljen iz starejših

literarnih smeri, ustvarja pri nekaterih znamenitih zastopnikih «mladoslovenske» literature svojevrstne drugačne tendence. Levstik, ki je izšel iz Kopitarjeve in Vukove etnografsko-filološke romantike, oklepajoče se predvsem ljudske dikcije in literature iz ljudstva in za ljudstvo, zahteva sicer v izrazu ljudsko jedrino ter korenitost. A kot slavist in slovničar ter kot panslavist, ki veruje, da najdejo nekoč Slovani pot v rusko morje po staroslovenskem mostu, odklanja v Jurčičevih neposredno-življenjskih delih vsak izraz in vsako rëklo, ki se preveč oddaljuje od staroslovenske korenine. Stritar, literarno izobražen v evropski romantični sentimentalnosti in salonski uglajenosti izraza, istotako očita Jurčiču, da ne izbira dovolj skrbno izrazov. Stritar tudi prepaja vsa dunajska dijaška leta glavnega pripovednika «Mladoslovencev», Jurčiča, z estetično-prozodičnimi nauki, dokler mu to pristno dete prirode, aktualnosti in interesnega fabuliranja ne uide v bližino Levstika, razvijajočega se odločno v izrazito realistično smer v prepričanju, da slovanskemu značaju pristoja krepčina, ne pa mehkoča. A Jurčič tudi nasproti Levstikovemu vplivu ohranja precej samostojnosti in se mu prepusti morebiti še najbolj v skupno napisanem «Tugomerju». V upoštevanju socialnih problemov in slikanju družabnih slojev ne gre Jurčič niti za Levstikovim klicem, niti za primeri «mladonemških» socialnih tendenčnikov, niti za prvimi nemškimi realisti, socialno barvajočimi svoje spise. Snovna interesantnost in zapletenost dejanja, podedovana iz romantike, mu ostaja ideal poleg Scottove skrbi za oris značajev in poleg onega veselja do podeželske tople drobnorisbe, ki jo opazujemo v delih prvih nemških realistov, tako zvanih «vaških» pripovednikov, in pa v delih Čehinje Božene Němcové, katere glavno delo «Babica» se pojavi že sedem let po izidu originala v slovenskem prevodu in se uvrsti na ta način na čelo mnogoštevilnih poznejših prevodov tega dela v vse kulturne jezike sveta. Še bolj romantično naturo očituje v snoveh in dikciji sedaj zanosni, sedaj ljudsko-drastični, a v je-

ziku in kompoziciji vedno ohlapni in necizilirani Jurčičev in Levstikov učenec Tavčar. Kot karikatura Jurčiča nastopi v 70ih letih irhasti Koder, samo za spoznanje manj izbirčen v izrazu in manj drastičen v snoveh, kakor je bil v 60ih letih Andrejčkov Jože, ki je hodil po Jurčičevih vaških potih bos, s čevlji čez ramo, s pipo v ustih in mehurjem za pasom.

Vobče se mora reči, da «mladoslovenska» literatura kljub temu, da je pri Slovencih prvič za Čop-Prešernovo klasično romantiko priznavala in gojila leposlovje kot najvišji izraz narodne duševnosti, še vendar ni držala koraka s tedanjo svetovno literaturo in ni prišla do izrazite, enotno in globoko fundirane literarne smeri. Elementi tradicionalne romantike so se v nji družili z novimi devizami začetnega realizma na tak način, da so čim dalje večji preves dobivale poslednje. Umetnost kot taka ji ni bila glavno vodilo, ampak vzpostavitev naroda kot takega, osamosvojitve naroda vsaj v kraljestvu duševnosti v nadomestilo za nedostatek politične in državne samostojnosti. Problem malega naroda je bil že takrat in je ostal do danes problem tudi naše literature . . .

Od početkov «mladoslovenske» literature v drugi polovici 60ih let pa do leta 1881., do izida «Ljubljanskega Zvona», je to literarno generacijo več ali manj držal pod svojo hipnozo iz francoske romantike zajeti Stritarjev formalizem in socialno-altruistični sentimentalizem, ki je našel najprirodnejši in najčistejši svoj izraz v melodiozni pesmi Gregorčičevi. Šele v «Ljubljanskem Zvonu» zmaga nad Stritarjem ob vodstvu Levčevega, iz poznejšega Levstika privzetega realizma Kersnikov družabni in društveni realizem, umetnost opisovanja «gole resnice» v toliki meri, da mora vzbujati hrepenenje po nečem nedosežnem, torej (po Kersnikovi definiciji) «gola resnica pod zlato, prozorno tančico idealizma». ⁷ V tem času začena vplivati na slovenske pisatelje že tudi ruski realizem, specialno Turgenjevlev roman, prihajajoč k

⁷ Ljubljanski Zvon, 1890., str. 637.

Slovenecem v nemških in deloma tudi domačih prevodih. Zanimivo pa je, da stavi Turgenjeva svojim slovenskim sobratom po peresu v vzgled Jurčič že v prvi (in edini) številki svojega «Glasnika» (1869). Razen na Kersnika vpliva Turgenjev tudi na Podlimbarskega. Najvišji svoj izraz zadobi ta ruski realizem pri nas pred nastopom «moderne» zopet v pesniku, namreč v Aškercu.

Glede na zgoraj razvita umetnostna gesla hočem torej «mladoslovensko» dobo novejše slovenske literature (1868 do 1895) obravnati v dveh oddelkih, in sicer imenujem:

- 1.) obdobje *romantičnega realizma* (1868 do 1881) in
- 2.) obdobje *poetičnega realizma* (1881 do 1895).

V vsakem posameznem teh dveh oddelkov postopam na ta način, da razpravljam v njem: a) o smereh avstrijske politike v dotičnem obdobju z ozirom na tesno zvezo naše literature s politiko; potem b) o duševnih, zlasti političnih medsebojnih strujah na domu; c) o vlogi akademske «omladine» pri duševnem gibanju dotičnega časa; č) o časopisnem, društvenem in socialnem gibanju; d) o splošnem razvoju literature in literarne kritike ter končno e) o posameznih pisateljih.

*Slovensko, slovansko in južnoslovan-
sko vprašanje pri Slovencih na
prelomu 60ih in 70ih let**

V različnih fazah avstrijskih ustavnih bojev so Slovenci kot majn narod, živeč v neprestani skrbi za svoj nacionalni obstoj, vedno iskali pomoči in opore v stremljenju, kako bi se naslonili na kak večji slovanski narod in se na ta način ubranili raznaroditve. V bistvu so bile te njihove težnje že dolgo *narodno-političnega* značaja, a so si redko pod tem pravim imenom upale stopiti na plan, ker je oficialno in neoficialno Nemštvo, ki je imelo Slovenijo za le še neznatno naptje svojega pohoda na Jadran, s paznim pogledom zasledovalo vsako tako slovensko gibanje in ga takoj žigosalo s panslavističnim pečatom. *Politični panslavizem* se je med Slovenci, zlasti med dijaško mladino, začel tudi v resnici razvijati v drugi polovici 60ih let, ko je Avstrija po neuspelem Belcredijevem federalističnem poizkusu plávala s polno paro v dualistične vode, polne nevarnih kleči in prepadov, grozečih potopiti avstrijske Slovane, zlasti Čehe, Slovence in Srbohrvate, v nemškomadžarskem morju. V neposredno predidočih letih se je to slovensko slovansko stremljenje oklepalo nedolžnejše bilke, namreč jezika in skušalo v večjem ali manjšem poslovanjenju slovenščine doseči ožji kontakt z ostalimi avstrijskimi Slovani, zlasti s Srbohrvati in Čehi. Preko avstrijskega okvira dotlej Slovenci še niso kdo ve kaj obračali svojih pogledov.

Levstikov znameniti nastop¹ v «Napreju» leta 1863. ob priliki debate z Jankom *Pajkom* je bil zopet zaenkrat

* Razprava je prvič izšla v RDHV IV. (1928), str. 57—138. (Op. ured.)

¹ Prim. «Razprave», II., str. 199—208. — Prijatelj citira svojo razpravo «Levstikov politični list „Naprej“». (Op. ured.)

zaključil to eksperimentiranje z domačim jezikom, katerega je bil Levstik proglasil za najmočnejšo oporo narodne kulture in ravno one ideje nacionalnega obstanka, v imenu katere so posamezniki hoteli žrtvovati svoj jezik ali njegovo uporabo omejiti za najprimitivnejše namene. Glede na stari Vrazov dualistični ilirizem je Levstik Pajka docela preveril, da ne gre gojiti nižjo literaturo v enem, višjo pa v drugem jeziku. V marsikaterem drugem pogledu pa so šli Levstikovi in Pajkovi nazori tudi pozneje še vedno narazen. O tem nam priča Pajkovo pismo z dne 20. decembra 1864, napisano drju. Janku Serncu.² To Pajkovo pismo ne govori nič o politični strani vprašanja, ampak o zgolj jezikovni, literarni in kulturni. Janko Pajk je bil namreč proti koncu leta 1864. izdal «Izbrane narodne Srbske Pesni. S slovnico tolmačenjem in rečnikom» kot I. (in edini) zvezek nameravane biblioteke, katere izdajo je napovedoval pod naslovom «Jugoslovenska knjiga. Zbirka srbskih in hrvaških izvrstnih del». Proseč drja. Janka Sernca, «da bi razširjenje omenjene knjižice pospešiti blagovolil», mu je v citiranem pismu razodel namene, ki so ga vodili pri izdaji knjige. Ker je imel prof. Janko Pajk v oni dobi precej pristašev, je treba s par besedami označiti njegovo načelno stališče v slovensko-slovanskem vprašanju. Najprej pravi Pajk, da je nameraval dati z imenovano knjižico «našemu jeziku nekake pomoči in okrepčanja v slovarskem oziru». Nato izvaja: «Po moji misli je treba nemške in krivo skovane ali celo pomanjkljive besede iz najbližjega zdravega vira srbsčine (= hrvaščine in srbsčine) izposoditi. Nekteri segajo za Nevo, nekteri za Vltavo, nekteri v staroslovensčino (ktera je nb. ukljub Miklošiču še dosta meglena).» Levstik je bil v svojem spisu «Napáke slovenskega pisanja» in v članku «Gospodoma nasprotnikoma» določil razvoju slovenskega literarnega jezika nekoliko drugačne smernice. Tudi on je opozarjal slovenske pisatelje, naj jim bodo «prosti

² «Veda», IV. (1914), str. 130.

Serbje v izgled in vodilo», a zgolj v tem, da po primeru Vuka tudi slovenski pisatelji zajemajo jezik iz domačega vira, da ga zajemajo «tam, kjer izvira iz pravega studenca, namreč kmetu iz ust . . . Pri nas ne gre drugače: *od ljudstva se moramo učiti . . .*»³ «Tudi naj bi pri miru puščali vse blago *druzi*h narečij, vzlasti pa to, kar je novega; saj napek narejati znamo, hvala Bogu sami . . .» Tudi Levstik je bil zoper to, da se je pri nas pisalo «časi malo po *ruski*, časi malo po *ilirski* ali *česki*» in da je nekateri «celo s kacim *staroslovenskim* ocvirkom zabelil svojo neslastno pičo». Levstik je bil mnenja, da ni takšna sramota, «ako imamo tudi v bukvah kako ptujko, brezi ktere dan danes ni, pa tudi biti ne more noben jezik». Težišče njegovih slovničnih obtožb je bilo v tem, «da ne znamo po domače misliti, da ne znamo slovenski zavijati stavkov». In samo glede domače, ljudske dikcije ter skladnje so mu bili «prosti Serbje» z Vukom na čelu vzorniki, kakor mu je bila glede gramatične pravilnosti ravnilo cerkvena staroslovenščina. Iz poslednje je zlasti izza časa zadnjih 60ih let, odkar se je ukvarjal s slovarskim delom, jemal včasih tudi po kak izraz.

Janko Pajk pa ni pisal nikdar po domače kar se tiče skladnje, a po posamezne izraze je hodil takrat v srbski slovar, kakor pozneje po tehnične termine v *ruski* — iz *načelnih* ozirov. Misel, da naj bi pisali Slovenci višjo literaturo v srbohrvatskem in samo nižjo v slovenskem jeziku, je bil pod težo Levstikovih argumentov sicer sedaj opustil in jo modificiral na mnogo realnejši način v tem smislu, da naj se izobraženi Slovenci srbohrvaščine učé ter v nji čitajo, pišejo pa naj v svojem jeziku. V omenjenem svojem pismu piše drju. Janku Serncu, o katerem je pač vedel, da se je bil prejšnje leto v «Ost und West»-u postavil na Levstikovo stran,⁴ naslednje: «Nikakor ni moja misel kedaj bila, da naj mi vzamemo

³ Levstikovi zbrani spisi, IV., str. 58 in 79.

⁴ Prim. «Razprave», II., str. 209.

hrvaščino ali srbščino *sámo* v našo književnost, ampak gojimo jo *zraven našega jezika*. Iz obeh narečij t. j. *našega* in *srbškega* se še le mora tekom časa *ena* pismenost izroditi. Toraj je treba pri nas srbščine se učiti.» Nekoliko bolj na politično, dasi ne naravnost izraženo plat tega vprašanja namigujejo zaključne besede tega Pajkovega pisma: «Da nas najbližja sorodnost narodska, jezikova, geografična in *etična*, kakor tudi vsakdanja potreba vežete s Hrvati in Srbi (prim. trgovanje, uradovanje, službovanje) — to je jasno in očitno. Tej slogi in skoz njo okrepčanju naše slovanske narodnosti pripomagati, to je namen mojih izdanj ‚srpsko-hrvaških izvrstnih del.‘» Docela v smislu Levstikovega romantičnega realizma pa piše v tem pismu Pajk Serncu, da naj bi se tedanji slovenski «mehkužni», «breztrupeni» poe^tje okrepili ob srbski ljudski poeziji. In tudi v ta namen, pravi, da se je lotil imenovanega izdanja.

Mnogo bolj kakor Pajku je bil narodnokulturne jezikovne nazore razčistil Levstik drugemu idealističnemu obmejnemu Slovincu, Andreju Einspielerju, ne samo s svojimi pojasnili k Pajkovemu «Odp^rtemu pismu» v «Napreju», ampak tudi s svojo repliko na Einspielerjev odpor zoper ustanovitev «Slovenske matice». ⁵ Zato je Einspieler v svojem «Slovincu» ves čas njegovega izhajanja od leta 1865.—1867. zastopal v tem vprašanju že mnogo realnejše nazore. Kot eden najrazboritejših naših politikov je Einspieler v tem listu neprestano opozarjal na *politično* plat južnoslovenskega vprašanja. Razvijajoč se od pristaša notranjeavstrijske državnopravne grupacije v zagovornika «zedinjene Slovenije», naslonjene na južnoslovenske brate, je zahteval, da Slovenija, kadar se enkrat zedini, stopi v ožji državni stik s srbskohrvatskimi brati. V kulturnojezikovnem pogledu je zastopal njegov list nazor, da bi se morali Srbi, Hrvatje in Slo-

⁵ Prim. «Razprave», I, str. 24—26. — Prijatelj citira svojo razpravo «Predzgodovina ustanovitve ‚Slovenske matice‘». (Op. ured.)

venci v svojih srednjih šolah in zlasti na zagrebškem vseučilišču, edini tedanji južnoslovanski univerzi, poučevati v vseh treh «narečjih», glede katerih je upal — to upanje je takrat še vedno živelo v glavah vseh naših kulturnih delavcev kot usedlina od nekdanjega slovenskega «ilirizma» — da se v dolgoletni ožji komunikaciji zlijo v en književni jezik. Specialno na hrvatske politične razmere ni obračal v tem obdobju noben slovenski list tolike pozornosti kakor ravno *Einspielerjev* «Slovenec». V celovškem «Slovcu», ne pa v ljubljanskih «Novicah», je mogel leta 1866. v času po znamenitem Kraljevem gradcu dokončati svojo zgodovinsko-pomembno državno-pravno koncepcijo, osnovano na podlagi narodnega prava in južnoslovanske etične skupine Luka *Svetic*, ki je — žal, da samo mimogrede in v privatnem dopisovanju — prišel do ideje, da se mora ustanoviti Jugoslavija v okviru Avstrije ali zunaj nje. Tej svoji ideji je dal izraz v svojem pismu z dne 26. oktobra 1866 na drja. Jos. Vošnjaka. V odločni opoziciji zoper drja. Bleiweisa, o katerem je pisal, da je glede te ideje «bolj boječ ko nasproten», je izjavil, da «je ideja združenja vseh južnoslovenskih plemen v eno celoto velika, ter potrebuje velicega sklepa, velike odvažnosti, živega delovanja». A zraven je moral priznati, da «naše misli, po dozdanjih nemilih okoljščinah tako zrejene, so majhne in plašljive, tako da nas je one ideje *strah*, čeravno ne moremo tajiti, da je popolnoma naravna in južnim Slovenom, ako hočejo živeti, a ne samo životariti, neogibno potrebna . . . Zadnje, kar se pa očitno ne sme povedati, ko bi se velikonemške misli kedaj uresničile, in bi se Bismarcku posrečilo zjediniti vse Nemce, mi pridemo naravnost pod Frankfurt, ako se prej od Nemcev ne razločimo, kakor so prišli zdaj benečanski Slovenci pod Italijo. Zakaj v takem primerljaju bi nas le narodnost mogla oteti nemškega potopa; naša jasna, določna, z južnimi Sloveni v zvezi stoječa narodnost bi dobila zagovornike med Francozi in Rusi, in Nemci sami bi morali spoštovati določno narodnost po svojem narodnem

načelu.»⁶ Svetec sam se je te ideje ustrašil in pričel prihodnje leto 1867. v času uzakonitve dualizma v dunajskem parlamentu upoštevati razmere v obliki «realne» politike drobtinic.

Slovenska *akademska mladina* je pred uzakonitvijo dualizma sicer že zaupljivo zrla v Rusijo, ni pa še izpovedovala političnega panslavizma. V kulturnem pogledu ji je bila zvezda-vodnica slovanska literarna *vzajemnost*, to se pravi, gojitev vseh slovanskih literarnih jezikov v medsebojnem skladu. Kovanje enotnega jezika za večje ali manjše število slovanskih narodov je bila opustila. Upala pa je, da bo ruski jezik kdaj literaren jezik vseh Slovanov. To naziranje tedanje naše dijaške mladine se jasno zrcali iz dopisa z dne 11. aprila 1866, ki ga je «iz Dunaja» poslal Janežičevemu «Glasniku» po vsej verjetnosti neki slovenski akademik, opisujoč v njem ustroj dunajske «Slovanske besede»: «Poglavitni namen ‚Slovanske Besede‘ je, da se vresniči *knjižna vzajemnost slovanska*. Vsi vemo, koliko napotij je še zdaj *edinemu* knjižnemu jeziku slovanskemu.. Dokler se ne bo smel tisti jezik, ki bi ga imeli radi za (vseslovanski) knjižni jezik, po vseh naših šolah očitno učiti, — dotlej bodo naše *želje* ... prazne ... Vsak Slovan, kteremu je mar za knjižno vzajemnost slovansko, naj se priuči najprej cirilice, potem pa naj prebira marljivo knjige in časnike *vseh* (ali vsaj poglavitnih) narečij slovanskih. Če kdo tudi iz početka ne boš razumel vsega, ne obupuj mahom; iz *besedne zveze* bodeš razumeval čedalje bolje, čedalje več — tudi *brez* slovnice in slovnikov ... Vsi Slovani, kateri bodo ravnali tako, umeli bodo brž knjižni jezik vseh drugih bratov slovanskih, i če se srečaš s takimi Slovani, dobro se boste umeli, četudi se pogovarjate vsak v svojem maternem (knjižnem) jeziku ... Po tem takem bi lahko prebirali omikani Slovani vzajemno i umeli knjige *ruske, česke, poljske i jugoslovanske*,

⁶ Prim. «Spomini». Spisal dr. Jos. Vošnjak. V Lj. 1905, I. in II., str. 212 in 215.

kakor je umel nekdanj vsak *Grk* vsa poglobitna štiri narečja knjižnega jezika starogrškega.»⁷ Ta slovenski «omladinec» je moral na Dunaju živeti v ozkem stiku s Čehi, ki so zavzemali še izza časov Karla Havlička v slovanskem vprašanju med vsemi avstrijskimi Slovani najbolj realno stališče. V bistvu je ta slovenski mladenič presumiral znameniti, v resnici klasični govor, ki ga je imel dne 1. junija 1867 na slavnostnem obedu moskovske univerze ob priliki vseruske etnografske razstave in slovanskega kongresa v Moskvi češki voditelj dr. František L. Rieger. Iz tega govora, ki bi moral stati v naših srednješolskih čitankah, naj navedem samo par najmarkantnejših mest: «Bratje Slovani! Zbrali smo se iz daljnih krajev, zbrali iz vsega slovanskega sveta na veliki praznik slovanski. Gospoda, to je — dogodek, kateremu podobnega ne pomni naša zgodovina . . . Narečja slovanska so si med seboj tako bližnja, da bi bili mi, če bi bila v to privolila božja volja, danes edini narod po pismenstvu in jeziku. Pa Bog, usoda naše tisočletne zgodovine in naše neprilike niso hotele, da bi bilo tako. Razdeljeni smo bili na različne zemlje, na različne narodne individualnosti in vsak je moral po svojem potu iskati sebi prosvete, poveličevati Boga in polagoma rasti v svoji človeškosti. Gospoda, meni se zdi, da tisočletna zgodovina pri vsej dobri volji ne more biti prepuščena pozabi . . . Približuje se čas, katerega se Evropi ni treba bati, čas, ko mi dosežemo druge narode v kulturi, ko stopi vsak Slovan s ponosnim čelom med izobražene narode in poreče: jaz sem Slovan in nisem manj od vas doprinesel v zakladnico človeške prosvete . . . Danes nastaja za nas vprašanje: na kakšen način doseči ta cilj? V tem pogledu se nam odpirata, gospoda, dve poti: izbrati nam je ali popolno zedinjenje ali raznolikost v harmoniji . . . Tako, kakor razrešimo to vprašanje, se bo rešila usoda vsega Slovanstva. Pri tem vprašanju prihaja meni vedno v spomin primer Grkov, ki so pri

⁷ Slovenski glasnik z dne 1. maja 1866, str. 196—198.

vsej različnosti svojih narečij vendar vzgojili prekrasno cvetje prosvete. To cvetje starogrške kulture se je razvilo v vsem svojem raznoličju... Gospoda, jaz sem mnenja, da raznolikost delov ne izključuje edinstva; edinstva je treba iskati v harmoniji teh delov. Nerazčlenjeno edinstvo lahko privede k enostranosti in brezživljenjskosti, prav tako, kakor razdrobljenje brez vodilnega duha vodi k slabosti in pogubi. Gospoda, ako bi vi zlili vse vaše zvonove v en sam velik ogromen zvon, večji nego je sam Ivan Veliki, tedaj bi bil seveda glas tega orjaka-zvona silen, a vtisek tega glasu bi ne bil ona prijetna harmonija glasu zvonov, katera vam naznanja vstajenje Kristovo!... Dva momenta opazamo kakor v človeku tako tudi v vsakem njegovem delu, v političnem življenju, v znanosti in v svetu materialnih pojavov. Ta dva momenta sta sila in lepota. Sila se dosega v prvi vrsti s pomočjo edinstva, lepota pa s pomočjo harmonije delov. Sorazmernost in soglasje v delovanju vseh členov gotovega telesa predstavljata njega lepoto. Slovanska lipa bi ne pridobila na lepoti, ako bi ji odsekali veje in ji pustili samo deblo. Vsaka korenina se mora držati svoje grude... Malo izobražen človek se navdušuje nad ogromnostjo mase, prosvetljenjši človek pa se zanima za podrobnosti, za dele. On hoče oduševiti maso in se diviti samo oni lepoti, ki je v sorazmernosti in soglasju. Piramide, kolosi, egipčanske skulpture so tudi proizvodi umetnosti, vendar predvsem proizvodi sile, vzbujajoči občudovanje po svoji ogromnosti; toda vprašam vas, kaj je lepše v vaših očeh — egipčanska piramida, ali Apolon belvederski?»⁸

Do tako globokega, v upoštevanju slovanskega značaja narodno-psihološkega, v formulaciji naravnost filozofskega pojmovanja občeslovanskega in posameznoslovanskega vprašanja kakor v navedenem svojem govoru češki prvak se ni v tej dobi povzpел noben Slovenec. Iz-

⁸ Всероссийская этнографическая выставка и славянский съездъ въ маѣ 1867 года. Москва 1867, стр 299—302.

med naših publicistov se je v letu 1867. ponovno ukvarjal s tem vprašanjem Ferdo *Kočevar*-Žavčanin. Pred desetimi leti je ta mož v «Novicah» propagiral nekaj zapoznel Vrazov jezikovni dualizem za Slovence, priporočajoč jim, da naj se najprej v višji literaturi, ki obravnava znanstvene in leposlovne predmete, počasi bližajo «hrvatsko-srbskemu književnemu jeziku».⁹ Sedaj je vsem slovanskim literarnim jezikom priporočal samo neko konvergentno smer v «jezikovi pisavi»: «Ne ruski, ne česki, ne srbski jezik naj ne bo vseslovanski *književni* jezik, ampak tisti jezik naj bo, ki vse te in vse druge slovanske jezike obseže in objame, ne ena trohica, ne ena mrvica slovanstva naj se ne pusti v nemar pri stvarjanji vseslovanskega književnega jezika! . . . govorili ne bomo nikoli vsi tako enako, kakor n. pr. čivkajo vrablji na strehi; *pisati* pa vsa slovanska narečja enako, to je mogoče. In kedar si bodemo občno pisavo stvarili, potem je stvarjen tudi en pismeni ali književni (ne parlamentarni) vseslovanski jezik, ki ga bo Rus po ruski, Čeh po česki, Poljak po poljski, Bolgar po bolgarski, Slovenec po slovenski čital . . . Nekteri imajo to za našo največjo nesrečo, da se pri nas ni, kakor pri drugih narodih, že v prvotnih časih eno naših narečij nad druge povzdignilo in kot književni jezik nad njimi kraljevalo. Jaz sem v tem celó drugega mnenja: jaz vidim v razvitku vseh razvoj vsega jezikovega bogastva. Vsi viri so odprti, samo v eno strugo jih je treba — v en književni jezik — napeljati, da se bodo v eno veliko valovito reko zedinili.»¹⁰

Ko je konec aprila 1867 umiral celovski «Slovenec» in vprav v času, ko se je v Pešti in na Dunaju pripravljala dualizem, ki je navidezno pretel postati usoden za tostranske avstrijske Slovence, pa je postal — seveda šele pol stoletja pozneje — usoden za Avstrijo samo, takrat

⁹ Prim. ČJKZ. V., str. 64. — Prijatelj citira svojo razpravo «Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857». (Op. ured.)

¹⁰ Slovenski glasnik z dne 1. decembra 1867, str. 362 in 363.

je bil izdelal naš narodnoskrbni *Levstik* političen program novemu slovenskemu političnemu listu, kateremu je bil namenil značilno ime «Slovenski jug». Ko je opozoril v tem programu na nevarnost, ki bi utegnila pretiti narodnemu obstoju Slovencev v slučaju razpada Avstrije od zmagovalne Nemčije in Italije, v slučaju še nekolikoletnega obstoja Avstrije pa od pogubnega, oportunističnega pobiranja dunajskih drobtinic od strani slovenskih državnih poslancev, katero utegne Slovence počasi «tje pripeljati, kjer naši vnuci več ne bi govorili veličastne slovanske besede, ampak tu ter tam bi se kaka posamezna starica še nekoliko časa spominjala posameznih besedič slovenskega očenaša, kakor se je godilo polabskim Slovanom», je Levstik kot eden prvih med Slovenci brez manj nevarnih jezikovnih pretvez izrekel v tem svojem programu pomembno besedo, da je naše slovansko, oziroma južnoslovansko vprašanje *samo politično in državnopravno*, to se pravi takšno, v smislu katerega morajo Slovenci stremiti po tem, da pridejo s Srbi in Hrvati do državnopolitičnega edinstva. Glede na pretečo narodno smrt Slovencev je začrtal Levstik svojemu narodu v tem svojem programu naslednjo smer: «Samo en pot je, po katerem utegnemo ubežati temu zlu, samo en trden jez, kateri nas utegne ubraniti. Ta jez najdemo na avstrijskem jugu v političnej solidarnosti z junaškimi brati, kateri so iste matere, istega jezika z nami i kateri našo bratovsko roko veseli poprimejo, nam i sebi na podporo. Da rečeno zvezo osnujemo i utrdimo, pa da zataremo vsako misel, ktera na to namerja, da bi mi sami zase mogli kdaj kaj biti, — to naj bode naša prva skrb; za to se nam je truditi sè vsemi duševnimi močmi, sè vsem pogumom, kateri se ne vstraši največje žrtve; kajti narod, kateri ne more pokazati nobenega herojičnega čina, tudi ni vreden, da bi ostal med narodi. — S temi besedami smo ob enem tudi razložili, zakaj se je ‚Slovenski Jug‘ krstil naš novi časopis, ktereга namera bode buditi i širiti misel politične solidarnosti na avstrijskem jugu, ter delati i

truditi se, dokler ne bode živa resnica iz te misli, o ktorej so uže davno prepevali slovenski pesniki, s katero se navdušuje naša mladina, katero na tihem gojé v narodnih srcih izobraženi možáki, i ktore so se živo poprijeli tudi naši bratje Hrvatje, kar nam pričajo o vsaki priliki. „Slovenski Jug“ torej prvi ne izgovarja te misli, ali prvi jo razgláša za geslo političnega časnika.»¹¹

V resnici: *južnoslovansko vprašanje je pri Slovencih prvi iztrgal iz pretveznega, kulturno neplodnega, škodljivega in romantično-meglenega jezikovnega konteksta naš razboriti Levstik ter njega težišče položil v edino realno politično in državno osamosvojitvev.* «Solidarnost» je imenoval to bodoče sožitje južnih Slovanov, s čimer je obenem namigaval na to, kako si je predstavljal svoj ideal južnoslovanskega edinstva . . .

Levstik je v poletju 1867 začel v Ljubljani snovati organ s tem izrazitim in odločnim južnoslovanskim političnim programom pod vtisom obljube «staroslovenskih» prvakov in njih poziva, ki se je glasil: «Možje, zberite se, posvetujte se zaradi programa, osnovanja in uredništva lista, materijalni pripomočki so vam že zagotovljeni, ti vas kar čakajo.»¹² A ta obljuba ljubljanskih prvakov zastran materialne fundacije lista je bila samo diplomatska obljuba. Ko so bili Levstik, Staré, Vojteh Kraus, dr. Papež in Jos. Nolli s programatičnimi in tehničnimi pripravami gotovi, so prvaki zadržgali mošnjice za politično glasilo Levstikove južnoslovanske orientacije nekoliko zategadelj, ker je njihov soprvak Luka Svetec kot vodja slovenske državnozbornske delegacije v dunajskem parlamentu plaval že docela v oportunističnih vodah, še bolj pa zato, ker je dr. Bleiweis menil, da Slovencem zadostujejo njegove «Novice». Prav takrat so prišli samostojno na idejo slovenskega političnega časnika štajerski rodoljubi v Mariboru, katerim

¹¹ Prim. «Slovenski narod» z dne 30. marca 1918, štev. 75.

¹² Prim. «Slovenskega gospodarja» z dne 28. novembra 1867, štev. 53.

je Levstik dne 13. decembra 1867 poslal elaborate ljubljanskega pripravljalnega odbora s svojim zgoraj citiranim programom vred. In mariborski rodoljubi so v resnici začeli z aprilom prihodnjega leta 1868. izdajati «Slovenski narod».

Da so imeli možje, ki so bili snovateljem mariborskega «Slovenskega naroda» blizu, namen, osnovati svoj novi slovenski politični organ na idejni podlagi navedenega Levstikovega programa, nam spričuje neki dunajski dopisnik «Slovenskega gospodarja», ki piše (pod psevdonimom «Epaminondas») dne 25. novembra 1867 temu mariborskemu listu: Slovansko vprašanje se giblje «kakor veliki ocean . . . istočno pitanje žuga vsaki dan napočiti . . . mi Slovenci se pri vsem tem, ki smo za božjo voljo vsaj vendar, če drugega ne, Jugoslovani, v svoji publicistiki držimo, kakor da bi se nas to čisto nič ne tikalo . . . Če nečemo, da bi šla povestnica preko nas na dnevni red, moramo poprej ko je mogoče v velikem javnem glasilu v vvodnih člankih svoje mnenje o slovanskem ali vsaj jugoslovanskem vprašanju izrekavati.» Končno ta dopisnik predlaga, naj «Mohorjeva družba» osnuje narodno tiskarno, v kateri naj začne izhajati političen list, kateremu naj se z denarjem, ki so ga bili v juliju 1867 v ta namen zbrali mariborski rodoljubi, uredi redakcija in dopisništvo, «program in vredjenje lista bi se pa vzelo po črtežu izdelanem mesca septembra v ljublj. čitalnici, in ktereга ima, ako se ne motim, g. Levstik spravljenega».¹³

Mariborski advokat dr. Dominkuš, ki je bil tej štaterski akciji za ustanovitev «Slovenskega naroda» na čelu, si je razen od Levstika naročil tudi še od raznih mož nasvete in programske osnutke za novi list. Med prvimi se mu je odzval dr. Janko *Pajk*, ki je v svojih «nasvetih», poslanih drju. Dominkušu dne 9. decembra 1867, v načelnem pogledu priporočal, da naj list za stopa idejo «zedinjene Slovenije» v federalizirani Av-

¹³ Slovenski gospodar z dne 5. decembra 1867, štev. 34.

striji; slovanskega, oziroma južnoslovanskega programa, ki nas zanima v pričujoči razpravi, pa se Pajk pri tej priliki ni dotikal.¹⁴ Po Pajkovem nasvetu naj bi se bil časnik imenoval «Slovenski list».

Mnogo širši program v načelnem pogledu je snujočemu se listu koncipiral dr. Janko *Sernec* in ga osebno izročil¹⁵ Antonu Tomšiču, koncipientu pri drju. Dominikušu in designiranemu prvemu uredniku novega političnega organa. Ta Sernčev osnutek predpisuje novemu «Slovenskemu narodu» naslednji slovanski program: «Drugim avstrijskim Slovanom hočemo po možnosti podpirati njih pravične želje. Zlasti tudi želimo neko združenje s Hrvati za vzajemne zadeve, n. pr. za jugoslovansko akademijo in vseučilišče . . . Glede razmer z drugimi državami nam je vselej prva skrb dobra avstrijska politika, ki utegne koristiti najprej naši državi. Iz tega vzroka in kot Slovani želimo prijateljstvo in zvezo med našim in ruskim cesarstvom, kar bi moglo osrečiti tudi turške Slovane . . . Lep sad nam že obetajo v duševne namene začeti shodi slovanskih prvakov, kakor tudi zamena literarnih in sploh kulturnih izdelkov med Slovani, toda ustavljamo se vsaki krivi misli, kakor bi se s tem hoteli ločiti od svoje države: prva in zadnja beseda nam bodi, da smo zvesti Avstrijci.»¹⁶

Končno je po daljših pripravah izšla dne 2. aprila 1868 v Mariboru prva številka «Slovenskega naroda». Na čelu je prinašala «politični program» novega «mladoslovenskega» političnega organa, ki ga je napisal urednik Anton Tomšič in sestavil po načrtu drja. Sernca z nekaterimi «malimi premembami», katere si je mladi urednik dovolil «glede formalne razredbe in razlaganja

¹⁴ Pajkovo pismo v Jurčičevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu.

¹⁵ Veda, IV. (1914), str. 271.

¹⁶ Koncept tega Sernčevega osnutka programa «Slovenskega naroda» je objavil dr. Lončar v «Vedi», IV., str. 278 in 279.

nagibov».¹⁷ «Slovenski narod» se v tem tiskanem programu proglašča za «vselej zvestega Avstrijanca», ki vidi «poročstvo obstanka in vspešnega razvijanja Avstrijske države ... edino le v obveljavi federalističnih načel» in rešitev svojega naroda «v združenju vseh Slovencev v jedno administrativno celoto». Od izrazito slovanskega in južnoslovanskega programa Levstikovega «Slovenskega juga» so v tem Tomšičevem programu ostale samo še naslednje splošne besede, ki so pa tudi že zavite precej po Sernčevo: «Opravičene terjatve slovanskih brátov v Avstriji, posebno svojih južnih sosedov Hrvatov in Srbov bomo zagovarjali in povdarjali z isto resnobo in živahnostjo, kakor lastne domače. Sploh ne bomo nikdar zgrešili, da je slovenski narod koleno velike slovanske družine in po svojih silah hočemo pripomoči, da se bolj in bolj širi duševna vez in vzajemnost slovanska po zameni literarnih in sploh kulturnih izdelkov med Slovani.»

V prvem svojem uvodnem članku novega lista urednik Tomšič podrobno eksplicira ta program, podčrtujoč glavno slovansko taborsko zahtevo po «zedinjeni Sloveniji». Pri tej priliki naravnost pod navodilnimi vejicami uporablja tudi neko mesto iz Levstikovega programa «Slovenskega juga». A značilno je pri tem naslednje dejstvo: medtem ko je Levstik v navedenem svojem programu videl rešitev Slovencev samo «v *političnej* solidarnosti z junaškimi brati na avstrijskem jugu»,

¹⁷ Veda, IV. (1914), str. 272. — Glede sestave tega programa je sporočil dne 18. marca 1868 Tomšič prijatelju Jurčiču na Dunaj: «Še le s prihodnjimi ‚Novicami‘ mi bo mogoče razposlati program in vabilo, čegar osnovo ti tukaj prilagam. Sernecovo osnovo sem bil le stilistično prestrojil, principijelne točke vse — skoraj od besede do besede — obdržal, pa je že bil ogenj v strehi. Priložena moja osnova je že celi teden stavljen, pa je ne smem razposlati, ker sem jo nekoliko vredil. Obči zbor vseh deležnikov bo razsodil prihodnjo nedeljo, ali pojdejo moje premembe v svet ali ne.» (Jurčičeva zapuščina v ljubljanskem mestnem arhivu.)

aplicira Tomšič Levstikovo tezo in nje utemeljitev zgolj in edino na «potrebo zedinjenja vseh Slovencev v jedno organično celoto». Kar je Levstik pisal o Jugoslaviji — katere sicer ni izrecno imenoval — to restringira Tomšič na «zedinjeno Slovenijo», ko piše v tem svojem prvem uvodniku: «Misel sama na sebi ni nova. Davno že so prepevali o nji slovenski pesniki, ž njo se navdušuje naša mladina, pri nji se ogreva celo hladna kri sivoglavih mož; čuli je le nismo tam, kjer se boruje za narodne svetinje... — v javnem parlamentu... Zreli in samosvestni narodi namreč ne gojé in branijo svoje narodnosti iz same platonične ljubezni do svojega jezika. Njih cilj je veliko bolj vzvišen: svestranska, popolna svoboda, da zamorejo razvijati vso svojo moralno in materijalno moč, da jo morejo razvijati za-se, za svojo korist, da stopijo v politiko kakor odločljivi faktor, in da živé v zgodovini kakor posebni individuuum svoje življenje, po svoji potrebi, omiki in volji. Tudi za Slovence ne prestanejo sedanje muke in žalosti, dokler ne dosežejo imenovanega cilja. Brez njega je vsaka druga svoboda prazna pena. Da ga dosežemo, bodi naša prva skrb.» In nato slede pod navodilnimi vejicami, brez navedbe, da je ta trditev Levstikova, naslednje besede iz Levstikovega programa: «... za to se nam je truditi z vsemi duševnim močmi, z vsem pogumom, kateri se ne vstraši največe žrtve; kajti narod, kateri ne more pokazati nobenega žrtvujočega čina, tudi ni vreden, da bi ostal med narodi.»¹⁸

Tomšič je torej Levstikov izrazito južnoslovanski državopolitični program v svojem prvem uvodniku malce skrnil in njegovo utemeljitev sicer porabil, toda v podkrepilo zahteve po «zedinjeni Sloveniji». Pač pa moramo reči, da sta v tem času oba, Levstik in mladi «Slovenski narod», proglašala borbo za osamosvojitev narodnosti za eminentno politično borbo in ne več za «platonično ljubezen do svojega jezika». A medtem ko

¹⁸ Slovenski narod z dne 2. aprila 1868, štev. 1.

je Levstik videl celj te politične borbe «v političnej solidarnosti z junaškimi brati na avstrijskem jugu» (pridevnik «avstrijski» je pač pristavljajal zategadelj, ker je bil omenjeni njegov program namenjen javnosti, v kateri se iz policijskih ozirav ni smelo gledati preko avstrijskega okvira), je «Slovenski narod» (Tomšič) ta cilj videl predvsem v «zedinjeni Sloveniji», k čemur pa je vendar dodajal, da bo «opravičene tirjatve slovanskih bratov v Avstriji, posebno svojih južnih sosedov Hrvatov in Srbov zagovarjal kakor lastne domače».

Nastane zanimivo vprašanje: kakšna mnenja so takrat po sprejetju agresivno protislovanske *dualistične* decembrske ustave Beustove, za katero so glasovali tudi nekateri slovenski poslanci s Svetcem na čelu, in sedaj po ustanovitvi «mladoslovenskega» političnega glasila, nasprotnega oportunistični politiki «staroslovenskih» prvakov, vladala v krogih slovenske mladine glede na stališče Slovencev v slovanskem vprašanju in kakšne nazore je imel v tem času o tej stvari — Levstik, naša najrazboritejša kulturna glava? Slovenska akademska «omladina», posebno ona, ki se je na Dunaju zbirala okrog Jurčiča in Stritarja in se je bila v jeseni 1867 združila v dve društvi, v petčlansko literarno društvo «Mladika» (krščeno s tem imenom dne 21. januarja 1867) in v akademsko društvo «Sava»,¹⁹ je bila po svojih Kranjcih in Goričanih svobodomiselnno ter rusko-panslavistično, po svojih Štajercih pa konservativno in slovensko-hrvatsko orientirana.²⁰ A tudi v prvi skupini sta se glede na stališče Slovencev v slovanskem vprašanju razločevali dve struji: Jurčič-Stritarjevo krilo je bilo za to, da naj slovenska inteligenca v takratni Avstriji, vladani

¹⁹ Prim. o tem in o slovensko-slovanskih diskusijah takratne slovenske akademske mladine mojo razpravo: «Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta» v «Lj. Zvonu», 1924. — Razprava je ponatisnjena v tej knjigi od str. 112 dalje. (Op. ured.)

²⁰ Prim. Levčevo pismo Kersniku z dne 29. decembra 1869 v mojem «Kersniku», I., str. 46.

po liberalnem nemškem meščanstvu, v svetovnem nazoru simpatizira s tem liberalizmom, obenem pa naj razvija in utrjuje svojo slovensko individualnost zlasti v beletristiki in šoli v ta namen, da sezori svoj narod za bodočo vseslovansko kulturo in državo, katero osnuje v bodočnosti za vse konfederirane Slovane — Rusija. Tudi svoje znanstvo naj prično Slovenci že sedaj kolikor mogoče gojiti — po rusko. V tem pogledu je pisal Levec dne 29. decembra 1869 Kersniku (ob času ustanavljanja Stritarjevega «Zvona»): «... le malo malo bo takih, ki bi spoznali, da edino sredstvo, katerega nam je potreba nad vse, so *beletristika* in pa *šolske* knjige. Po čemu znanstveno slovstvo? Saj nimamo bodočnosti! Ali bomo Prusi, ali pa Rusi!»²¹ Toda, medtem ko so Jurčič, Stritar, Levec in njih ožji pristaši med akademiki in srednješolci bili v začetku leta 1868. še nekako bolj za bodočo slovansko federacijo, v kateri naj bi kulturo, v leposlovju, šolstvu in poljudni literaturi avtonomno, gojil zdaj in tudi pozneje še nadalje vsak slovanski narod v svojem jeziku, je že takrat Celestinova struja med dijaštvom propagirala ruščino in podreditev bodoče panslavistične kulture ter države pod rusko hegemonijo. Obe te dve struji sta si stali blizu in sta dali smer prvemu vsedijaškemu shodu dne 14. avgusta 1868 in drugemu takemu kongresu dne 4. septembra 1869 v Ljubljani, na katerih prvem je slovenska dijaška mladina poudarjala zlasti svoje svobodomiselno stališče, na drugem pa svoj ruski panslavizem. Glede na gojitev, oziroma opustitev slovenščine je tedanji voditelj ljubljanskih višjegimnazijcev, Janko Kersnik, učenec Levca, Jurčiča in Stritarja, zapisal v svoj notes značilne besede: «Da, pišimo v vseslovanskem narečju: pa kaj nam bode koristilo? Izgubljeni bomo, kajti ne vemo, kako bodo pisali potomci naši. — Mili slovenski kraj mi je tako pripraven in priljubljen, da bi se ne mogel ločiti od njega. Če imamo velik kraj, podoben je veliki pala-

²¹ Moj «Kersnik», I., str. 114.

či . . . »²² Mladi Kersnik navaja torej tukaj v prid slovensčini le svoje čustvene momente, ne pa še nikakih demokratičnih narodno-prosvetnih in organsko-kreativnih.

V pomladi 1868, ko je bilo izšlo že prvih pet števil «Slovenskega naroda», je bil prišel z Dunaja v Ljubljano na velikonočne počitnice dunajski visokošolec Levec in je od tu poročal Jurčiču na Dunaj v pismu z dne 14. aprila 1868 o svojih vtiskih, ki jih je bil dobil med tedanjo slovensko inteligenco v Ljubljani. Levec piše v tem pismu, da ga je najprej neprijetno dirnilo, ko je uvidel, kako imajo mladi slovenski inteligentje malo smisla za prav takrat v parlamentu sklenjene svobodomiselnne, liberalne in protikonkordatne postavbe, katere je v vsem obsegu odobral ožji krog slovenskega dijaštva Stritar-Jurčičeve kulturne orientacije, h kateri se je prišteval tudi Levec. O «mladih Slovencih» — najbrž ljubljanskih gimnazijcih — sicer sporoča Levec Jurčiču, da «*niso taki ultramontanci, njim bi bile nove verske in šolske postavbe skozi in skozi po godu — da jih ni dalo novo ministerstvo, kterega ne priznavajo*. Mislim, da, ko bi kako *federalistiško* ministerstvo take postavbe dalo, bi jih z veseljem sprejeli. Beustu pak nič ne zaupajo.» Nato nadaljuje Levec: «Razun novih postav pak absorbira vso pozornost — *panslavizem*. Kdor je Slovenec, je tudi panslavist, pa ne v pomenu slovanske konfederacije [katero je izpovedoval torej očitvidno Stritar-Jurčič-Levčev krog], ampak v pomenu *Celestinovega* panslavizma . . . Na veliko soboto se nas je zbralo v Šiški pri avskultantu Jenčiču 19 mladih Slovencev. Starši Pfeifer nam je dal 50 bokalov dobrega dolenca, Jenčič je pak jed preskrbel. Pri tej priložnosti govorilo se je veliko veliko, pa malo tacega, da je bilo meni po godu. Govorili so Noli, Papež, Kraus, Ravnihar, Murnik, Hudec, Vojska i. t. d. pa veči del se je sukala govorica o panslavizmu. Edini Vojska je tudi kako drugo pametno povedal. Ko sem jih jaz spomnil o farjih, djali

²² Ibidem, str. 46 in 47.

so: Skrbimo, da pridemo pod Rusa, potlej bomo tudi Rima rešeni! S Kosom sva želela, da bi bil tudi ti [Jurčič] sedel med nami, . . . da bi bil tem možem kako pametno povedal . . . » O vtisku, ki so ga na to «mladošlovensko» ljubljansko inteligenco napravile prve tri številke «Slovenskega naroda», pri katerem je Jurčič že takrat marljivo sodeloval, poroča Levec Jurčiču v tem pismu: «S programom tudi niso vsi zadovoljni . . . pravijo, da bi bilo najbolje, ko bi bilo v programu vse od Avstrije izpuščeno . . . »

Prav posebno zanimivost pa predstavljajo v tem Levčevem pismu na Jurčiča dopisnikova poročila o *Levstikovem* stališču, ki ga je bil takrat, spričo sprejetega Beustovega dualizma, zavzel v slovensko-slovanskem vprašanju ta naš sicer tako razboriti kulturni in politični kritik. Levec piše, da je govoril z Levstikom, ki mu je rekel, da nōče o kaki borbi s klerikalizmom nič slišati, dokler so Slovenci v avstrijskih krempljih: «Ko sem Levstika o tej reči vprašal, djal mi je: ‚Pustimo farje pri miru, saj jih bo vlada sama pobila!‘ » Nōče pa Levstik nič čuti tudi o kaki avtonomiji slovanskih narodov v katerem koli državnem okviru; v Avstriji ne, ker vanjo ne veruje, v bodoči ruskoslovanski državi pa zato ne, ker je on za unificirano Šlovanstvo: «Ko sem bil Levstiku povedal, kako misli večina dunajskih študentov o tej reči [namreč o bodoči slovanski konfederaciji], ga je to strašno razjezilo in zgrabilo, in začel se je togotiti in repenčiti, da mi je bilo žal, da sem ga kaj takega spomnil. Djal je, da on žrtvuje slovanski ideji ‚vse Slovence do zadnjega cempéra‘, da, ko bi bil on potentat, bi kar kanone nastavil in vse Srbe in Hrvate do zadnjega moža postrelil [pač zato, ker hočejo imeti poleg ruske svoje slovansko državo ali v bodoči slovanski državi avtonomijo!] i. t. d. Mislim, da ti te besede vse razjasnijo, kako je v Ljubljani s to rečjo.»

Po vsem tem in takem moramo torej ugotoviti, da je bila decembrska dualistična ustava med slovenskim razumništvom mogočno razgibala smisel za slovansko

vprašanje in za stališče, ki naj ga v njem zavzemajo Slovenci. Večina slovenske inteligence je z nezaupanjem zrla na liberalne svoboščine dunajskega parlamenta. Konservativnejši del slovenske akademske mladine, ki se je rekrutiral bolj iz štajerskega dijaštva, je bil za slovensko-hrvatsko edinstvo, za katolicizirani «ilirizem» v okviru katoliške Avstrije; Jurčič-Stritarjev krog je bil edini, ki je simpatiziral z liberalno ustavodajo in zakonodajo Giskre in se je hotel z veseljem posluževati njenih postav ter v Avstriji gojiti v domačem jeziku leposlovno in šolsko literaturo, znanstveno pa v ruščini, ker je upal, da enkrat pozneje zavlada nad vsemi Slovani modernizirana in konfederalizirana Rusija, v kateri se bo vsak slovanski narod vsaj v nižjih sferah kulture lahko individualno razvijal. Celestinova frakcija je hotela ta proces pospešiti in je dosledno v osebah nekaterih svojih pristašev — iz obupa nad enakopravnostjo v Avstriji — skoro nato tudi res odhajala v Rusijo. Levstik, ta dotlej tako trezna natura, ki je vse do tedaj, vsa težka 60ta leta²³ ohranjala preudarno organsko stališče, ta naš najrazboritejši mož pa je bil po sprejetju Beustove ustave — padel v katastrofalno ekstremnost, v kateri je bil pripravljen, vsak slovanski narod, ki bi še hotel zahtevati kak svoj individualen državnopolitičen razvoj, postaviti pred — ruske kanone! Zavzel je to nenormalno stališče Levstik pač v nenormalnem afektu, povzročenem po nenormalnih političnih dogodkih. V bo-

²³ Prav za prav je Levstik že v prvi polovici leta 1867., v času, ko se je pripravljajal zloglasni dualizem, padel v skrajnost. Znameniti Riegerjev govor v Moskvi, to najvišjo in najglobljo formulacijo slovanskega kulturnega in državnega sožitja, je Levstik glosiral v svojem pismu z dne 13. junija 1867 Rudežu tako-le: «Brate! družega nas ne otme, nego panslavizem — vse drugo je prazna slama. Zadnji Riegerjev govor v Moskvi nej po moje. Rieger se boji na meji biti zaprt, ko pride zopet v Avstrijo, ker drugači ne vem, kako bi mogel svetovati, naj ostanemo Slovani vsak pri svojem narečii.» (Ljubljanski Zvon, 1925, str. 53.)

jazni, da preti nova avstrijska ustava avstrijskim Slovanom z narodno katastrofo, je posegel po enakem protisredstvu, po katastrofalnem panslavizmu, oprtem na ruske topove. To stališče je trenutno zavzel mož, ki je svojo visoko pesem pestre slovanske kulture «Tolažbo» zaključil z večnoveljavnima stihoma:

«Vse, kar siloj začne, siloj jenja,
Bog si ljudstva vtisnil je v srcé!»

Centralistična in raznarodovalna decembrska ustava ni zatrla avstrijskih Slovanov. A pomnimo, da jih pred raznaroditvijo ni obvarovala ruska brutalna sila — dasi jim je h končni popolni osvoboditvi mogočno pripomogla — ampak rešilo jih je predvsem vztrajno kulturno delo v njih lastnih jezikih in na njih lastni tleh, rešilo jih je kulturno delo, ki se je oduševljalo na vzorih domače kulturne produkcije, na delih slovanskih — zlasti ruskih — in naposled splošnočloveških duševnih velikanov. S tem svojim kulturnim delom vsak v svojem narodnem področju so stopili slovanski narodi po svetovni vojni pred mednarodni forum in ga z uspehom uveljavili kot dokaz, da jim gre sedež in mesto v kulturnem občestvu in svobodno mesto na soncu. Ob spomenikih kulturnega dela, ki so jih nekdanj podjarmljeni avstrijski Slovani vztrajno gradili vsak na svojih tleh, se je razbilo in razdrobilo preteče in grozeče jim valovje germanske poplave. Kulturno delo doma ob temeljih, to je bila trdnjava, obrise, katere so skoro po usodnem letu 1867. — kakor se je izkazalo, usodnem za Avstrijo, ne za njene Slovane — zaslutili vsi trezni naši kulturni delavci z Levstikom vred, z zaupanjem odhajajoč vsak na svoje delo ob tej stavbi . . .

V prvem letu svojega izhajanja «Slovenski narod» še ni dosti razpravljajal o slovanskem vprašanju in slovenskem stališču v njem. Okupirala ga je bolj borba z nemškutarstvom, ki je takrat še ošabno in izzivajoče nastopalo celo na Kranjskem; dalje se je list bavil mnogo tudi s kritiko oportunistične oficialne slovenske politike;

v ospredju tega boja je stal Levstik s svojimi ostrimi članki in dopisi. Jurčič, ki je od poletja 1868 sedel poleg Tomšiča v redakciji lista, je v podlistkih vneto budil smisel za literarna in kulturna vprašanja. V jeseni 1868 se je v «Narodu» pod črto mnogo razpravljalo o «Slovenski matici» in njenem literarnem programu. Ob tej priliki, ko je bila «Matica» sprejela v svoj program izdajo slovenskega «konverzacijskega slovarja» in se je o tem slovarju po listih pletla javna diskusija, je prišlo mimogrede zopet vprašanje slovenščine na razgovor. Božidar Raič je v «Narodu» z navdušenjem priporočal izdajo «naučnega slovnika», ko je pisal naslednje: «Na tri tisoč naročnikov z matičarji vred smemo računati med Slovenci, potem pa tudi na brate Hrvate in Srbove, na katere bode treba ozir jemati v spiskih kakor na Slovence, zlasti v nazivji. Osobite vrednosti nazor je, naj bi se spisalo tako delo v hrvaščini, a za slovensko ljudstvo naj bi se zložil mali ‚občni naučnik‘ v dveh zvezkih; toda Hrvatov in Srbov razumnikov ne moti v razumljivosti krasna slovenščina, kakor Slovencev vilinska hrvaščina ne, vsaj Grkom tudi niso bila na poti razrečja. [Vpliv Riegerjevega moskovskega govora!] Po pravici se mora zahtevati, da nijednemu omikanemu južnemu Slovanu ne dela ovire, jeli vzame v roko srbsko, hrvaško ali slovensko knjigo, kateri knjižnjik nima toliko narodnega razvitja in jeziko-znanja, žalostna mu majka.»

K tem Raičevim besedam, vsebujočim v podrobnosti še danes veljavno zahtevo, da bi morala biti južnoslovenskemu inteligentu enako razumljiva srbska, hrvatska, slovenska (ali bolgarska) knjiga, nasplošno pa še vedno dišečim po znanem Vrazovem dualizmu, po katerem naj bi Slovenci pisali višjo literaturo v srbohrvaščini, je pristavil urednik Jurčič nekaj pomenljivih in tehtnih svojih izvajanj, markantno označujočih tozadevne drugačne nazore onih naših prvih «mladoslovenskih» pisateljev, ki so, vzgojeni pod pokroviteljstvom Levstika, v dunajskem Jurčič-Stritarjevem «literarnem društvu» na temelju novoizdanega Prešerna Slovincem

v 60ih letih prerodili njihovo literaturo. Jurčičev pri-
stavek se glasi: «Ali ravno tacih je mnogo, in ker so,
moramo računati ž njimi. Zato nismo za nasvet viso-
kočast. gosp. pisatelja, da bi se naučni slovník pisal v
hrvaščini in eden mali v slovenščini za ljudstvo. Mi
imamo nalogo prvič: ravno s svojim lastnim narečjem,
in z literaturo tega narečja pridobiti ogromen del tistih
domačinov, ki se še mečejo tujstvu v naročij; drugič pak
tirja *sveto demokratično* naše načelo, ki je aristokratiz-
mu vsake baže sovražno, da ne delamo razločka med
inteligencijo, med ‚knjižniki‘ in med ‚ljudstvom‘. S pri-
pomočjo slovenščine moramo z našim ljudstvom vred
hoditi in paziti, da ne ostane za nami, ker ne bi moglo
z nami skočiti. Imejmo sicer vedno prihodnost pred
očmi, vendar *delajmo v zdanjosti*. Ko bi danes začeli
za knjižnike pisati hrvaški srbski jezik (kterega umeti
res ni nobena težava), in pisati slovenščino le za ljudstvo,
t. j. za kmete, — ločili bi se. Tega pa nočemo, ne sme-
mo in utegnili bi biti, po našem prepričanju, slovenske-
mu narodu bolj v pogubo, nego v napredek.»²⁴

Da Jurčič s temi v resnici demokratičnimi in organ-
sko-realnimi nazori, upoštevajočimi značaj prave slovan-
ske kulture, gradeče od spodaj navzgor, ni bil osamljen,
se vidi iz dopisa, ki ga je bil poslal «Slov. narodu» neki
dunajski slovenski visokošolec v prejšnjo številko lista.
Ta stalni dunajski dopisnik, podpisujoč se s šifro H. G.,
je poročal, da prirede dunajski slovenski akademiki v
zvezi s Hrvati dne 2. decembra 1868 Prešernovo besedo,
in je k temu svojemu poročilu pristavil: «Veselo pa je
gotovo to, da so se Slovenci zedinili s svojimi južnimi
brati Hrvati. Medjusobno občenje in razgovarjanje važ-
nih vprašanj in vzajemnih interesov za našo in naših
bratov *bodočnost* ne bo brez dobrih nastopkov, dasiravno
morajo vedno pred očmi imeti, da za zdaj imamo vsak
svoje nasprotnike in vsak svoje preimenitno delo v ožjem
domačem krogu: t. j. politično in socialno izobraževanje

²⁴ Slovenski narod z dne 21. novembra 1868, št. 99.

naroda, na podlogi lastne individualnosti. Za ože zedinjenje po jeziku in politiki, se bomo imeli boriti, kedar dozorimo domá in si pridobimo tistih lastnosti, brez kterih bi bilo prezgodno zlijanje neorgansko, in za oba naroda, zlasti za nas, ki nismo ni zedinjeni, niti še dovolj vzbujeni, nenaraven skok.»²⁵

Iz navedenih Jurčičevih besed in iz dopisa tega njegovega dunajskega somišljenika se nam razodeva tista značilna dvojstvenost, katera preveva vso duševnost Jurčičevo tudi v literarnem pogledu: demokratičen, aktualističen, organski realizem in nad njim kot nekaj pajčolan razpeta čustvena sanja, podedovana iz romantike, v kulturno-političnem pogledu iz Kollárjevega panslavizma. Bili so to otroci prehodne dobe, ki so po starem sanjali in po novem delali . . .

Južnoslovansko vprašanje je tvorilo v teh zadnjih 60ih letih po sprejetju zloglasne dualistične decembrske ustave zlasti med južnoslovansko akademsko mladino na Dunaju predmet neprestanih in žilavih debat. Do kakšnih rezultatov je ta mladina prihajala, se razvidi iz moje razprave, ki sem jo priobčil v «Ljubljanskem Zvonu» leta 1924.* Na tem mestu naj samo omenim, da je tvorilo takrat naraščajoče starčevičanstvo s svojim hrvatskim piemontskim hegemonizmom nekako strmo in ostro kleč, ob kateri so se razbijali vsi ti «omladinski» vzajemniški poizkusi.

Vobče je prva «mladoslovenska» generacija, zbirajoča se okrog «Slovenskega naroda», mislila, da nemško-madžarska hegemonija, uzakonjena v decembrski ustavi, ne more trajati dolgo: ali bo popustila v prid Slovanom, ali pa bo ugonobila Avstrijo, to je bilo splošno prepričanje. Zategadelj je realnejše razpoložena mladina šla z navdušenjem na kulturno delo, ker je imela vedno pred očmi «politično in socialno izobraževanje naroda na

²⁵ Slovenski narod z dne 19. novembra 1868, števil. 98.

* Glej v tej knjigi razpravo «Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ gibanja». (Op. ured.)

podlogi lastne individualnosti». V slučaju razpada Avstrije se je zanašala za južnoslovansko zaledje in — na ruskega orjaka. V tem pogledu je pisal neki člankar v tem času v «Slovenskem narodu»: «Ako Avstriji zaradi krive politike nemških in nemško-madžarskih pionirjev prej ali poznej odklenka, iskali si bodemo narodno samostojnost v zvezi z našimi jugoslovanskimi sorodniki.» Ako bi nas pa v tem slučaju vendarle hotela podjarmiti Prusija, «ne bi za samostojnost našo zoper Prusa le naše, ampak tudi druge puške govorile, katerih je še nekoliko več, ko pruskih». Podjarmljeno češko kraljestvo n. pr. bi bilo za Prusijo isto, kar je bilo lombardsko-beneško za Avstrijo. Zato utegnejo avstrijski Nemci sami pasti v jamo, ki jo kopljejo Čehom. «Še huje utegnili bi se po razpadu Avstrije Madjarom goditi, kajti prišel bi dan plačila za to in ono starodavno historično krivo . . . Zato so ti hegemoni slepi do kraja, ker ne vidijo, da sami pod seboj vejo sekajo, ker se nečejo po vzgledu Švajce in svobodne severne Amerike ravnati . . .»²⁶

Rusofilstvo je dajalo «Mladoslovcem», kakor tudi «Mladočehom», hrbtnico in oporo v njih borbi zoper oblastni pangermanizem v Avstriji. V tej njih veri enih kakor drugih niso mogli motiti niti odpovedujoči glasovi ruskega oficialnega carističnega časopisja. Ko je spomladi leta 1869. pisal ruski list «Golos», da se moč Rusije «ne zmanjša ni za las, ako se zapadni Slovani brez odloga ponemčijo, pomagjarijo ali poturčijo», in je zapadnim Slovanom svetoval, naj se zedinijo — če že hočejo ohraniti svojo slovansko narodnost — v en kulturen, ne pa političen narod, ker Rusija nikoli ne misli raztegniti svojih državnih mej za Donavo in Prut, in to zaradi strategične neugodnosti in administrativne oddaljenosti zapadno-slovanskih zemelj, takrat je temu diplomatskemu ruskemu člankarju, ki je zavračal zapadne Slovane zgolj v meje kulturnega panslavizma,

²⁶ Slovenski narod z dne 18. marca 1869, šte. 55.

odgovoril neki člankar «Slovenskega naroda» naslednje: «Za barbaštvo se ne morem navdušiti!» ni pel Goethe, marveč Lermontov. «Če smo torej navdušeni za napredek Rusije, nismo tega napredka veseli, ker bi morda prinašal moč njeni dinastiji, temuč: ‚bože cara hrani‘ se pri nas in pri inostranskih Slovanih glasi: ‚bože daj bratovskemu nam *narodu* ruskemu srečo, bože ohrani najkrepkejšega sina Slave‘... In če nam malate to in ono bivšo ali še obstoječo nesvobodo v Rusiji, katero je tam vpeljala (notabene) *nemška* vlada, in katero odpravljaja še le, ko se je poslovnila, ne zatartete nobenemu poštenemu Slovanu sočutja do ruskega naroda in želje po večem edinstvu med Slovani... Kakor *nemška*, temna je tudi naša slovanska prihodnost in nihče je ne more že zdaj videti... Ko bi pa nesreča prišla Avstriji od ravno tistega naroda, ktereja je do zdaj imela za prvega ljubljenca, tačas bode pač vsak Slovenec *pred in raje postal po narodnosti Rus nego Prus*. Kajti Slovanje smo in hočemo ostati.» Zaupanje v Slovanstvo nas krepí pri našem narodnem delu. «Ko bi denes družih Slovanov zmanjkalo, popustimo jutri vse naše narodnostno delovanje.» In ker se lahko kot Slovani opiramo na vse Slovanstvo, «zato nočemo narodne smrti umreti». To je naša politika. Ko bi te ne imeli, bi postali gnoj Germaniji in Italiji. «Torej živela duševna in politična vzajemnost slovanska!»²⁷

Značilno za prvo «mladoslovensko», v veliki meri še romantično generacijo je to, da njenih prvakov pri njih slovansko-politični koncepciji ne vodi tolikanj južnoslovanska, kolikor bolj rusofilska smer. Razlog za to in takšno orientacijo tega pokolenja ne tiči samo v tem, da ta generacija, ki je izšla iz širokošanjajoče romantike, sega rajši po večjih in daljših horizontih, ampak zlasti v tem, da si tedanja Hrvatska lastí po madžarskem zgledu neko na historijo oprto hegemonijo, in pa v tem, da se nahajata Srbija in Bolgarija v še zelo pri-

²⁷ Slovenski narod z dne 17. aprila 1869, št. 45.

mitivnem stadiju razvoja. V tem leži vzrok, da se naši prvi «Mladoslovenci» posebno ne ogrevajo za južnoslovansko državno-politično idejo, ampak za rusofilsko. Ideologijo rusofilstva napiše našim prvim «Mladoslovencem» dr. Fran *Celestin* pred svojim odhodom v Rusijo v seriji uvodnikov «Slovenskega naroda», ki jih hočem zaradi njih vpliva na mišljenje našega prvega «Mladoslovenstva» posneti nekoliko podrobneje.

V teh člankih, ki nosijo naslov «Slovenci in slovanska vzajemnost», izvaja avtor: Hrvatje nam pogosto očitajo, zakaj ne sprejmemo njih jezika v imenu «Jugoslovanstva». Kaj pa pomeni «Jugoslovanstvo»? Enim politično združenje Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov, drugim samo to, da sprejmejo vsi štirje srbohrvaščino za literarni jezik. Ali bi pa s tem prišli že do bogatega slovstva, kakršno imajo doslej med Slovani edino Rusi? Ne. Do takega slovstva bi utegnili priti morebiti šele v kakem polstoletju, toda le v slučaju, da se nam res pridružijo tudi Bolgari. A Bolgari se ne navdušujejo za «jugoslovansko» idejo, ker se naslanjajo bolj na Ruse. Tudi Srb je separatist, ali pa vobče Slovan. Kot prvi sanja o nekdanjem Dušanovem carstvu, kot drugi gleda daleč preko južnoslovanskih mej. «Jugoslovanstvo» se goji samo pri Hrvatih in pri Slovencih. Politično «Jugoslovanstvo» bi se dalo realizirati le po velikih prekucijah v celi Evropi. Avstrijski Nemci nočejo Čehom in Slovincem dati niti enakopravnosti. Rajši, pravijo, se oni sami odcepijo od Avstrije, za katero mora zavoljo te nemške trmoglavosti pač prej ali slej «napočiti dan velike obravnave». Poleg Nemcev in Madžarov nam Lahi strežejo po življenju. Cavour je na smrtni postelji vzkliknil: «Italija do Drave!» Na Hrvate ne smemo zidati preveč. Odgojeni v madžarskem fevdalstvu se njih voditelji ne brigajo bog ve kaj za izobrazbo ljudstva. «Kdo bo pa delal, ako se kmet izobrazil?» se glasi njih geslo. Hrvatje plavajo sami po visočinah visoke politike in sanjajo edinole po hegemoniji nad vsem južnim Slovanstvom, mesto da bi razširjali in utrjevali izobrazbo

ter politično zavednost med svojim preprostim ljudstvom.²⁸ — Spričo grozeče latinsko-germanske poplave se nam zde smešne težnje tistih slovanskih narodičev, ki «v detinski svoji prostosti in neprevidnosti samo s tem glavo belijo si, kako bi si sami zase napravili kotiček, ne vedoč, da bi njih veselje le tako dolgo trajalo, kakor božično solnčice». Zanašati se na prijateljstvo Francozov, kateri za eksistenco Slovencev niti ne vedo ne, kateri podpirajo italijanske načrte, na tega Napoleona III., ki z eno roko daje, z drugo jemlje, je prav tako nespartmetno in sramotno, kakor prejemanje miloščine iz tujčeve roke. Zato se glasi naš program: ne ene vasi prepuštili tujcu! A kar se jezika tiče, je treba, da vsi izobraženi Slovani govore in pišejo *ruski*.²⁹ Edini Rusi imajo dovolj izvirnih knjig, ki zadoščajo zahtevam sedanjega časa. Hrvatje si prikrojajo svojo književno hrvaščino po kalupu nemškega birokratičnega jezika, imenovano «zagrebački jezik». Srbom načelujejo v jeziku «parizliji», ki hodijo na Francosko in Nemško nekaj let postopati, da nato doma goje tujstvo, zlasti v jeziku. Ruski jezik je najčistejši med slovanskimi, in kar je še tujega v njem, bi iz njega iztrebili izobraženi Slovani. Rusi v tem niso svojeglavi. Svojih narečij ne mislimo opuščati. Naš nasvet je: «naj vsak izobražen Slovan, razen svojega narečja, zna tudi ruski, druga narečja naj pa ostanejo, kakor so.» Vse, kar se preprostega ljudstva tiče, naj bi se pisalo po domače, samo višje slovstvo po rusko. Imeli bi kakor Nemci, Francozi in Italijani skupen jezik, zraven pa bi se izognili napaki imenovanih treh narodov, po kateri je sedaj «pri njih slovstvo za prostega človeka skoraj nemogoče». «Gotovo bi Nemci, Magjari in Italijani drugače ravnali z nami, ak bi ne videli pred seboj samo Hrvatov, Slovakov, Slovencev itd.» Že pred samo Rusijo se svet trese, kaj šele pred kulturno zedinjenim Slovanstvom! «Le narode, pri

²⁸ Slovenski narod z dne 10. julija 1869, štev. 80.

²⁹ Slovenski narod z dne 13. julija 1869, štev. 81.

kterih med posameznimi udi ni vzajemnosti, požeró samogoltni sosedje, namreč take, kakor smo zdaj zapadni Slovani, in kakor bi bili tudi onda, ako bi se osnovala jugoslovanska država.»³⁰ So pa ljudje, ki pravijo: Rusija je prevelika in premalo enotna; razpadla bo. Toda v resnici Rusija narode privlači, ker njih zemelj ne smatra za kolonije. Celo poljske kmete. Poljski punti Rusiji niso več nevarni.³¹ — Socialno vprašanje «je najtežje vprašanje sedanje dobe»; ono je «meja, ki deli latinsko-germanski svet od slovanskega». «Tu se ustavlja doba zapadna, tu se pričinja vek slovanstva.» Tisti živelj, ktereга zapadni modrijani zastonj iščejo, da bi ga vcepili latinsko-germanskemu svetu, je jedro, je bitje slovanstva.» In ta živelj se je ohranil v najčistejši obliki pri Rusih.³²

Ti Celestinovi članki, ki so dali smer takratni «mladoslovenski» omladini v slovanskem vprašanju in ji «vzeli breme s prsi»,³³ jasno kažejo, da je hodil njihov avtor s pridom v šolo k ruskim slavjanofilom in zlasti k Aleksandru Hercenu.³⁴ Kako je dr. Celestin izpremenil svoje nazore o Rusiji po svojem povratku iz te «obljubljene dežele», bomo videli pozneje.

Na te Celestinove članke sta odgovarjala v dunajskem nemškem, slovanskim interesom posvečenem listu «Zukunft» dva dopisnika, en Hrvat in en štajerski Slovenec. Prvega je zbudla Celestinova sodba o Hrvatih, spodnji Štajerec pa se je kazal Rusom naravnost sovražnega. Dr. Celestin je obema odgovoril v «Narodu» in ponovno izjavljal: Mi nismo niti za politično združenje s Hrvati, dokler je Hrvatska «magjarska provincija». Opozicije na Hrvatskem ginejo kakor voda med peskom.

³⁰ Slovenski narod z dne 15. julija 1869, šte. 82.

³¹ Slovenski narod z dne 17. julija 1869, šte. 85.

³² Slovenski narod z dne 24. julija 1869, šte. 86.

³³ Prim. «Slovenski narod» z dne 31. julija 1869, šte. 89.

³⁴ Prim. moje «Predhodnike in idejne utemeljitelje ruskega realizma». Pota in cilji, 7—9, str. 407 in 408.

«Mi Slovenci moramo pridržati za domače potrebe svoj slovenski jezik; brez njega ne moremo podučevati in buditi prostega našega naroda...» Opustiti jezik bi bilo tudi «demokracijskim idejam nasprotno». «Inteligenciji slovenski pa za više izobraženje hrvaški jezik ne zadostuje, kakor jej tudi sam slovenski ne zadostuje.» Celo Nemci se uče ruski. *Nam Slovincem je «Jugoslovanstvo» prehodni stadij.* «Hrvatom jugoslovanstvo ni prehodno stanje, njim jugoslovanstvo, še tako pokvečeno in omejeno, ni sredstvo, ampak cilj in konec, malik. Nam se abotno zdi, da Hrvatje hočejo z Rusi konkurirati.»³⁵

Kako zelo je bil dr. Celestin leta 1869. — pred svojim odhodom v Rusijo — pod vplivom ruskega slavjanofilstva, se razvidi iz njegovega nadaljnjega članka v «Slovenskem narodu», ki nosi naslov: «Ruski strah». V njem postavlja člankar trditev, da se Rusija nikdar ni in se nikoli ne bo razvijala na podlagi fevdalizma. Njena moč kali iz drugega semena, kateri ima fevdalizmu ravno nasprotno lastnosti — iz «slovanske občine». Soglasno s svojimi slavjanofilskimi vzorniki zatrjuje pisec, da on ni tiste misli, da bi moralo Slovanstvo na vrat na nos vso sedanjo zapadno kulturo kopirati in požreti. Peter Veliki je res hotel vcepiti Rusom latinsko-germanski značaj. Toda ta tuja cepitev se ni prijela.³⁶ — Isti dan, ko je izšel v «Slovenskem narodu» ta zadnji Celestinov članek, je zborovala slovenska akademsko omladina na drugem svojem «študentovskem shodu» v Ljubljani, na kongresu, ki se je vršil docela pod vplivom te ideologije.³⁷

Dne 17. novembra 1869 je dr. Celestin s tovarišem Brezovarjem odpotoval v Rusijo.

³⁵ Slovenski narod z dne 31. avgusta 1869, številka 102.

³⁶ Slovenski narod z dne 4. septembra 1869, številka 104.

³⁷ Prim. mojo razpravo v «Ljubljanskem Zvonu» 1924, str. 597—602. — Prijatelj citira svojo razpravo «Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta», ki je objavljena v tej knjigi. Citirano mesto je na str. 187—194. (Op. ured.)

Da si predstavimo konstelacijo mnenj in nazorov o slovanskem vprašanju in slovenski postojanki v njem, ki so vladali v slovenski javnosti proti koncu 60ih in v začetku 70ih let, torej v dobi prvega odločnejšega nastopa «mladoslovenske» generacije, ugotovimo in posnemimo naslednje: Naši «Staroslovenci» so načelno odklanjali centralistično avstrijsko decembrsko ustavo, vendar so jo praktično priznali, ko so šli v zakonodajne zbornice, v katerih so inavgurirali oportunistično politiko pobiranja drobtinic. Pod pritiskom «mladoslovenskega» taborovanja so se v oktobru 1869 in še odločneje v adresi z dne 30. avgusta 1870 tudi v kranjskem deželnem zboru izrekli za avtonomno «zedinjeno Slovenijo» v federalizirani Avstriji. To pot so ubrali, dasi je bil eden njihovih političnih voditeljev, Luka Svetec, že v oktobru 1866 v privatnem dopisovanju z drjem. Vošnjakom prišel do načelnega prepričanja, da je rešitev Slovencev samo v samostojnodržavni južnoslovanski skupini, ki se mora ustvariti v Avstriji ali zunaj nje. V praktični politiki je tudi Svetec po sprejetju decembrske ustave popustil to načelno stališče in se pridružil oportunistični avstrijsko-slovanski politiki pobiranja drobtinic, ki sta jo pri nas vedno zastopala dr. Costa in dr. Toman, dva nasprotnika forsiranja južnoslovanske državno več ali manj samostojne skupine, ter dr. Bleiweis, ki je bil glede te ideje «bolj boječ ko nasproten».³⁸

«Mladoslovenski» praktični politiki v goriškem in štajerskem deželnem zboru z drjem. Josipom Vošnjakom na čelu so se sicer na tistem najbrž nadejali, da pride Slovincem v daljši ali krajši bodočnosti razjarmljenje od Rusije, a se o tem niso izražali niti privatno, medtem ko so v zakonodajnih zborih in na taborih nekaj časa ob abstinenci «Staroslovincev», pozneje v družbi z njimi forsirali «zedinjeno Slovenijo» v Avstriji. — Kulturni delavci «mladoslovenski» so se glede slovanskega vprašanja in vloge Slovencev v njem med seboj

³⁸ Prim. Vošnjakove «Spomine», I., str. 211.

delili na razne, le deloma niansirane ločine. Dunajska literarna šola Jurčič-Stritar-Levčeva je bila sicer konec koncev preverjena, da bodo Slovenci v daljni bodočnosti «ali Prusi ali Rusi», vendar je upala, da bo nazadnje zmagal panslavizem nad pangermanizmom na ta način, da bo nadvladal Prus nad kompaktnim nemštvom, Rus pa nad kompaktnim slovanstvom, da bo torej panslavizem razjarmil po Nemcih podjarmljene Slovane. Ta skupina je bila torej ruskopanslavistična s tem pristavkom, da si je predstavljala to slovansko edinstvo pod ruskim državnim vodstvom sicer kot državno edinstvo, zraven pa kot *kulturno federacijo*, v kateri se bo vsak slovanski narod lahko še dalje razvijal na podlagi *lastne individualnosti*. Zategadelj je z veseljem šla na delo pri ustvarjanju slovenske belestristične in učbene literature, medtem ko se je primikala glede znanstvene literature k nazorom one «mladoslovenske» omladine, ki je zastopala mnenje, da morajo Slovenci znanstvovati v ruskem jeziku. Duševni vodja te rusofilske omladine je bil dr. Fran Celestin, ki je v razbranih člankih, ki so izšli leta 1869, v «Slovenskem narodu», na Slovence apliciral slavjanofilski program, sloneč na trdnem upanju, da se nekoč zlijo vsi slovanski potoki v ruskem morju, edino sposobnem rešiti tudi vedno bolj pereče socialno vprašanje — za vse človeštvo na podlagi staroruskega patriarhaličnega «občinskega» komunizma. Ta Celestinov ruski panslavizem je odklanjal v bodočem slovanskem edinstvu *vsako individualno federacijo*, prav tako pa je do gołove mere negiral dotedanji ruski carizem, o katerem je bil pravilnega mnenja, da sloni na nemškem avtokratičnem in centralističnem birokratizmu. Pred očmi je bil drju. Celestinu najbrž slavjanofilski precej mistični «dobrovoljni sporazum» med enim carjem in enotnim narodom.³⁹ Celestin je smatral v tem času vsako potezanje za kakšno južnoslovansko samo-

³⁹ Prim. moje «Predhodnike in idejne utemeljitelje ruskega realizma», str. 269—272.

stojno državno skupino v okviru Avstrije ali zunaj tega okvira za zgolj «prehodno stanje», za definitivni cilj pa državno in kulturno enotno vseslovanstvo pod ruskim carjem, oproščenim nemškega birokratizma.

Levstik se je bil po sprejetju decembrske ustave kakor smo povzeli iz zanimivega Levčevega situacijskega poročila z dne 14. aprila 1868, razvil tako, da je v kulturnem pogledu najbrž še ostajal pri nazorih svojih učencev Jurčiča, Stritarja in Levca — saj je v istem letu krepko sodeloval pri «Mladiki» in nato v vsem onem mogočnem gibanju ob preporodu slovenske bolj artistične beletristike, kateri je dobil leta 1870. za svoj organ Stritarjev «Zvon» — ločil pa se je Levstik od imenovane svobodomiselnje trojice v tem, da se niti malo ni veselil liberalnih svoboščin, ki jih je na podlagi nove avstrijske ustave uvajalo v državi Habsburgov svobodomiselnje nemško velemeščanstvo. «V Avstriji ni iskati svobode!» se je glasilo njegovo geslo. Že v programu «Slovenskega juga» z dne 11. julija 1867 je Levstik prvi določno formuliral trditev, da je slovansko vprašanje za Slovence — ne več *jezikovno*, pod katero pretvezo se je dotlej skrivalo, ampak — *politično* vprašanje. Že tam je izrekel, da moramo Slovenci zatirati vsako misel, «ktera na to namerja, da bi mi sami záse mogli kdaj kaj biti». A takrat je še vse svoje upanje stavil v bodočo južnoslovansko državo, katere idejo je nameraval pospeševati s svojim «Slovenskim jugom». V kakšno ekstremistično stanje ga je vrgla nova decembrska ustava, se vidi iz Levčevega situacijskega poročila Jurčiču izza velikočasnih počitnic leta 1868. Iz tega pisma izhaja, da Levstik v tem času ničesar ni hotel slišati o tem, da bi se razpravljalo vprašanje, kako se bodo posamezni slovanski narodi v bodočem panslavističnem carstvu med seboj kulturno-avtonomno razpredelili, in še manj o tem, da bi si v tej bodoči državni tvorbi smeli kaki Srbi ali Hrvatje lastiti kakšno svojo državnost.

Kakor so bili Levstikovi tedanji nazori v tem vprašanju skrajno abnormalni, so vendar bili silno po-

membni, ker so zgrabili vprašanje pri korenini: ne več pri kakšnih *jezikovnih vršičkih*, temveč pri *političnem jedru*. *Slovansko vprašanje je za male slovanske narode državopolitično vprašanje, vprašanje naslonitve na večjo sorodno državno tvorbo!* To misel, katera se je marsikom izmed Slovencev bila v glavi zasvetlikala že poprej, je pri nas prvi jasno izrazil Levstik. Po svoje si je bil prisvojil to idejo previdnejši urednik Tomšič, ki jo je na videz reduciral v manjši in za praktičnega novinarja dosegljivejši ideal «zedinjene Slovenije»; a utemeljeval je ta bližnji ideal tudi urednik «Naroda» z besedami, da «zreli in samosvestni narodi ne gojé in ne branijo svoje narodnosti iz same platonične ljubezni do svojega jezika», temveč iz potrebe «*vsestranske, popolne svobode*».

Pod vplivom Celestinovih člankov, ki so izšli v «Slovenskem narodu» tik pred II. vsedijaškim shodom, je šel Anton Tomšič še dalje v pojmovanju slovanskega vprašanja in njega pomena za Slovence s tem, da je priobčil v «mladoslovenskem» političnem organu uvodnik pod naslovom «*Vseslovanstvo*». V njem je izvajal: *Cesar Franc Jožef je nedavno izrekel ruskemu carju svoje simpatije do Rusije. Mi Slovenci pa v svojem servilizmu neprestano deklamiramo: «Hrast se omaja in hrib!» Tako nas je že demoraliziral ta servilizem, da že od nekdanj lažemo, «da vsa slovanska vzajemnost tiči samo in edino v filologiji». Lojalnost in vdanost sta lepi čednosti, toda kdo bi ju vedno proslavljal! «Če naš ustavni vladar sam Rusiji izreka svoje simpatije, vrzimo plašč — gramatikalni plašč panslavizma — proč in kličimo vsem bratom Slovanom, naj žive zunaj ali znotraj Avstrije, vesel in odkrit hurá! nasproti...» Bolj kakor kdaj je sedaj zopet na vrsti panslavizem. «Nemštvo se prevzetno vzdiga... Bode-li slovanska mladina, bode-mo-li mi samo le literarno vzajemni in edini?... Panslavizem, kakoršnega ima nemški doktrinar in filister... za hudiča... je pač nemogoč in je pač le pajčevina v slovanožrtnih črepinjah. Mi si vseslovanstvo mislimo*

kulturno, svobodo prinašajoče.»⁴⁰ — Kljub zadnjim besedam, odtezajočim — pač zaradi «tiskovne postave», nad katero se pisec v članku pritožuje — težišče izvajanj nekoliko stran od politike, se vendar vidi in čuti, da je tudi Tomšič, sledeč Levstiku, v tem članku slovensko zanimanje za slovansko vprašanje prestavil s filološkega na politično torišče.

V prihodnjem letu 1870. je začel «Slovenski narod» objavljati pogoste dopise iz Petrograda, ki so mu jih pisali slovenski štipendisti, odišli na Rusko za profesorje. Ob priliki je svojim čitateljem tudi javil, da se piše ruska brošura o Slovencih, ki jo namerava izdati moskovsko slovansko podporno društvo. «Pisatelj je Slovenec, torej bode Ruse lahko temeljito o naših razmerah poučil. Naše geografično postavljenje se Rusom zdi tako, da nas slovanstvo — ne bo tako brž dalo za material nemškega ‚mostú do Adrije‘. — Do zadnjih dob svet še vedel ni, da Slovenci smo. Celo v Rusiji šo nemški učenjaki vero trosili, da so naše dežele že pomemčene.»⁴¹

Popolnega soglasja seveda v tem rusofilsko orientiranem panslavizmu tudi med «Mladoslovenci» ni bilo. Dne 19. marca 1870 je pisal Tomšičevemu listu neki narodnjak iz Gradca: «Vendar nam je Avstrije trebá, ako hočemo politično in národno samostálnost si ohraniti. Mislite li, da bode pri razpadu Avstrije nas Rusija vzela pod svoje pokroviteljstvo? Kdor Rusiji pomaga dobiti Carigrád, temu bode ona dala avstrijske Slovane za plačilo... Čehi morajo tudi obstoj Avstrije želeti, ako hočejo samostálnost svojo národno in politično ohraniti.»⁴² — Kljub temu osamelemu, avstroslovensko orientiranemu glasu se mora reči, da je še vso prvo polovico leta 1870. prevladoval v «mladoslovenskih» glavah panslavizem pod rusko egido. Celo Janko Pajk,

⁴⁰ Slovenski narod z dne 18. decembra 1869, števil. 148.

⁴¹ Slovenski narod z dne 29. januarja 1870, števil. 12.

⁴² Slovenski narod z dne 19. marca 1870, števil. 33.

o katerem smo ugotovili, da je bil v prejšnjem desetletju za jezikovno zблиžanje s Srbi in Hrvati, je pisal v oceni «matične» «Knjige prirode»: «Še nečesa ne smem pozabiti, kar čitatelja vedno v oči zabada: mnogi *hrvatizmi* . . . Raji pa bi mi z višega narodnega stajališča [pač političnega!], nego ga v kratkovidnem hrvatizmu nahajamo, bili videli, da bi se naše imenoslovje s kakega drugega slovanskega narečja [misli pač ruskega!] bilo na pomoč jemalo, nego iz hrvatskega po uradih komandiranega.»⁴³

Takrat je poleti 1870 izbruhnila vojna med Prusi in Francozi. «Staroslovenske» «Novice» so se spočetka stavile na nemško stran, «mladoslovenski» «Narod» pa je že v prvih mesecih vojne prišel do uverjenja, da bi bila pruska zmaga obenem zmaga avstrijskega nemštva zoper avstrijske Slovane.⁴⁴ Nesreča za nesrečo je zadevala Francoze. Dne 27. oktobra 1870 se je vdal Metz s posadko, ki je štela 180.000 mož. Na vseh svetnikov dan 1870 se je pričelo nemško bombardiranje Pariza. Avstrijske Slovane je pričela spricho prusofilskega gibanja med nemško-avstrijsko mladino skrbeti njihova bodočnost. V tem trenutku so Hrvatje opustili svoje piemontske in Slovenci svoje daljne rusofilske sanje in oboji so začeli razpravljati v listih o politični *južno-slovanski ideji*. Hrvatski list «Zatočnik» je dne 8. oktobra 1870 priobčil članek, v katerem je pozival Andrassyja, naj tako, kakor je leta 1867. odločil Ogrsko od Avstrije, izloči sedaj še troedino kraljevino, Hrvatsko, Slavonijo in Dalmacijo, iz Cislitvanske in pristavljaj: «*Okolo take Hrvatske se bodo zbrali Istra, Kranjska in slovenski Štajer*, da se ohranijo svoji narodnosti in monarhiji.» Ta «Zatočnikov» apel je dal povod Jurčiču, da je napisal v «Slovenski narod» dva uvodnika pod naslovom «Slovenci in Hrvatje», v katerih je izvajal: Pred dualizmom je bilo med Hrvati in Slovenci še nekaj zvez;

⁴³ Slovenski narod z dne 7. aprila 1870, števil. 41.

⁴⁴ Glej «Slovenski narod» z dne 25. avgusta 1870, števil. 97.

zlasti hrvatsko novinarstvo se je dokaj pogosto spominjalo naših političnih borb in naše njihovih. «Tolažba in pomoč, če tudi samó moralna pomoč, nam je bila, da imamo na jugu stanje utrjeno, da se naslanjamo na varno Hrvatsvo, po njem na drugo jugoslovanstvo, in tako pôtem iztoka na vseslovanstvo.» Ko pa je leta 1867. vstala med Hrvati in Slovenci Beustova stena, smo bili mi «cis», oni «trans», drug za drugega pa «ausland». Deloma so tega krivi tudi oni naši poslanci, ki so glasovali za dualizem. Vrhutega je bil zavladal nad Hrvatsko baron Rauch, ki je zatiral vsako samostojno gibanje. «Narodni Hrvatje so hodili v jako britko šolo, in imeli so do denašnjega dne sami s seboj in proti sovragu domačinu preobilo posla . . . Mi smo svoje bralce vedno v dotiki z dogodki in s položajem na Hrvatskem obdržali, in tako gojili idejo vzajemnosti za bodočnost. ‚Pozor‘ in potem ‚Zatočnik‘ sta se vselej strašno malo ali celo nič brigala za nas, našo politiko, našo tugo in naš napredek. In vendar mislimo, da kot prednja straža jugoslovanstva proti šireči se germanski rači nismo brez vse važnosti, kajti ako pademo mi, imajo Hrvati soseda, kterega jim mi, ki njega in njegovo orožje iz izkušnje poznamo, ne želimo. — Celo čudneži starčevičijanci, ki ne poznajo Slovana, temuč samo Hrvata, počastili so nas enok po svoje, rekši, da smo ‚planinski Hrvati‘. Mi smo se sicer temu smijali, a rekli smo: dobro . . . ni nam ležeče na tem, kako nas zoveš, ako nas s svojim ‚pravom‘ germanstva oteti pomoreš.»⁴⁵

Dolgi molk je sedaj pretrgal «Zatočnik» s svojim člankom. Jurčič povzema glavne misli članka iz organa hrvatske opozicije z njega apelom na grofa Andrásyja, katerega «Zatočnikov» člankar prosi, «naj ‚u ovom času, gjeno sva Evropa trepti od užasne neke *slutnje*, gjeno vsi temelji monarhije praskaju i lome se, u ovom času *očekivanja*, koje možda ne bude od duga trajanja‘ — naj Andraši rabi svoj vpliv, dokler ga ima, da . . . se

⁴⁵ Slovenski narod z dne 15. oktobra 1870, štev. 120.

izvede oni gori omenjeni hrvatski program v zboru, ki bode dopolnjen s poslanci iz Krajine in Dalmacije... Ker pa ‚Zatočnik‘ ne negira vse zveze in vse skupnosti z Ogersko, ker se obrača na magjarskega državnika, da bi izvel hrvatski program in ustanovil Hrvatsko, okolo ktere bi se slovenske pokrajine zbirale, navajamo še eno magjarsko izjavo... Znani magjarski ‚učenjak‘ Julius Schwartz nas Slovence v najnovejši svoji kombinaciji ne meče v nemški bund Cislajtancev, ki padejo pod Prusijo, temuč ‚Slovenijo‘ kot posebno deželo pritika k Hrvatski in Dalmaciji. To omenjamo kot znamenje časa in ko bi to stvar za resno vzeli ter magjarskemu plemenu v bodočnosti toliko vpljiva pripisovali, da bi to izvršil, odgovorimo, da smo precej in brez pomisleka pripravljene udati se tistemu, ki nas *zedini* [‚zedinjena Slovenija‘!], na jugoslovanstvo nasloni in ponemčevanja reši. Magjarovanja se nam ne bi bilo bati, posebno v zvezi s Hrvati ne, ponemčevanja pak se nam je bati jako.» Vendar Jurčič v madžarsko pomoč ne veruje posebno, ampak zaupa «več v bodočo moč slovanstva», kateremu je treba z delom pripravljati pot ne samo med Slovenci, ampak tudi med Hrvati. Pot, ki so jo bili nekdanj izbrali «Ilirci», je bila kriva. «Kakor je bila vsa ‚slovanska vzajemnost‘ jako čudna sentimentalno-gramatikalno-meglena podoba za pesnike, ne pa za politikarje, tako je tudi jugoslovanska vzajemnost, naše edinstvo s Hrvati, dolgo bilo v neplodni, nerazumljivi, nepraktični obliki jelo širiti se. Hotelo se je od nas, da svoj jezik zavržemo in pišemo *takoj* hrvatsko-srbski. Ta uk je imel že mnogo učencev pri nas, zlasti med našimi starejšimi domoljubi. Mlajši so dobro spoznali, da bi bil to nenaraven *skok*, ki bi se bridko maščeval, spoznali, da moramo narod s pomočjo *njegove* ožje lastitosti *zoriti*, da moramo in moremo samo s čisto domačim svojim narečjem mnogo za nemštvo že na pol izgubljenega teréna nazaj pridobiti. Izkušnja je učila, da je to prava pot bila. Ko bi bili mi one narodnjake med nami slušali, ki so nam posebno za časa cvetenja znanega ‚ilirizma‘ priporočali

hrvatski pisati, bili bi pač pomnožili za nekoliko hrvatsko inteligencijo, ali prosti narod, naša glavna moč, bi bil v politični omiki zastal in nikakor ne tam, kjer je zdaj, in med nami samimi bi ne bilo toliko rojakov od nemškutarenja, ki nam ga je sto- in stoletna zgodovina vsejala, odvrnili. To vse naj pomislijo oni Hrvati, ki nam še dan denes zamerijo, da se 'literarno' nismo še zedinili in se še ne mislimo.»⁴⁶

Ta Jurčičev članek je zategadelj silno važen, ker je pisec v njem za nekaj časa pometel v slovansko-slovenskem vprašanju z zastarelimi, nepraktičnimi idejami in preostanki času nič več primernega Kollárjevega panslavizma pri Slovencih in ker je v njem Jurčič izjavil, da morajo to vprašanje reševati «politikarji», ne pa «sentimentalno-gramatikalno-megleni pesniki», in pa ker je težišče vprašanja prenesel na bližnji jug, dasi se ni odrekel zaupanja v vseslovanstvo in še posebno ne kulturne in moralne zaslombe ruskega orjaka.

«Zatočnik» je takoj pravilno razumel Jurčiča in se pridružil njegovemu mnenju, ko je pisal v svoji 242. številki: «... mi pod zvezo med hrvatskimi in slovenskimi deželami mislimo edino na politično zvezo... Mi nimamo nobenega posla z onimi naših rojakov, ki siloma tirjajo, da so Slovenci — planinski Hrvati... Mi nimamo nobenega posla niti z onimi naših rojakov, ki slovenskim bratom usiljujejo gramatiko in slovar (hrvatski). Kogar 40letna skušnja ni mogla podučiti, da so prepiri zaradi jezika in imena med brati poleg neznatne koristi jako mnogo škodovali, pač pa mogli brate razdvojiti v politiki, tej najprvi in najglavnejši potrebi, ta se nikdar več ne more spametovati in se ne bode... Ko bi bile 'Novice' pisale hrvatski, Bog ve, ali bi ne bile že davno morale nehati in popustiti svoje toliko blagonosno delovanje... Nemci pa bi med slovenskim ljudstvom delali še večo škodo, nego jo delajo naši

⁴⁶ Slovenski narod z dne 22. oktobra 1870, št. 125. — Prim. tudi Jurčičev zapisek v «Vrazovem albumu», ponatisnjen v «Vedi» I. (1911), str. 649.

Rauchianci med hrvatskim ljudstvom, do kterega še do denašnjega dne ni mogla prodreti literatura in z njo blagotvorna zveza s prizadevanjem inteligencije . . . Spoznali smo za najprvo potrebo, da ima vsak slovanski narod najprej tako vrediti svojo posebno hišo, ka bi v njej nihče drug ne mogel početi kar mu drago, ne mogel nihče drug v njej gospodariti, z njegovim zborom razpolagati, razen narod sam.»⁴⁷

Kar je bil dobro razumel politični organ hrvatske narodne opozicije, tega seveda niso razumeli vsi Slovenci, izmed katerih je eden že v bližnji prihodnji številki «Naroda» zopet spravljal to vprašanje na izvoženi in slepi — jezikovni tir. Urednik Tomšič je temu dopisu pristavil značilno opazko: «Slov. Narod' in 'Zatočnik' sta polagala glavno važnost na politično zedinjenje med Hrvati in Slovenci. V prvi vrsti more biti tudi le o tem kaj več govora. Seveda tudi literarno približevanje ne bode škodovalo, vendar ima to za zdaj sekundarno važnost.»⁴⁸

Nemške zmage na Francoskem so z idejo južnoslovan-ske samostojne državne skupine navdale zlasti one hrvatske politike, ki so delali banu Rauchu opozicijo v vojaškem Sisku, odtegnjenem zagrebški policiji. Že takoj po izbruhu nemško-francoske vojne je pisal neki zagrebški dopisnik «Slovenskemu narodu»: «Misel o jugoslovanskej skupini (troedina kraljevina, Slovenija z Istro, in če mogoče tudi turško Hrvaško) se je tukaj vsled francosko-pruske vojske, ki bo Evropin zemljevid kako tako premenila, zopet mozgati začela. Hrvati in Slovenci pazijmo, da v denašnjem rivanji narodov svojo politično individualnost rešimo, drugače nas bodo na konjske repove raztrgali!»⁴⁹ Ta ideja je postajala vedno bolj aktualna, ko so Hrvati in Slovenci čitali, kako se po Av-

⁴⁷ Prevod v «Slovenskem narodu» z dne 27. oktobra 1870, štev. 125.

⁴⁸ Slovenski narod z dne 1. novembra 1870, štev. 127.

⁴⁹ Slovenski narod z dne 30. julija 1870, štev. 88.

striji širi rusofilski duh in kako se sklepajo resolucije za ožjo zvezo Avstrije z Nemčijo.

Vse to je povzročilo, da so hrvatski opozicionalni politiki sklicali na dan 8. novembra 1870 v vojaški Sisek, od koder so bombardirali Rauchovo trdnjavo — *sestaneh hrvatskih in slovenskih politikov*. V imenu hrvatskih politikov se je s prošnjo za slovensko udeležbo na tem sestanku obrnil dr. Mrazović na urednika «Slovenskega naroda», Antona Tomšiča, kateri je nato pisal Jurčiču na Dunaj naslednje (nedatirano) pismo:

«Dragi Jože!

Da Te obdržim v kurentnem gledé Hrvatske, naj Ti v naglici naznanjam, da mi je danes pisal dr. Mrazović iz Zagreba. On misli, da se morajo možje, ki ravnajo politikom našoga naroda v sedanjih novih odnošajih jasno orijentirati. Njemu se zdi srečno vremensko znamenje, da so se začeli Slovenci in Hrvati približevati. Storimo en važen korak dalje na potu približevanja — sestanimo se, upoznajmo se, razgovorimo se. Iz razgovora može biti dogovora. Mi smo u vojnički Sisak urekli sastanak na 7.a studenoga t. g. Tu će se sastati nekoliko pouzdanih rodoljubah iz Vojničke krajine, iz Dalmacije i Slavonije pa Hrvatske. Dogovorite se najprije Vi medju sobom, izaberite jednoga il dva pouzdanika i pošaljite ih na naš sastanak i dogovor s nami. Mi smo pisali u ovom smislu g. dru. Bleiweisu u Ljubljani, nadamo se, da će od onda doći jedan ili dva. Ovako bi se moglo nas 20—30 iz Slovenije, Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i vojničke Krajine sastati i posaditi sjeme, koje bi za 4,000.000 jugoslavenah moglo uroditi obilnim plodom. Učinite kako Vas molim, da ovaj poziv i naš sastanak smatrate kao stvar, koja ima tajna ostati sve dotle, dok nebude svršena.»

Tako Mrazović. Jaz sem o stvari pisal Vošnjaku, Trstenjaku in Žuži. Dominkuša ni doma. Dobro bi bilo ko bi kdo šel v Sisek, vsaj bi se informiral. Jaz ne morem, nimam ni denarja ni časa. Prosil sem Vošnjaka, naj gre on. Pa je vse premevžasto. Kaj se bomo hudiča dogovarjali, ko smo doma brez kompasa, veše, ki slepo frfrajo okolo lučice. Z našimi ljudmi ni politikovati. Slovensko gibanje bo menda hudič vzel.

Da si mi zdrav. Ves

Tvoj

Tone.»⁵⁰

⁵⁰ Jurčičeva zapuščina v ljubljanskem mestnem arhivu.

Kakor so pisale «Novice» dober mesec dni po siškem sestanku, sta se tega važnega političnega pomenka udeležila izmed Slovencev dva Kranjca in dva Štajerca.⁵¹ Imen teh štirih slovenskih udeležnikov do danes slovenska politična zgodovina ni vedela. Kdo so bili ti štirje moške, nam pojasni pismo, ki ga je po svojem povratku iz Siska pisal Tomšič Jurčiču, kateremu je obenem sporočil zanimive podatke o siških posvetovanjih:

«Dragi moj!

... V Sisku sem bil. Poleg mene tudi Trstenjak, Razlag in Poklukar — vsega skup 30 oseb. Dalmatinci niso mogli doći, ker je burja parobrod zanesla. Hrvatje so se streznovali. Ni jih več poznati. Vse svoje slabosti sami priznavajo, kakor tudi naše prednosti. Za zedinjenje s Slovenijo so vneti. Dogovorili smo [se], da se ima Slovenijo konfederirati s trojedno kraljevino, kateri se mora pridružiti Dalmacija, granica, Slavonija in reka. Z Ogersko se sklene realna unija, Slovenija je čisto avtonomna in ravnopravna. Kar si bral v ‚Wand[ererju]‘, je čisto resnično in je menda pisano v Mrzovičevi pisarnici. Tudi ‚Patriot‘⁵² je imel dober popis. Mi Slovenci se

⁵¹ Novice z dne 14. decembra 1870, str. 409.

⁵² Na Dunaju izhajajoči nemški list za slovanske interese «Wanderer» je prinesel dne 15. novembra 1870 (števil. 316) z datumom: «Agram 12. Dez.» in podnaslovom: «Ein politisches Programm» dopis naslednje vsebine: Za ožje združenje med Hrvati in Slovenci se je začelo intenzivno delo. Komaj 14 dni je od tega, kar se je za to stvar zavzel «Zatočnik», in že je bila pred štirimi dnevi v Sisku tozadevna konferenca slovenskih in hrvatskih politikov. Gibanje je pospešila nemško-francoska vojna in orientalsko vprašanje. Slovenci se čutijo po Nemcih narodno ogrožene in iščejo zaščite pri bratskih sosedih. V iztočnem vprašanju pa se čutijo Hrvatje kot največji rod avstrijskih južnih Slovanov poklicane, da posežejo — združeni z Dalmacijo in Vojno granico ter ojačeni s Slovenci — ob svojem času v orientalsko krizo, v svojem interesu in v korist monarhije. «Nachdem es als dringende Nothwendigkeit anerkannt wurde, die von Südslawen bewohnten verschiedenen Ländergebiete zu einem Ganzen zu vereinigen, fand man, dass dies einerseits durch Anschluss Dalmaziens und der Militärgrenze an Kroatien

nismo mogli nikakor zavezati, dasiravno bi se bil Razlag jako rad. Mi smo bili premalo veljavni in poznaš naše osobne voditelje. Sposloval sem torej, da vzamemo izdelani program domu, da ga predložimo svojim ljudem, konečno se bode sklepalo 1. decembra v Ljubljani, kamor se snide velik jugoslovanski shod.

und Slawonien, anderseits durch Vereinigung der slowenischen Prowinzen zu einem politischen Körper — Slowenien — und durch den föderativen Verband dieser beiden Ländergruppen zu bezwecken sei. Nach der Meinung der Kroaten sollte diese Föderazion sich an das Königreich Ungarn anlehnen, von den Slowenen wurde jedoch diese Idee mit denselben Argumenten bekämpft, welche Dalmatiner Nazione in ihrer Landesadresse gegen die sofortige Vereinigung mit Kroatien unter den bestehenden Verhältnissen vorgebracht hatten. Auch von den Slowenen wurde das staatsrechtliche Verhältniss Kroaziens zu Ungarn, das Verhältniss der autonomen Landesregierung einerseits zur Pester Staatsregierung und anderseits zur kroatischen Nation als ein derartiges angesehen, welches den sofortigen Anschluss an Ungarn durchaus nicht wünschenswerth erscheinen lässt. Im Gegentheile proponierten die Slowenen, Kroazien und Slawonien mögen sich an die ohnehin in Cislaitanien sich befindete Majorität, bestehend aus Dalmazien, der Militärgrenze und den slowenischen Ländern, anschliessen, mit dieser ein nationalpolitisches Ganze bilden und für diesen Staatskörper auf Grund des kroatischen Staatsrechts jene Stellung im Reiche beanspruchen, welche Ungarn bereits inne hat, und Böhmen zu erkämpfen strebt. Es wurde aber über die Frage, wie diese politische Vereinigung zu geschehen habe, kein definitiver Beschluss gefasst, sondern dieselbe der ferneren journalistischen Erörterung und privaten Parteibesprechung offen gelassen...» (Po prepisu g. Tineta Debeljaka.) — Podobno korespondenco «iz Zagreba, 12. nov.» je prinesel dunajski «Patriot» z dne 15. novembra 1870 (št. 67): Poudarjajoč, da se žele južni Slovani tesneje združiti v svojo rešitev pred nemško poplavo in v korist Avstrije, nadaljuje dopisnik: «Nur von diesem Gesichtspunkt aus lässt sich das in neuester Zeit aufgetauchte Project einer politischen Vereinigung der Croaten und Slowenen erklären, welches vor etlichen Tagen in einer Zusammenkunft croatischer und slowenischer Parteiführer aus dem croatisch-slawonischen Provinziale, der Militärgrenze und Dalmatien, dann Krain und Steier-

(To slednje ni za novine.) Pridejo Hrvati etc. v jako obilnem številu. Jaz ne mislim tje, ker je vse naše politikovanje zastoj, dokler se naši ljudje 1. med seboj ne porazumejo, 2. dokler se ne drže nobenega sklepa. — Priložim Ti Razlagovo pismo,⁵³ ktero lahko diskretno porabiš. Hrvatje bi z nami vred radi

mark in Mil.-Sissek besprochen wurde, und in welcher beschlossenen worden sein soll: „Dass die politische Vereinigung Croatiens, Slawoniens, Dalmatiens und der Militärgrenze einerseits und der gleichfalls zu einem Ganzen vereinigten slowenischen Prowinzen anderseits auf föderativen Wege zu einem Gesamtkörper, nicht nur im Interesse der einzelnen obgenannten Länder, sondern auch im Interesse der Monarchie und Dynastie gelegen ist, welcher letzteren man diese Provinzen und mit ihnen auch die Herrschaft am adriatischen Meere vor dem Andringen beutelustiger Nachbarn auf diesem Wege am sichersten zu bewahren glaubt.“ Es verlautet nicht darüber, ob dies im Anschlusse an Ungarn, oder an Cisleithanien, oder aber als selbstständiger Körper im föderativen Oesterreich zu geschehen hat.» (Po prepisu g. Debeljaka).

⁵³ Tu omenjeno Razlagovo pismo, katerega original se obenem z navedenimi Tomšičevimi pismi nahaja v Jurčičevi zapsuščini v ljubljanskem mestnem arhivu, se glasi: «Dragi prijatelj! Gotovo ste od prijateljskih pomenkov v S.[isku] z menoj vred seboj prinesli prepričanje, da je treba dela in zopet dela, ako hočemo slediti za naglimi dogodki sedanje dobe v korist naroda in ne v sramoto narodne štranke. V meni je pregledovanje tamošnje tiskarne in ker vi za njo imate dovoljenje, zbudilo misel, kako neizmerno koristno bi bilo, da se ‚Narod‘ preseli v Ljubljano. Če se osnuje tukaj jugoslavenski dnevnik in če bi ‚Narod‘ tukaj izhajal in tudi ‚Pravnik‘ bode še prihodnje leto in menda še kaj druga izdaval, kako lepo bi se razcvetala vaša narodna tiskarna. — Jaz nameravam tukaj izdavat mesečnik, kakor so francoske ‚Revue‘ in ker dobim gotovo 10 resnobnih sodelavcev za resnobno razpravljanje resnobnih reči, po 5—4 pole na mesec za celo Jugoslavijo, Vas prosim za Vaše mnenje in sicer odkritosrčno, kakor tudi jaz ne poznam nobenega okolišanja. — Kostke so vržene in ako ravno se vse boji pruskih zmag, se meni dozdeva, da še vendar nimamo misliti na narodno smrt. — Tukaj se snuje, kakor iz gotovega vira vem, vladin

v Ljubljani osnovali nemšk dnevnik ‚Südslawische Zeitung‘ —
v Ljubljani zato, ker na Hrvatskem ni nobene varnosti in tudi
koncesije ne dobodo...

Z Bogom.

Tvoj

stari
Tone.»

Razen Jurčiču je poročal Tomšič o siški konferenci
tudi drju. Josipu Vošnjaku in sicer v pismu (nedatira-
nem) iz sredine novembra 1870:

«Blagorodni gospod doktor!

Pri shodu v Sisku smo se zedinili za sledeči program:

Nevarnosti, ki so se vsled rešenja nemškega uprašanja morale
roditi za dinastijo, monarhijo in njene kraljevine ter dežele, po-
kazale so se po francosko-pruski vojski v vsej svoji sili, ki mora
tem večja postati, ker je v naravnem razvitku prišel čas za re-
šenje istočnega uprašanja.

Taki odnošaji nujno zahtevajo trdo slogo med dinastijo in
narodi, da morejo za vse slučaje in dogodjaje varovati (osigurati)
monarhijo in dežele, ki jo stvarjajo.

V to ime hoče trojedna kraljevina v svojem in interesu di-
nastije složiti vso svojo moč k zajednemu cilju.

A hrvatska narodna opozicija je trdno o tem prepričana, da
bode trojedna kraljevina samo tedaj mogla uspešno in izdatno
pomagati k skupnemu cilju, kadar se postavi v sledeče odnošaje:

dnevnik v nemškem jeziku, kteremu bi dvakrat na teden prilo-
žen bil slovenski list. Koliko uspešnega dela bi imel ‚Narod‘ in
še kateri časnik v nemškem jeziku, ki bi zastopal narodne zadeve!
— Ako se kaj rodoljubov skliče za pretresovanje znanih pred-
logov iz S.[iska], bi tudi jaz rad zraven prišel, da še enkrat
pretehtamo potrebnost ‚Narodove‘ preselitve, ker še jaz nikomur
nisem natanko razložil, da je sklenjeno bilo, ga ne v Ljubljano
dati; torej bi se brez ogovarjanja prejšnji sklep lahko premenil,
ker so od tistih mal nastopile nove okoljščine. — Da pridete v
obilnem številu na občni zbor matice, se menda v očigled naj-
novejših dogodkov sme pričakovati. — Pišite mi, kako tamoš-
nji rodoljubi mislijo, morebiti se snidemo v kratkem, da se
misli na vse strani razvedrijo, ker tako ne moremo nikamor
priti, kakor sedaj hodimo.

Prisrčno Vas pozdravlja Vaš

iskren prijatelj

13./11. 870.

[Razlag].»

Kraljevina Dalmacija, Hrvatska in Slavonija s krajino in Reko vred stvarjajo eno celokupno kraljevino.

Ako tako zahteva historično pravo, nalaga interes dinastije in monarhije, kakor tudi interes slovenskega naroda in načelo narodnosti, da se vse slovenske pokrajine združijo v eno politično telo, čegar zastopstvo bode dogovorilo zvezo s trojedno kraljevino.

Tako federirana trojedna kraljevina in Slovenija bode dogovorila realno unijo z Ogersko.

Posle, ki so po spravi avstro-ogerski skupni med Avstrijo in Ogersko, bode reševala trojedna kraljevina in Slovenija skupno v skupni delegaciji.

Zastopstvo 3jedne kraljevine in Slovenije v ogerskem zboru bode kolektivno.

Posli finančni, trgovinski in vojni, v kolikor se tičejo enotne sisteme, razpravljajo se in rešujejo med Ogersko, trojedno kraljevino in Slovenijo na skupnem zboru ogerskem.

Poslovi sodnijski, upravni in naučni so avtonomni za 3jedno kraljevino in Slovenijo in jih izključivo opravlja zbor in dežela teh kraljevin.

Njih vlada je popolnoma neodvisna in ban kot predsednik deželne vlade je odgovoren samo kroni in zborom teh dežel.

Eksekutiva v vseh skupnih avtonomnih poslovih je domača.

Kako se bode zedinila Krajina in Dalmacija, kako se bode federirala Slovenija in trojedna kraljevina, to je notranja zadeva, ki je odvisna od medsobnega dogovora teh dežel.

V tako zedinjeni 3jedni kraljevini in Sloveniji vlada popolna ravnopravnost narodna in verozakonska.

Federacija 3jedne kraljevine s Slovenijo je pogoj vsake zveze z Ogersko.

— Tako naši dogovori. Seveda mi nismo mogli nič obljubiti, ker nismo imeli nobenega mandata in je stvar nova in premisleka potrebna. 1. decembra bode o priliki Matičnega zbora še en shod, kterege se udeležé Hrvatje, graničarji, Dalmatinci, Rečani, morebiti tudi Subotić. Trebalo bi, da bi se mi enkrat poprej sešli. Jaz ne vem, kaj bi delal. Skličite torej nekam en shod. Jaz ne utegnem in ne morem nič storiti, ker si ne prisvajam nobenega vodstva...

Z Bogom

Vaš

štovatelj

Tomšič.⁵⁴

⁵⁴ Original pisma v Vošnjakovi zapuščini v ljubljanskem Narodnem muzeju.

O tej konferenci je neki dopisnik iz Siska poročal tudi Praški «Politiki», češ da «se je shod pečal pred vsem z glavnim uprašanjem, namreč s združenjem trojedne kraljevine s Slovenijo v skupno, federirano državno telo. Ta ideja, narekovana po potrebi mejusobne podpore in sosedne sonarodnosti, se je v principu najživejše in z akklamacijo pozdravila in sprejela. Hrvati so naglašali potrebo, naj se pred vsem iz vseh zdaj raztrganih pokrajin, kjer stanujejo Slovenci, napravi ena edina celota, 'Slovenija', katero idejo so Slovenci itak že sprejeli in se zanjo borovati začeli, in za ktere uresničenje niso le provincijalni Hrvati in Slavonci, ampak tudi Dalmatinci, graničarji in Srbi pripravljeni pomočno in podporno potegniti se . . . Z vso pravico pa so Slovenci ugovarjali, da bi to pomenjalo tudi združenje z Ogersko, česar pa Slovenci nikakor ne morejo priporočati, ker skušnja ne uči le, da bi sedanje državno razmerje med Ogersko in Hrvatsko in pa odvisnost avtonomne hrvatske deželne vlade od ogerskega ministerstva ovirala svobodno, napredno razvijanje slovenskega naroda v tej deželni zvezi . . . Slovenci si nikakor ne morejo želeči, da bi se udeleževali razmer, kakoršne zdaj na Hrvatskem gospodujejo.» Naj se rajši Hrvatska in Slavonija priključita k cislitvanski Dalmaciji, Granici in Sloveniji in naj se iz vseh teh petih dežel ustvari na podlagi hrvatskega državnega prava federirano državno telo, za katero se naj zahteva «isto državno-pravno stanje, katero Ogerska že ima, in za katero se Čehi boré.»⁵⁵

S svoje strani ni urednik Tomšič po svojem povratku iz Siska v prvi številki «Naroda» še nič poročal o siški konferenci. Že za naslednjo številko pa mu je poslal direktive, po katerih naj izpregovori o tem sestanku, sam — dr. Mrazović v naslednjem pismu:

«Velecienjeni prijatelju!

Vi čete bez dvojbe pisati o predmetu i pravcu našega posled-

⁵⁵ Posnel «Slovenski narod» z dne 19. novembra 1870. št. 135.

njega dogovora u Sisku. — Radi shodnosti treba ipak šutiti u sadašnjih razpravah ob onoj točki našega dogovora, koja glasi ovako: „Ovaka federirana trojedina kraljevina i Slovenija ugovoriti će realnu uniju s — Ugarskom.“ — Kada bi se ovo očitovalo već sada, gje se upravo o tom radi, da se Rauch sruši, mi bi njegovu poziciju nehotice učvrstili.

Dapače Vas molim, da ovo pitanje razpravljate kao problem, proti kojemu govore sljedeći razlozi: I godine 1848. i 1861. i 1865./7. i u svih prigodah, kadkad se je narod hrvatski mogao slobodno izjaviti, svagda se je izjavio za savez s Ugarskom vodjen tradicijom historičkom, da je u tom savezu bečkomu absolutizmu i njemačkomu centralizmu svagda uspješno odoljevao. Nu narod se je hrvatski u svojoj vjeri naprama Magjarom godine 1867. ljuto prevario. Magjari su ove godine u Hrvatskoj i Slavoniji uzpostavili absolutizam Bachov, te su ga pooštrili razloživši sav stroj uprave, razvrativši sudstvo, zapustivši nastavu tako, da je Hrvatska u ovo tri godine njihova vladanja u svemu grozno nazadovala. Uprava, sudstvo i sve ostale državne uredbe, čini se da su samo zato u Hrvatskoj i Slavoniji, da ovu nesretnu zemlju i zaostali narod pod feudalnim sredovečnim odnošaji, kako su bili do 1848. godine — mjesto do kulture, privedu u barbarstvo i sa susjednim i srodnim pokrajinami turskimi u svakom pogledu izravnaju. — Svi organi javne uprave imadu glavnu i, reći bi, jedinu zadaću, da narodnu, posle 1848. god. pod samim Bachovim germanizirujućim sustavom silno probudjenu svijest pridušuju, a narodu hrvatskomu dokažu njegovu ništavost i neobhodnu nuždu, da Magjare prizna za svoje angjele čuvare, za svoje štitnike, a napokon za svoje gospodare. Tko, ovakovu službu moralnoga krunika nad svojim narodom vrši, on je siguran službe, siguran plaće, siguran nagrade, makar mu kao upravnom činovniku ceste propadale, škole prazne bivale, makar on kao sudbeni činovnik neretko nijedne parnice, neuzeo nikada sa strankami zapisnika, dao se mititi ili varao i globio stranke kako ga volja; makar on kao učitelj bio nezalica i nemarnik, — i ovako bi se moglo nanizati čitavi niz primjera iz kojih se vidi očita namjera Magjarah i njihove sadašnje vlade, u Hrvatskoj uništiti sve uvjete narodnoga razvitka.

Stampa stoji izvan zakona, ako neće ovakovu službu činiti, kakovu čini činovništvo; županijske skupštine su zatvorene, sloboda sastajanja zamijenjena je špijonstvom i razpuštenom slobodnošću plaćenih razbojnikah, koji mirne građane na ulici bezkažjeno napadaju.

Izkustvo dakle dokaza Hrvatima, da kruna Stjepanova nije više obrana ustava i političkih pravah, građanske i osobne slobode.

Nu iskustvo je dokazalo i to, da Magjari žele centralizam u Pešti zamieniti s centralizmom u Beču. I ono malo autonomije, što je nagodbom od 8. studenoga 1868 Hrvatskoj dopušteno, pokvareno je tim, što su Magjari u mjesto ministra bez listnice u Pešti, koji bi imao biti posrednikom među hrvatskom vladom i kraljem u pogledu zajedničkih poslova, ustrojili ministarstvo hrvatsko, koje se sada pača i u autonomne poslove i rješava ih u trećej molbi, a odgovorno ugarskomu saboru samo.

Nije dakle nikakove razlike među sadašnjom autonomijom hrvatskom i međ prijašnjom za vrieme Šmerlingovo.

Naprma ovomu iskustvu, što su ga Hrvati učinili u društvu sa Magjarima, pa gledeć na upravu, sudstvo i nastavu u Slovenskoj u Cislajtaniji, gledeć na štamparski zakon, porotu za štamparske grieh, slobodu udruživanja, sastajanja i ostale garancije građanske i osobne slobode, veliko je pitanje, koje se nesmiye na pređac riešiti: nije li bolje po Hrvate, ako jugoslavenskomu političkomu jedinstvu za volju svoju sudbinu prislone uz sudbinu svoje braće u Dalmaciji, vojenoj krajini i Sloveniji i da sjedinjenimi silami traže za ovu jugoslavensku skupinu onakav položaj kakvoga traži Česka za sebe. — Hrvatska po svojom historičkom pravu ima i onako položaj istovjetan s Ugarskom i Českom naprama dinastiji; naprama Ugarskoj prekinute su veze do 1848. god. obstojale, a nisu od posle zakonitim načinom ponovljene, jer nagodba od 1868. ima i sada većinu naroda proti sebi i samo ju oni podržavaju, koji za to plaću primaju.

Kad bi se Hrvatska na to odlučila, nebi bilo zaprekah sjedinjenju Dalmacije niti pridruženju vojene krajine, jer se bečka vlada nebi imala bojati, da će prevaga još više na korist Ugarske pasti.

Slovenija bi tim razbila prigovor, kao da je premalena i da neima uvjetah za autonomni položaj većega obsega, jer u jedinstvu sa Hrvatskom, Slavonijom, Dalmacijom i vojničkom krajinom sačinjavala bi ona skupinu od 6 miliuna dušah. Pogledom na geografički položaj, bila bi to skupina u carevini najvažnija, kad se u obzir uzme i zvanje i priprava njezihnoga naroda glas svoj dići kad se bude rješavalo orientalsko pitanje.

U ovom smjeru, molim Vas, da o tom pitanju pišete do na-

tega budućega sastanka, jer će valjda do onda biti riješeno Rauchovo pitanje.

U ostalom pako ostajemo kod toga, da samo jedinstvo Hrvatah i Slovencah u današnjih i blizu nastojećih okolnostih može spasiti jedne i druge i dinastiji koristiti.

Ovaj bi maneuvre u današnjih okolnostih služio i Čehom, dočim našem dogovoru nebi škodio.

U ovom smislu pišem danas i Razlagu, Dalmatincem, Zatočniku, Zastavi i Narodu.

Na ovo stanište imali bi se Hrvati pozvati. U tom ih neprieci decemberski ustav, niti nagoda austrougarska, jer oni nisu sudjelovali niti kod te nagodbe, niti kod krunisanja, koje je za Translajtaniju dualističkoj sgradi krunu postavilo.

U ovu slogu imaju se pozvati i Srbi, živući u nekadašnjoj Vojvodini srbskoj, kojih je magjarska oholost i nesnosljivost lišila svih narodnih prava.

Ja sam uvjeren, da će jednoglasne izjave učiniti sensaciju u Ugarskoj.

Molim Vas dakle, izvolite u tom smislu pisati, jer nam neprejudicira našem dogovoru, pošto je to samo problem, o kojega rješitbi želimo čuti mnjenja.

Sa počitanjem Vaš sluga pokoran

9/11 870.

Mrazović.»⁵⁶

To Mrazovićevo pismo je Tomšič skoraj v doslovnem slovenskem prevodu uporabil za uvodnik, ki ga je pod naslovom «Jugoslovanske zveze» priobčil v «Slovenskem narodu» z dne 12. novembra 1870, številka 132. Splošno se mora reči, da urednik Tomšič o siški konferenci v «Narod» skoraj ničesar ni pisal sam od svoje osebe, kljub temu da se je te konference sam udeležil, marveč se je — pač iz opreznosti — omejeval na referiranje o tem, kar so ob priliki te konference o južnoslovanskem vprašanju pisali drugi listi, zlasti pa hrvatski opozicionalni politiki, ki so bili iniciatorji siških pomenkov. V isti številki kakor po Mrazovičevem pismu posneti uvodnik je Tomšič posnel po «Zatočniku» med drugimi tudi naslednja izvajanja: «Nasledki francosko-nemške vojske morali bi slovanski politiki v habsburški monarhiji od-

⁵⁶ Jurčičeva zapuščina v ljubljanskem mestnem arhivu.

meriti drugo pot. Na mejah monarhije se stvarja nemška država, ki nas mnogo spominja na karolinško cesarstvo. To cesarstvo je bilo potegnilo svoje oblasti v Podonavje in Potisje. Sriem je spremenilo v ‚fransko deželo‘, a na gorénji Donavi je osnovalo iztočno krajino (ostmark-Avstrija) kot nemško trdnjavo proti iztoku. Ta krajina poleg sebe ni trpela niti Češke niti Slovenije niti Hrvatske neodvisne . . . Nemški živelj v Avstriji zdaj dela za to, da vsaj zahodni del monarhije pripravi za Nemčijo in da Habsburžane postavi proti novemu nemškemu cesarju v ono razmerje, v katerem so stali nekdanji krajinski knjezovi . . . Slovanski narodi v monarhiji imajo torej nalogo, da se nasproti nemški moči zedinijo v več državne zadruge . . . V tem prizadevanji so nastopili Čehi edino rešivno pot zahtevaje češko državo . . . tudi mi Hrvati ne smemo zapustiti že davnega zahtevanja, da se Hrvatska, Dalmacija in Slavonija zedini; a treba nam tudi Slovencem pripravljati pot do ožje narodne in politične zveze med trojedno kraljevino in slovenskimi deželani . . .» Hrvatski sabor je že leta 1848. zahteval v čl. IX., § 6., da se slovenske pokrajine «u bližnji savez s trojednom kraljevinom dovedu». «Slovenski narod je i v deželnih zborih i na taborih jasno izrekel svojo željo, da se pokrajine, v katerih slov. narod stanuje, zedinijo v eno politično celoto. To je prvi korak, ki se mora poprej dovršiti, nego li oni drugi, da se namreč Slovenija pridruži politični trojedni kraljevini . . . Ako Slovenci in Hrvati težé po političnem združenji svojih domovin, ne delajo niti izdajalsko niti nepostavno; pač pa iščejo večega poroštva, da se ta del monarhije ohrani vladajoči cesarski rodovini . . . Zakaj se v teh kombinacijah ne oziramo na Magjare, jasno je dovolj. Magjari so odločiven faktor v notranjih razmerah monarhije; ali v mednarodnih razmerah, v velikih dogadjajih, ki se razvijajo pred našimi očmi, nihče za nje ne vpraša, in bode še manj vprašal v desetih letih . . .»

Iz vseh teh javnih izjav se vidi, da so udeležniki siške konference svoj sklep glede naslonitve projektirane hr-

vatsko-slovenske državne federacije na Ogrsko v javnosti zamolčevali, da ne podpro Rauchovega režima, proti kateremu so bili Hrvatje v najhujši opoziciji; istočasno so prekomerno podčrtavali interese dunajskega dvora, da odvrnejo od svojega gibanja sum nelojalnosti. Sploh so pisali o vsej akciji jako oprezno.

Tomšič ni po priobčitvi Mrazovičevega članka «Jugoslovanske zveze» celih deset dni niti v misel vzel siške konference. Ni pa mu bilo po volji, da so o stvari molčali tudi ostali slovenski listi. Zato jih je dne 22. novembra 1870 podrezal z naslednjo notico: «Razgovarjanje o *jugoslovanski zvezi* v neslovenskih krogih prav dobro napreduje. Vsi nemški listi so vzeli shod v Sisku ad notam in kar je pomenljivo, niso o njem govorili z navadnim zaničevanjem. Češki listi prinašajo dolge članke o tej zadevi . . . V hrvaških novinah se to velevažno vprašanje obravnava z vso resnobo . . . In mi Slovenci? Pri nas molčimo. Uredništvo tega lista je nalašč za nekoliko časa ustavilo razpravljanje o tej zadevi, izhajaje z načela, da nam ne velja *delati* javnega mnenja . . . in nadejaje se, da se bode našim voditeljem in ljudskim zastopnikom zljubilo tako ali tako oglasiti se o vprašanji, ki se nas Slovencev tako blizo tiče . . . Ker je pa vprašanje prevažno, bomo prihodnjič zopet začeli govoriti o njem prepuščaje sodbo čitajočemu občinstvu.»⁵⁷

Kar se tiče voditeljev, se je dr. Janez Bleiweis že takoj prihodnji dan v «Novicah» oglasil s člančičem «Trojedina kraljevina», v katerem je med drugim pisal: «Vsled najnovejših dogodkov na svetu se je zopet živo zbudilo sočutje jugoslovanskih plemen in vzajemnost delovanja na duševnem polji in v političnem mišljenji . . . Ako v našem starodavnem cesarstvu stojijo vsi Slovani za obstanek Avstrije in vsak zase in vsi za vsakega, je pruski cesarizem ne bode mogel okleniti se svojimi železnimi rokami, ktere svobodi ne bodo sledú pre-

⁵⁷ Slovenski narod z dne 22. novembra 1870, štev. 156.

pustile na pol stoletja . . . Za sedaj samo pozornost svojih bralcev obračajo ‚Novice‘ na gibanje naših južnih bratov in bodo v prihodnje imele stalen predal za te prevažne zadeve . . .»⁵⁸ Tomšič je to Bleiweisovo obljubo, ki je pa «Novice» niso takoj v prihodnjih številkah spolnile, registriral v «Narodu» kot «hladne vrste».⁵⁹ Pač pa je Tomšič sam držal svojo obljubo in je odslej skoraj v vsaki številki «Naroda» kaj poročal o južnoslovanskem samostojnodržavnem gibanju. Precej v prihodnjem listu je dal besedo nekemu dopisniku «od Kulpe», kateri je nasvetoval, naj bi se avtonomno slovensko ozemlje v bodoči južnoslovanski federaciji ne imenovalo «Slovenija», češ da je «pri naših bratih Dalmatincih, Slavoncih in Hrvatih še premalo popularno», marveč «Ilirija». Urednik Tomšič je k temu nasvetu dopisnika pristavil opombo: «‚Slovenija‘ naj bi se imenovala samo združene pokrajine, v katerih bivajo Slovenci; kako naj bi se imenovala jugoslovanska zveza, o tem se še ni govorilo in je to tudi stvar manje pomenljivosti . . . Kot naslov za zedinjeno *slovensko* skupino pa gotovo naši južni bratje ne bodo nič imeli proti imenu ‚Slovenija‘, ki naj se zaradi nas tudi ‚Ilirija‘ ali kako drugače imenuje.»⁶⁰

V prihodnjem svojem uvodniku je izkušal Tomšič ponovno pridobiti dunajski dvor za ustanovitev Jugoslavije, češ: «Kdor bode v teh priznanih osodopolnih časih hotel rešiti Avstrijo in dinastijo in ž njo zvezane narode, ne bode smel politikovati po starih šablonah, ne bode smel rešitve iskati niti v decemberski ustavi niti v oskorsčnih historičnih tradicijah . . . Kdor hoče zdaj Avstrijo rešiti, naj ne kole dlake niti o historični niti o narodni podlagi: narodom mora zadostiti bodisi s pomočjo historičnih načel ali narodne ideje, ali v zvezi enega z drugim . . . Iz Nemčije potisnena Avstrija se bode še bolj potiskala proti iztoku . . . Ako stoji, da bode Avstrija potre-

⁵⁸ Novice z dne 23. novembra 1870, str. 377 in 378.

⁵⁹ Slovenski narod z dne 29. novembra 1870, šte. 159.

⁶⁰ Slovenski narod z dne 24. novembra 1870, šte. 157.

bovala simpatij med južnimi Slovani, potem naj država zlasti in nemudoma zadosti južnim Slovanom, katerim more neposredno pomagati, ker živé pod njenim žezlom, potem naj . . . se ustanovi državopravna politična skupina vseh južnih Slovanov v Avstriji.»⁶¹

Približal se je 1. december 1870, dan *prvega južnoslovenskega kongresa* v Ljubljani, ki se je imel vršiti precej tajno in v javnosti nenapovedano ob priliki VI. občnega zbora «Slovenske matice». Dr. Bleiweis mu je preludiral v «Novicah» s kratko notico, v kateri je med drugim pisal: «Na novo in bujno oživiljena misel naravskega zedinjenja vseh avstrijskih jugoslavenskih plemen tudi v političkem smislu na korist dinastije, cesarstva in narodov je prešinila vsa rodoljubna srca in napolnjuje jih najlepša nada, da se bode vkljub vsem oviram tudi vresničila.» Urednik «Novic» opozarja svoje čitatelje na organ neodvisne narodne hrvatske stranke, «Zatočnik», češ da ta list «prinaša prekrasne razprave o tem predmetu in ker ‚Novice‘ ne morejo svojim bralcem prinašati vseh obširnih člankov, priporočujejo ‚Zatočnika‘ vsem, ker je ta list sploh v lahko umljivem jeziku pisan.» Poleg «Zatočnika» omenja dr. Bleiweis tudi dalmatinski «Narodni list», češ da «razvija enake nazore». Sam za svojo osebo pa pristavlja: «Sicer pa nam še ni treba misliti na narodno smrt ali na njega zopetno životarenje, ako le rok križema ne držimo.»⁶²

Prvega južnoslovenskega kongresa v Ljubljani z dne 1. decembra 1870 so se udeležili izmed Slovencev: dr. Bleiweis, dr. Costa, dr. Razlag, dr. Poklukar, dr. Vončina, Hudec, dr. Papež iz Ljubljane; dr. Lavrič in doktor Tonkli iz Gorice; dr. Ulaga, Trstenjak in Kosar iz Štajerske; Hrvatje: Danilo in Antonietti iz Dalmacije; dr. Mrazović, Cerndak in Šušković iz Zagreba; Miškatić in dr. Mankanec iz vojnega Siska; dr. Brlić, Rogović, Vuković, Radulović in Gruborović iz Krajine; dr. Barčić

⁶¹ Slovenski narod z dne 26. novembra 1870, števil. 158.

⁶² Novice z dne 30. novembra 1870, str. 588.

iz Primorja; Srb dr. Laza Kostić iz Vojvodine in drugi.⁶³

Prvi južnoslovanski kongres v Ljubljani z dne 1. decembra 1870 je sklenil «vsled velikih zgodovinskih dogodkov, kateri narodom in državam Evrope postavljajo nove temelje», naslednje soglasno sprejete resolucije:

«1. Jedinstvo Južnih Slovanov, začeto o postanku naroda, je ostalo skozi vse veke svetovnih dogodkov neprenehoma živo v narodnem čustvu in se javlja proti drugim narodom v jedinstvu jezika.

2. Južni Slovani, kateri pod različnim imenom Slovencev, Hrvatov živé v deželah monarhije habsburške, čutijo dandanes jednake narodne potrebe. Da se tem zadovolji in tako zagotovi narodni obstoj, zjedinjavajo oni vse svoje moralne in materialne moči ter jih hočejo upotrebovati za svoje jedinstvo na književnem, gospodarskem in političnem polji.

3. To svojo odločbo naznanijo državnikom monarhije habsburške in vsem drugim narodom, kateri živé v isti

⁶³ Slovenski narod z dne 8. decembra 1870, številka 143. — Značilno je, da so bili med slovenskimi povabljenici «Mladoslavenci» malone prezrti. (Prim. dr. I. Ilesiča članek: «Jurčič v Sisku» v «Slovanu», 1911, str. 316.) Urednik «Naroda» Tomšič, ki se je bil udeležil siškega sestanka in ki je v slovenski publicistiki v tem času najživahneje obravnaval idejo «jugoslovanske zveze», ni bil niti povabljen na kongres. Dne 1. decembra 1870 je pisal o tem Jurčiču na Dunaj naslednje: «Denes je menda shod v Ljubljani. Jaz nisem povabljen, in nobeden naših. Če ni šel tje Trstenjak, ni nobenega Štajerca v Ljubljani. — Pač — Ulaga.» Resolucije kongresa je poslal Tomšiču dr. Razlag, po čigar pismu je urednik «Naroda» poročal dne 6. decembra 1870: «Tehtno posvetovanje je trajalo 5 dni. Na čelu našega lista smo proglasili skleneni program. A izdelala se bode še večja spomenica, kakor smo jo že nasvetovali, ki se bode cesarju predložila.» Za redakcijo te spomenice je izvoljen odbor 17 članov. «Zeleti bi iz vsega srca, da bi ta odbor ostal permanenten.» V prihodnji številki z dne 8. decembra 1870 je prinesel Tomšič seznam udeležencev po — «Zatočniku», in pristavil: «Da smo morali to vest posneti iz zunanjega časopisa, to naj

državi, da zvedó, kako hočejo južni Slovani *na vsaki postavni način* delati za uresničenje svojega jedinstva v navedenem smislu na svojo korist in pravico, nikomur pa na škodo in krivico.

4. Južni Slovani v habsburški monarhiji bodo osnovali svoje delovanje tudi na to, kako bi pomagali zadovoliti v enakih potrebah svojim bratom onstran meje, s katerimi so jednake narodnosti.

5. Doseganje svojega namena naslanjajo južni Slovani v monarhiji habsburški posebno na društva in skupščine, na zборе in časopise, da vsak pomaga, kakor, kedar in kjer bode za to prilika.

6. Za obvarovanje skupne koristi bodo vsi južni Slovani monarhije habsburške delali sporazumno v vsakem prašanju, ktero se dotiče njihovih zadev.»⁶⁴

služi v ilustracijo našega vredniškega položaja...» Dne 15. decembra 1870 poroča «Narod» po graški «Tagesposti», da so bili na ljubljanski kongres povabljeni tudi voditelji koroških Slovencev. «Sicer se je sklenilo, da naj se nekteri pošljejo v Ljubljano, a našel se ni nikdo, ki si bi bil upal iti v Ljubljano, bojé se, ka ne bi škodoval svoje materialne eksistence,» je pisal graški nemški list, k čemur je pripomnil Tomšič: «Ako so bili Korošci povabljeni, moramo reči, da jih Ljubljančani v primeri proti Štajercem jako protežirajo, kajti kolikor je nam znano, ni bil izmed štajerskih Slovencev nobeden povabljen in ti trije, ki so bili v Ljubljani nazoči, bili so slučajno, po drugih opraviilih nazoči, ker je bil ravno Matični javni zbor.» — Dr. Bleiweis je odgovoril Tomšiču: «Slovenski narod... ošteva zdaj Ljubljančane, da niso nikogar štajerskih Slovencev vabili v shod... vsaj sta bila, kakor dva poslanca s Kranjskega, tudi dva iz Štajerskega v Sisku, kjer je bil shod za Ljubljano dogovorjen. Naša dva zastopnika nista več vedela kakor štajerska.» (Novice z dne 14. decembra 1870, str. 409.) — Podoba je, da so se hrvatski politiki glede prireditve kongresa dogovarjali v prvi vrsti s «Staroslovenci», ker so ti igrali večjo vlogo v dejanjski politiki in imeli več poslancev v zakonodajnih zborih. Naši «stari» pa so naše «mlade» precej omalovaževali.

⁶⁴ Slovenski narod z dne 6. decembra 1870, števil. 142 in Novice z dne 7. decembra 1870, str. 598.

Dasi se je v tem južnoslovanskem političnem manifestu izrecno poudarjal okvir «habsburške monarhije» in delovanje «na vsaki *postavni* način», so vendar nemški in nemškutarski, madžarski in madžaronski listi domnevali, da tiči za tem programom vse kaj radikalnejšega. Zategadelj je dr. Bleiweis, pričakujoč denuncijacij od teh strani, v svojih «Novicah» takoj za objavo programa izjavil, da «južni Slaveni kot pošteni avstrijski državljani ne hodijo poti tihotapstva», in je zavračal «sanjarije, o katerih niti v Sisku niti v Ljubljani ni bilo ne duha ne sluha». «Možje,» je pisal, «ki so se v dogovor zbrali, prezreli so politiki, nego da ne bi računali s faktorji, s katerimi se računati mora, in da bi delali vrtoglavno politiko.»⁶⁵

Podrobnejših podatkov o poteku kongresa, o diskusijah itd. nasprotniki niso imeli, zato so poskušali po svoje tolmačiti samo objavljene resolucije. V «Laibacher Tagblatt»-u jih je dejal na svoje nemškutarsko rešeto Karl Deschmann v uvodniku, naslovljenem «Eine politische Seifenblase», v katerem je med drugim pisal: «Auffallend ist es, dass dieses südslavische Manifest den Namen Oesterreich sorgfältig vermeidet, indem es nur von einer habsburgischen Monarchie spricht, ferner dass es die von seinen Bekennern den Staatsgrundgesetzen gegenüber einzunehmende Stellung mit keiner Silbe andeutet. Für den Krainer sollen in Zukunft nicht die oesterreichischen, sondern nur die südslavischen Interessen massgebend sein, und selbst diese sollen weit über die Grenzen der habsburgischen Monarchie, über Montenegro, Serbien, Bulgarien sich erstrecken, ja sogar nach der Andeutung des vierten Programmpunktes bis nach Russland reichen . . . es scheint auch das auf den Tabors geborne Schmerzenskind ‚Slovenija‘ in die Rumpelkammer wandern zu müssen, um der Südslavia Platz zu machen . . . Mit welchen Blicken mochten wohl Herr Dr. Costa und Dr. Bleiweis, deren keiner im Stande ist,

⁶⁵ Novice z dne 7. decembra 1870, str. 398.

sich mit einem Bulgaren in seiner Muttersprache zu verständigen und welche beide bei wiederholten Anlässen die Kämpfe der Krainer gegen die mordenden und sengenden Bosniakerhorden als die glänzendsten Thaten der krainischen Geschichte bezeichneten, einander angeblickt haben, als in das neuste windbeutelige politische Programm die kühne Dichtung von der Einheit der südslavischen Sprache und Geschichte aufgenommen wurde!»⁶⁶ Kolovodji kranjskih nemškutarjev je odgovoril dr. Bleiweis: «Shod južnih Slovenov v Ljubljani ne daje miru nemškutarskim časnikom; najbolj neukretno in prav brez glave pa se repenči ljublj. ‚Tagbl.‘. Enkrat pravi, da smo popustili ‚Slovenijo‘ in zavrgli dosedanji program! Kdo neki vam je to opico natvezel? Brez ‚Slovenije‘ ni južno-slavenske zveze. Kako — čenčá ‚Tagbl.‘ dalje — se bote razumeli z *Bulgarom*? Ker ‚Tagblatovec‘ celó ne pozná jezika bulgarskega, naj gre vsaj v 2. Valvasorjeve bukve brat ‚očenaš‘ bulgarski, da si razjasni vodene možgane svoje! Deklaracija jugoslavenska ne vé nič o Avstriji, govori le o ‚habsburški monarhiji‘ — se grozi ‚Tagblatt‘. Kdo pa je zapravil ‚Avstrijo‘ kakor *vi*, in pogubil staročastno imé, namesti kterega se nam zdaj le ponujajo ‚die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder‘?»⁶⁷ — «Slovenski narod», ki je bil ob tem času za južnoslovansko gibanje mnogo bolj angažiran nego «Novice», je tudi odgovarjal «Tagblattu» in sicer med drugim na naslednji način: «Pravijo, da smo pustili ‚Slovenijo‘, da smo popustili vse prejšnje programe in skovali celo novega. Ni besedice res na tem. ‚Slovenijo‘ bomo zahtevali, kakor smo jo zahtevali do zdaj, samo da jo bomo zahtevali z večjo močjo, ker smo si pridobili novih zaveznikov. Od zedinjene Slovenije nikdar ne moremo odstopiti. Slovenija je ravno to, s čimer hočemo stopiti v južno-slovansko zvezo. Brez Slovenije bi bili vsi naši južno-slovanski programi brez po-

⁶⁶ Laibacher Tagblatt, 7. decembra 1870, Nr. 279.

⁶⁷ Novice z dne 14. decembra 1870, str. 409.

mena . . . Svojega prejšnjega programa nismo niti zapustili niti spremenili, pač pa smo ga bitno *dopolnili*, če tudi ne še dovršili . . . Na dalje se našemu programu očita, da se čisto nič ne brigamo za druge avstrijske narode, ampak samo za-se in za južne Slované . . . Do zdaj smo davke plačevali in se vojskovali le za Nemce . . . Naših simpatij do naših južnih bratov, naj že živé v Avstriji ali v Turčiji, nam smejo najmanj očitati Nemci, ki so svoje simpatije metali po vsem svetu za vsacim Nemcem . . .»⁶⁸

Hrvatski opozicionalni politiki, ki so bili v tem času sprožili opisano južnoslovansko gibanje, so stali sedaj v dvojni, deloma nasprotujoči si borbi, katerih prva je bila posvečena ideji južnoslovanskega samostojnega edinstva, naslonjenega po siški resoluciji na «realni uniji z Ogrsko», druga borba pa je veljala madžaronskemu persekucijskemu režimu Rauchovemu; ki je vladal takrat na Hrvaškem. Zaradi boljših izgledov v drugi borbi je Mrazović svetoval Tomšiču, naj ničesar ne črhne o «realni uniji»; poslal mu je članek «Jugoslovanske zveze», v katerem se je kljub omenjeni, v javnosti zamolčani točki siške resolucije vpraševal, «nije li bolje po Hrvate, ako jugoslavenskomu političkomu jedinstvu za voljo svoju sudbinu prislone uz sudbinu svoje braće u Dalmaciji, vojenoj krajini, Sloveniji i da sjedinjenimi silami traže za ovu jugoslavensku skupinu onakav položaj kakvoga traži Česka za sebe.» Proti temu članku, ki je izšel v «Slovenskem narodu» neposredno po siški konferenci, so sedaj ob priliki ljubljanskega kongresa nastopile Rauchove uradne «Narodne novine» (1870, št. 261) in očitale «Narodu», da Hrvatom v omenjenem svojem članku svetuje, «da se odreko svojemu državnemu pravu in pristopijo Cislajtaciji». Hrvatski oficioz je hvalisal «avtonomijo» Hrvatske in se posmehoval liberalnim političnim napravam v Cislajtaciji, češ da so te vse le na papirju. — Mrazović, ki je bil neimenovani

⁶⁸ Slovenski narod z dne 15. decembra 1870. števil. 145.

avtor napadenega članka, je poslal sedaj, takoj po svojem povratku iz Ljubljane, tudi odgovor «Narodnim novinam» z naslednjim pismom:

«Velecijeni gospodine!

Nadao sam se, da ćemo se sastati u Ljubljani, pak sam bio sobom ponesao ovaj ovdje priloženi sastavak, da Vam ga osobno uručim. Nu pošto Vi niste došli u Ljubljanu, što sam vrlo žalio, primite od pošte što Vam nisam mogao osobno predati.

Ja Vam ovaj odgovor Nar. Novinam šaljem, da ga izvoljite ovako uporabiti kako je napisan, ili ga skratiti, ili ga popuniti po svojoj volji.

Naš zaključak Ljubljanski stoji u suglasju s ovim odgovorom.

Ja se nadam, da Vam je Dor. Rarzlag priobćio točke Ljubljanskoga zaključka. On je izpao upravo naprama vašemu članku o „Svezah jugoslavenskih“ [ki je bil prav za prav Mrazovičev]. — Sreća je, da se po Sisačkom dogovoru nismo očitovali ni za Cisni za Translajtaniju. Ovako su nam ruke slobodne naprama svim sgodam i Sisački program nije došao u sukob sa ljubljanskim. Glavni cilj: sdruženje Slavenah na jugu, taj je čuvan, a sgođe će nam kazati, koja bi kombinacija za budućnost bila najbolja, najkorisnija za nas.

S osobim počitanjem

Vaš

*sluga pokoran
Mrazovič.»⁶⁹*

4/12 870.

V tem svojem odgovoru, ki ga je Tomšič prinesel od svoje strani in v slovenskem prevodu, je Mrazovič pisal med drugim: «Naši čitatelji se menda spominjajo, da mi od Hrvatov nismo zahtevali, da bi se odrekli *svojemu državnemu pravu*; marveč mi smo dokazali, da je njihovo državno pravo trdno in obsežno, kakor državno pravo ogrske ali češke krone.» Mi se samo strinjamo s hrvatskimi in srbskimi opozicionalnimi časniki, ki glede današnje pogodbe z Ogrsko iz leta 1868. «neprestano glasno in jasno pišejo in dokazavajo, da je ta pogodba zločinstvo, hudobija». Današnja avtonomija Hrvatske je

⁶⁹ Jurčičeva zapuščina v ljubljanskem mestnem arhivu.

«le Rauchov despotizem» . . . «Magjar in magjarski zbor razpolaga z vso dačno močjo Hrvatske in Slavonije . . . ako noče magjarsko ministerstvo, ne bode dobila Hrvatska postave ni o svobodi tiska, ni o zborovanji in društvovanji.» Mi Slovenci nismo zadovoljni z našo cislitvansko svobodo, vendar «mi se zbiramo in smemo zbirati v taborih, napravljati društva za poduk, za zabave, za občekoristna početja, itd., Hrvatov se ne sme zbrati ni deset, da ne bi jih panduri razgnali . . . med tem ko je nam Slovencem dovoljeno toliko novin osnovati, kolikor jih želimo in nam sredstva dopuščajo, morajo Hrvati za svoj edini opozicijski list iskati zavetja v vojaški granici . . . Predrzo je torej in nesramno, ako ‚Nar. Nov.‘ od nas pričakujejo, da se hočemo tudi mi lotiti take službe moralnega ubijalca proti svojemu ali sorodnemu hrvatskemu narodu.»⁷⁰

Najkočljivejši in najtežji problem opisanega južnoslovenskega gibanja je tičal v vprašanju: *ali v avstrijskem, ali v ogrskem okviru, ali zunaj teh dveh okvirov?* Ta problem je bil zategadelj tako kočljiv, ker se o zadnji alternativni v Avstriji ni moglo odkrito razpravljati, in zato tako težak, ker je v ozadju tega vprašanja tičalo skrito vprašanje: *kateri narodni element, srbski ali hrvatski, bo tvoril kristalizacijsko zrno ali Piemont bodočega državnosamostojnega južnega Slovanstva?* Kakor smo ugotovili, se je bila siška konferenca postavila na stališče «realne unije» z Ogrsko, kar pa so hrvatski in na teh željo tudi slovenski udeležniki tega sestanka — Srbov na njem najbrž ni bilo — sklenili zamolčevati vse dotlej, dokler ne poderejo Rauchovega madžarskega režima. Ljubljanski kongres je to vprašanje navidezno obšel s splošnim izrazom: «habsburška monarhija». Da je tvoril ta problem trd oreh ljubljanskega kongresa, o tem je v prihodnjem letu nekaj malega izdal Ferdo Kočevar, ki je v «Narodu» pisal: «Važno, pre-

⁷⁰ Slovenski narod z dne 6. in 8. decembra 1870, štev. 142 in 145.

važno vprašanje je to: kako se ima politično zedinjenje Jugoslovanov habsburške monarhije izvesti? Ljubljanski program pravi, da v okviru hasburške monarhije. Ali v okviru Ogrske krone, ali v okviru cislajtanske Avstrije, ali neodvisno od obeh in neposredno z dinastijo samo? — vse to je denes še popolnoma odprto vprašanje. Po tem, da se je vpotrebil izraz ‚habsburška monarhija‘, bi se moglo misliti, da se ima jugoslavensko edinstvo kot tertium coordinatum vzporediti i Avstriji i Ogerski; — vendar pa ta izraz . . . logično ne izključuje, da bi se jugoslavensko edinstvo moralo n. pr. v okviru ogerske krone v ožjem smislu izvesti; če bi se namreč ta pot kot krajša in kot bolj oportuna pronašla, nego celo samostalna pot. Okvir ogerske krone mogel bi se kot sigurna etappa do zaželene končne samostalnosti vpotrebiti . . . Da so se glede tega z izrazom ‚habsburška monarhija‘ vrata politične akcije tako na široko odprla, ima na eno stran svoje dobro, na drugo stran pa tudi svoje zlo. Mi vemo, da je ravno zavolj tega izraza debata v ljubljanskem jugoslavenskem shodu najbolj trda bila. Veliki del hrvatskih in srbskih velmož je v Ljubljani predlagalo, naj se v programu izreče, da Jugoslaveni habsburške monarhije se hote v okviru *ogerske krone* v eno politično individualiteto zediniti. Ljubljanski očetje so se pa baje tega predloga tako vstrašili, da se je ta njih strah v poštev vzeti moral . . . Kar se v programu ni izrecno reklo, to se še more v spomenici reči . . . Faktum je, da so se Magjari manje sovražni pokazali ljubljanskemu programu nasproti, nego Nemci . . . bivši ban Rauch je odličnemu slovenskemu rodoljubu in poslancu kranjskega sabora po prilici mesec dni pred svoji odpustom glede ljubljanskega programa rekel: ‚Das Laibacher Programm hat einen gesunden kern in sich, aber . . . die Slovenen werden dem Mrazovič aufsitzen.‘ Tukaj na Hrvatskem smo tega prepričanja, da bi bil ljubljanski program, če že ne drugo, vsaj odločneje lice dobil, če bi se ga bili mladi Slovenci obilneje udeležili . . . »⁷¹

⁷¹ Slovenski narod z dne 18. februarja 1871, šte. 20.

Po vsem tem in takem se je do nedavnega v naši politični zgodovini mislilo, da se je na ljubljanskem kongresu dne 1. decembra 1870 razpravljalo o južnoslovanškem državnopolitičnem zedinjenju v okviru «habsburške monarhije» ob votku Hrvatske in na podlagi hrvatskega državnega prava. Leta 1921. — ob petdesetletnici — pa je objavil prof. dr. Nikola Radojčić razpravo⁷² o vlogi, ki jo je na tem shodu imel vojvodinski Srb dr. Laza Kostić, o njegovih člankih, priobčenih ob tej priliki v novosadski «Zastavi» in o sestavkih vojvodinskega političnega voditelja Svetozarja Miletića. Iz te Radojčićeve razprave se vidi, da so Srbi drugače pojmovali bodoče južnoslovanško državno edinstvo, nego Hrvatje in Slovenci, in da je dr. Kostić za to srbsko stališče, kateremu je bil kongres sicer ost odlomil v oprezni in splošni formulaciji resolucij, vendar dobil nekaj poslušnih ušes med ljubljanskimi kongresisti.

Dr. Laza Kostić je bil član srbske «Omladine», ki je bila na podlagi svobodoumnega nacionalizma konec 60ih let razvila idejo neodvisnega južnoslovanškega zedinjenja. Edinstvo vseh južnih Slovanov ob Srbiji kot Piemontu in solidarnost z ostalimi Slovani je bila glavna politična ideja srbske «Omladine», katera je to idejo opirala ne samo na evolucijo, marveč že tudi na revolucijo. Zanimivo je, da je Paja Gostović že na prvi skupščini «Omladine» dne 6. avgusta 1867 zahteval, da se v koncept te ideje privzemó tudi Slovenci, in da je ta skupščina «iz formalnih razlogov» ta njegov predlog zaenkrat še odklonila. Eden izmed teh «formalnih razlogov» je bil najbrž v tem, da so srbski «omladinci» mislili, da stojé Slovenci neprekrenljivo na stališču avstrijskega okvira. Pod tem dojmom je napisal tudi dr. Kostić v «Zastavo» svoje prvo poročilo z ljubljanskega kongresa.⁷³ V tem svojem poročilu piše, da zdrava politika privaja ne samo Srbe in Hrvate, nego tudi Slo-

⁷² Jedinstvo, Novi Sad, dne 27. februarja 1921, broj 521.

⁷³ Zastava, 1870, šte. 157.

vence, kateri so po svojem geografskem položaju in svoji maloštevilnosti nesposobni, tvoriti posebno državo, k temu, da stremé po južnoslovanskem državnopolitičnem zedinjenju. A iz nadaljnjega njegovega izvajanja sledi, da se on kot ogrski Srb in član «Omladine», opirajoče se na Srbijo, ne pa na Avstro-Ogrsko, ne more ogrevati za hrvatsko formulo habsburškega okvira. O tej formuli izjavlja, da bi vedla do federalizirane Avstrije prevesno slovanskega značaja, «kar je v rednih okolnostih neizvedljivo», ker se bodo temu vedno protivili Nemci in Madžari, v izrednih okoliščinah pa tudi pogubno za južne Slovane (očividno zato, ker bi taka solucija odgodila in zavlekla povsem neodvisno državno grupacijo južnih Slovanov ob Srbiji kot Piemontu): «Ne, dualizmu monarhije ne more biti naslednik federalizem pluralni . . . nego povsem drugo stanje . . . Naš narod na jugu [Srbijanci] bi bil zunaj te federacije, naš narod bi ostal razdeljen, in v takem stanju bi ne imel bodočnosti, in to je ono, zaradi česar bi bila ta preosnova škodljiva za južne Slovane.» Ne more biti in tudi treba ni, da bi bila zedinjena Hrvatska, Slavonija in Dalmacija središče, okoli katerega bi se kristaliziralo vse južno Slovanstvo, zaenkrat seveda v Avstriji. Zategadelj Kostić Hrvate sicer priteza v svojo kombinacijo, o Slovencih pa pravi v tem svojem prvem članku približno isto, kar o Čehih, namreč to-le (preko česar prehaja dr. Radojčić z molkom): «Za Čehe na pr. na straži protivu Nemaca stojati, nije specifična dužnost Srbalja i Hrvata, nego sviju Slavena, zato i politička veza izmedju zapadni[h] i zapadno-severni[h] i izmedju južni[h] Slavena nemora biti tešnja, nego koja bude sa drugim Slavenima, što bi pak bilo, kad bi Srbi i Hrvati Čeha ili drugi[h] Slavena radi neprestano oko držanja ovake ili onake ‚monarkije‘ na političkom ili bojnom polju vojevali ili na braniku bili.» Čehe in Slovence iztrgati iz Avstrije in jih razjarmiti — meni dr. Kostić — bo zmožno nekoč le vse slovanstvo, medtem ko se avstro-ogrski Srbi in Hrvatje ob dozorevajoči rešitvi «iztočnega» vprašanja laglje

združijo s Srbijo. To je očividno misel Kostića, ki jo pa zavija pač zaradi cenzure v naslednji stavek: Avstrijsko vprašanje more biti češko, a ne more biti srbsko ali hrvatsko. Vprašanje Slovencev more biti avstrijsko samo do tistega časa, dokler se govori o rednih okolnostih, a kadar nastopijo izredne okolnosti in posebno kadar pride na dnevni red «iztočno» vprašanje, takrat postane tudi slovensko vprašanje slovansko in posebej vprašanje južnoslovansko. A to vprašanje «če se na drugom polju rešiti pre, nego na saborima ma kako ustrojene današnje Austro-Ugarske». Zaradi tega dr. Kostić svetuje Slovincem, da zaenkrat stremé v Avstriji po «zedinjeni Sloveniji» in se skušajo sami narodno ohraniti. Da bi južni Slovani nalik Atlasu cel globus monarhije vzeli na svoje rame in tudi vso globo plačali, se Kostiću pač ne zdi pametno.

Ta nepodpisani Kostićev članek je posnel Jurčič v «Slovenskem narodu»,⁷⁴ ko je pripisal njega avtorstvo vojvodinskemu srbskemu političnemu voditelju doktorju Miletiću, uredniku «Zastave», in je izrekel o njem naslednjo sodbo: «Stoječ na srbsko-narodnem, egoistično-srbskem stališči, pred očmi imajoč samo krono srbskega vélicege Dušana, Miletić za zdaj izključuje nas Slovence od Jugoslovanstva in vabi Hrvate, naj nas Nemcem prepusté, ker so tobože naši interesi drugi, naj ne hodijo v boj za nas proti Nemcem. In nam Slovincem svetuje, naj kakor ptič noj zarijemo glavo v pesek sedanjosti, ter naj ne mislimo in ne delamo že zdaj na to, kaj bode z našo bodočnostjo. Ne pita, ali ne bode za nas, ako njegov svét poslušamo in čakamo, grmel enkrat osodni klic: prepozno!»

Jurčič se je še enkrat povrnil k temu Kostićevemu prvemu dopisu z ljubljanskega kongresa. Ker je menil, da je jedro Kostićevega članka v trditvi, da «more slovensko vprašanje pač biti avstrijsko, a da vprašanje Hrvatov in Srbov ne more biti avstrijsko», je sodil, da

⁷⁴ Slovenski narod z dne 15. decembra 1870, štev. 146.

kliče vojvodinski Srb v tem članku Hrvat u naslednje: «Lepo in hvalno delaš, ako svojega brata in soseda Slovenca hočeš seboj potegniti, a pazi se, škodljivo je to, ker ta tvoj brat ima zle sovražnike; sebe hraniva, njega pustiva še zunaj, naj se bori na bojnem polju sam; ako zmaga, vzameva ga potem k sebi.» Jurčič se dobro zaveda, kaj zamerja vojvodinski Srb Slovincem in obenem seveda tudi kaj Hrvatom: njihov avstro-ogrski okvir. A glede tega okvira piše Jurčič s tako jasnimi besedami, s kakršnimi se je dalo takrat pač govoriti, da se ga Slovenci drže zgolj iz razlogov praktične politike. O tem pa, da bi se — kakor žele Srbi — o južnoslovanskem vprašanju ne razpravljalo v zvezi z avstrijskim, ugotavlja Jurčič, da «pri nas ne smemo pisati». «Opomnimo g. Miletiću samo toliko, da zdaj *faktično* v Avstriji živimo in bodemo živeli *morda* še dalje, nego kdo misli . . . To pak smo že mnogokrat poudarjali, da smo mi Slovenci ponižni dovolj, da ne mislimo tako visoko, ka bodemo *mi* Avstrijo držali, ako jo drugi močnejši faktorji ne bodo hoteli ali mogli. Da je avstrijsko vprašanje identično s slovenskim, trdé pri nas samo tisti politikarji, ki so v absolutističnih časih, v časih servilizma, narodno politikovati začeli in jim je fraza, da se prej 'hrib omaje' nego Slovenceva zvestoba, v dušo zarastla, dasiravno stavimo mi drugi glavó, da z nami vred nimajo nikakega veselja, žrtvovati se za Avstrijo, ako nam tudi pravična ni. Gesla: mi hočemo za Avstrijo sladko umreti, tudi če nam za življenje kot narod in Slovani ne dáde garancij — si pri nas še nikdo ni postavil . . . *Če katastrofa* [avstrijska] *pride, mora nas najti pripravljene in naš narod in svet in naši protivniki Nemci morajo vedeti, kam hočemo, kaj tirjamo.* Z zedinjenjem Slovencev med seboj — postavili smo prvi del našega programa za bodočnost na dnevni red, z idejo zveze s Hrvati — drugi del. Sedaj nam je delavnim biti, da se te ideje v narodu utrdijo in da se zvršetku bližajo. Kedar bodo realizirane, ter ali v monarhiji ali po rešitvi orientalnega pitanja [zunaj monarhije] — to ne odločujemo mi, to odloči bodočnost,

ktera bode naše želje že na dnevnem redu našla in narod pripravljen dobila.»⁷⁵

To, kar je srbske «omladince» vodilo, da že od leta 1867. «iz formalnih razlogov» zaenkrat še niso privzemali Slovencev v svojo južnoslovansko formulo, je bilo torej dvojne nature. Menili so, da Slovenci sami ne gredo niti v daljnih, skrivnih mislih preko avstrijskega okvira, in pa, da bo Slovence — zaradi pruske poti na Jadran, s katere realizacijo bi Prusija pospešila razpad Avstrije, tudi Srbom na korist — mnogo teže iztrgati iz nemške interesne sfere nego Hrvate, ki so spadali že po svojem literarnem jeziku globlje v območje «vztočnega» vprašanja (likvidacije evropske Turčije), o katerem vprašanju so bili Srbi uverjeni, da se mora v do glednem času rešiti s Srbijo kot južnoslovanskim Piemontom. O tem, da avstrijski okvir Slovincem ni nikakšen paladij, marveč zgolj razlog praktične politike, se je dr. Kostić najbrže uveril že na ljubljanskem kongresu, ker je v svojem drugem dopisu iz Ljubljane poročal «Zastavi» (1870, šte. 149), da je našel v Ljubljani «manje avstrijanstva, nego što se nadao i nego što bi se po njegovu članku, koji je držan za Miletićev, moglo misliti.» (Po Radojčiću.) Zanimivo pa je, da so slovenski ter hrvatski listi prinesli program v izvorni obliki, v kateri se je srbska formula «bojažljivo i zavijeno» (Radojčić) skrivala pod kopreno avstrijskega okvira, *medtem ko je dr. Kostić poslal «Zastavi» tekst resolucij, na najvažnejšem mestu bistveno izpremenjen.* Mesto «na postavni način delati za uresničenje svojega jedinstva» je prinesla «Zastava» tekst: «da će južni Slaveni raditi svakim načinom oko ostvarenja svoga jedinstva».

Nato pa je izpregovoril sam Svetozar Miletić s člankom «Jedinstvo Južni[h] Slovena» (Zastava, 1870, šte. 142). Tudi on je, pravi, za zedinjenje vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev. A on prepušča «zgodama vremena i razvitku događaja», da to zedinjenje izvedejo. Kdor po

⁷⁵ Slovenski narod z dne 17. decembra 1870, šte. 147.

primeru ljubljanskih kongresistov veruje, da se bo dalo to zedinjenje izvesti «u redovnim okolnostima i redovnim sredstvi», tega zagotavlja, «neka bude uveren, da je tako verovanje jedna neostvariva iluzija». V Evropi zmagujejo načela narodnosti in svobode, «ni pod jednim od ti[h] načela današnji Turškoj i Austro-Ugarskoj obstanka i života nema». Ti dve državi morata propasti, seveda v krvi in vojni, kakor sta pač nastali. Zakaj bi Slovani zadrževali ta proces in svojo usodo kakor koli vezali z njuno? Naj gredo avstrijski Nemci v Nemčijo, Madžari naj osnujejo svojo državo, «a Jugoslovenci moraju gledati, kako će sebe sačuvati, naročito tamo gde su najslabiji, a protivnici im najjači». Pod temi zadnjimi je mislil Miletić Slovence, za katere se s Prusijo, stremečo preko slovenskih zemelj v Trst, samemu južnemu Slovenstvu ne bi bilo mogoče potezati. Naj se Slovenci — tudi če jih zavzame Prusija — samotež trudijo, da se obdrže. Pozneje enkrat se bo tudi s Prusijo vodila borba za osvoboditev vseh Slovanov. A ta zadnja borba se bo morala vršiti s pomočjo Rusije. Miletić je bil torej mnenja, da Slovencev ne more razjarmiti južno slovanstvo, marveč pozneje enkrat vse slovanstvo z Rusijo na čelu, medtem ko bi se ob likvidaciji evropske Turčije Prusija ne ustavljala osamosvojitvi Srbov in Hrvatov ob Srbiji kot Piemontu. Kot zagovornik revolucijskega principa in nasprotnik počasne evolucije v Avstriji izjavlja Miletić: «Za jedinstvo južni[h] Slovena pod drugim kombinacijama [s Srbijo na čelu] imamo i krvi i novca i oduševljenja i požrtvovanja, a za drukčije [ob strani Avstrije] nemamo — ništa.» (Posnetek po Radojčiču.)

Ko je izšel ta Miletićev članek, se je požuril Mrazović, ki je bil koncipiral hrvatsko formulo o evlucijskem zedinjenju južnih Slovanov s Hrvatsko kot Piemontom — najprej v okviru Avstro-Ogrske, kdaj pozneje docela neodvisno — in je v naslednjem pismu informiral urednika «Slovenskega naroda», kako misli on o Miletićevem stališču:

«Velecijeni prijatelju!

U broju 142 „Zastave“ naći ćete opet razlaganje o ljubljanskoj izjavi; ono se ravna po jednoj glavnoj misli: da Austrija više neima, ili da će ju u bližnjoj budućnosti nestati. Tko polazi s ove misli, on dakako mora ljubljanskoj izjavi u grieh upisati, kad govori o habsburžkoj monarkiji. Nu vi ste dobro opazili, da ćemo mi još dulje bivati u habsburžkoj monarkiji, nego Miletić misli. Nu kad bi habsburške monarkije nestalo u istini, kako je, [ove države] nestalo u nazorih Miletićevih, svakako bi njegova misao bila čudna, kad on predpostavlja, da će Rusija moći putem diplomatskim Slovence zakloniti, ako se oni neočituju kao diel većega jedinstva, i ako ih ostali dielovi neuzmu u obranu kao krv svoje krvi i put od svoje puti. Ovo je upravo korist ljubljanske izjave, da se znade, do kuda dosižu granice jugoslovenstva. Bez toga i po historičkih uspomelah mogli bi Niemci pred Europom branitbu Hrvatah i Srbah, u koliko bi se protezala na Slovenske krajeve, a i podporu diplomatsku Rusije predstaviti kao neopravdano osvojanje.

Još bi se manje mogla Rusija u slučaju sukoba sa Germanijom zauzeti za Sloveniju, kad nebi ona [Slovenija] pokazala sviesti slavenske, kad ju jugoslovenstvo nebi priznavalo već sada svojim udom. — Njemačka se nebi bila zauzela za Schleswig-Holstein, kad se žiteljstvo nebi bilo priznavalo Niemcem.

Po gotovu je luda misao, iz ljubljanske izjave izvoditi, da je ona imala ili da ima namjeru graditi Austriju. Jugoslaveni habsburške monarkije⁶ odnosi se na sadašnjost, pokazuje političku pripadnost velikoga diela jugoslovenstva, naročito onoga, koji bijaše zastupan u Ljubljani. — Nu odtuda izvoditi, da smo se privezali i za buduće Austriji, ili dapače, da smo nakanili Austriji privezati i braću si iz današnje Turske, to je neopravdano.

Molim Vas, ako budete polemizirali sa „Zastavom“, da odaberete takav način, da fanatična srbska omladina nenadje povoda biti uvriedjenom u glavi nepogriješivoga pape Miletića.

Ja radim u tom, da se sva jugoslavenska mladež u Gradcu i Beču izjavi za ljubljansku izjavu; do sad nije uspjelo to, jer je srbska mladež bila neodlučna. Razlozi proti Miletiću treba da ju upute. Što Miletić svjetuje, da se najprije Srbi i Hrvati u trojedinoj kraljevini nastoje politički ujediniti, a Slovenci tako u kolu u kom su, to nastojanje nije isključeno izjavom ljubljanskom, niti ona toga prieči. U obće je Miletićev članak nepro-

milljen, nelogičan, nedosledan. Nu to se nesmije kazati, ali se može dokazati.

Čitali ste poziv na predplatu *Südslav. Zeitung*. Nemojte ga strogo suditi; izdan je samo, da se brže izda, a moralo se obzirati na mjesto, gdje će izlaziti — na vojničku oblast. Štogađ imate pridati ili izpustiti ili popraviti, probćite meni, popraviti će se u prvom broju. U ostalom pako Vas molim, nastojte, da dobije što više predbrojnikah i pomoćnikah. Ovo je upravo glasilo, da se izjava ljubljanska opravda pred izvanjskim svietom i protumači onim našim zemljakom, koji još nisu prijatni slavenskoj politici.

Budite zdravi i želim Vam sretan Božić

Vaš

prijatelj

19/12 [1870.]

Mrazović.»⁷⁶

Urednik Tomšič sam ni polemiziral z drjem. Miletičem in je prepustil v «Narodu» še par replik neimenovanem dopisniku iz krogov slovenske dunajske omladine, ki je v prvem svojem dopisu pisal: «Tukajšna slovenska, hrvatska in srbska mladina hoče skupno napraviti manifestacijo soglašnja z jugoslovanskim programom, kakor se je sklenil v Ljubljani.⁷⁷ ... Omenim še posebno, da so tukajšni mladi Srbi dozday navdušeno izrekli se za to idejo, kljubu ‚Zastavi‘ ... ‚Zastava‘ je v broji 142 ... prinesla drug članek pod napisom ‚Jedinstvo južni(h) Slovena‘. Članek je podoben prvemu ... Poostren in pojasnen je v več rečeh. Tako n. pr. poudarja, da so Slovenci res važen faktor Jugoslovanstva in Slovenstva zarad Adrije. A ostaje pri prvi misli, da nas Slovence (po razpadu Avstrije, kateri se ‚Zastavi‘ gotov zdi) more samo *use* Slovanstvo rešiti. Navaja znanega nemškega (pesnika in) vélikopolitikarja *Kinkel*-na, kateri naravnost izgovarja, da *bode Prusija bojevala se* za Slovenijo zarad Trsta in jadranskega morja. Omenja, da bodo tudi Lahi po Trstu in velicem kosu Slovenije segali.»

⁷⁶ Jurčičeva zapuščina v ljubljanskem mestnem arhivu.

⁷⁷ Podoben shod se je pripravljaj med akademiki tudi v Gradcu; prim. mojega «Kersnika» I. del, str. 133.

(Glede italijanskih aspiracij pristavlja dopisnik opazko: «Italijanski sloveči časnikar in zgodovinar *Pacifico Vallussi* je pisal januarja meseca 1870 v Florenci v uradni italijanski list ‚Gaz. uff. del’regno d’Italia‘ obširen članek, v katerem kot nalogo bodoče Italije navaja, da si mora dobiti Trst, vse *Goriško*, pol *Kranjskega* in *Istro*; da se morajo tu *Slovani* z laškim orožjem italijanski kulturi podvreči.») «Ko bi Rusija — pravi ‚Zastava‘ — *diplomatično* Slovenijo Prusom prodala, Jugoslovanstvo jo ne more oteti. — To je vse res. A dokler nimamo nobene vzroka misliti, da bi slovanska Rusija (če Avstrijo delé Prusi in drugi) nas in mnogo Hrvatov kar po judovsko ‚zašahrata‘, tako dolgo tudi Srbi nimajo vzroka odtezati svoje pomoči.» Srbi se boje našega «avstriacizma». «Bogme, še sami nismo znali, da smo taki ‚splošni‘ domoljubi! . . . A naj pride kar hoče, mi zaupamo v bodočnost, v bodočo srečo slovanstva in hočemo po geslu slavnega pariškega brambovca za narodne pravice in za svoje življenje ‚bojevati, bojevati, zmerom bojevati!‘ . . . mi sinovi slovenskega naroda stojmo, borimo se! Brez hrabrega obupnega boja pasti je sramota. Živeli Francozi!»⁷⁸ — Ta dopis je bil — če sodimo po njegovem svežem optimizmu — najbrž Jurčičev, napisan tik pred pisateljevim odhodom v Sisek v uredništvo novoustanovljene «Südslavische Zeitung».

Dr. Miletić je objavil še en članek o «edinstvu južnih Slovanov» (Zastava, 1870, šte. 149), v katerem je skušal malo potolažiti zlasti Slovence, proglašajoč jih za «šlem Adrije, kao jedinog jugoslavenskog mora». Izjavljal je, da veruje v zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev, toda brez Avstrije, katero je imenoval zgolj «geografski pojem», ki mora izginiti, «kad se jedanput opuči lanac i ospe klupče — rasulo je tu». Zedinjenje južnih Slovanov dela on odvisno baš od propada Avstrije, od dogodkov, «koji već uveliko svoju senku na habsburšku monarhiju bacaju». Avstrijsko vprašanje je treba docela

⁷⁸ Slovenski narod z dne 24. decembra 1870, šte. 150.

eliminirati iz prave, velike južnoslovanske politike in se z njim baviti iz sile, samo v vsakdanji politiki. — Tudi na ta članek se je kratko ozrl v «Narodu» neki dunajski dopisnik, ki pa morda zopet ni bil nihče drugi kakor takrat sicer že v Sisku bivajčči Jurčič, kakor smo dosedaj videli, «Narodov» specialist za to vprašanje. Pisal je, da sta ta Miletičev in še neki članek v istotako vojvodinskem Subotičevem «Narodu» — «v glavni stvari jasnejša». Pisca obeh teh dveh člankov se «zavarujeta, da bi za to bila, ka se Slovenci nemštvu prepusté, ter izrekata, da sta za edinstvo Jugoslovanov. Samo ponavljata, da bode ‚po razpadu‘ nalog vsega slovanstva rešiti nas Slovence. Srbi namreč nimajo, kakor strašno naravnost povedo, nobepe vere o obstanku monarhije. Bili so in pisali so torej samo zarad tega proti ljubljanskemu shodu, ker so mislili, da hote Hrvati in Slovenci kakor Atlanti *samó* za ta namen zvezati se, da Avstrijo otmó. A zdaj jim oni Srb, ki je v Ljubljani bil [dr. Kostić], v ‚Zastavi‘ sam razloži, da o tem ni govora bilo.»⁷⁹

V načelnem pogledu se mora reči, da je na ljubljanskem kongresu zmagala hrvatska formula z avstro-ogrskim okvirom, torej evolucionizem, medtem ko je hrvatsko-slovenska večina kongresa srbsko, v bistvu revolucionarno formulo smatrala morebiti za paralelno. To bi se dalo sklepati že iz formulacije ljubljanskih resolucij. Še bolj pa se to razvidi iz nekega članka, ki ga je v začetku maja 1871 priobčil v «Narodu» Jurčič, ko je pisal v njem: «... kakor je Srbija na balkanskem poluotoku ono središče, okolo kterege se morajo mnogobrojni turški Slaveni ujediniti, tako ima Hrvatska po svoji zgodovini, po svoji veljavi in po naturnem položaju nálog, v bodočnosti postati ona točka, okolo ktere se bodo morali grupirati *avstrijski* jugoslaveni...»⁸⁰ In za «središče», za kristalizacijsko «točko», torej za južnoslovanski Piemont je konec koncev šlo v tej akciji Srbom, morebiti tudi

⁷⁹ Slovenski narod z dne 17. januarja 1871, štev. 6.

⁸⁰ Slovenski narod z dne 2. maja 1871, štev. 50.

Hrvatom, medtem ko Slovenci niso zahtevali drugega kakor *enakopravno federacijo* — glej siške resolucije! — in so bili zraven pripravljene posredovati v rivaliteti med brati. Tudi to je razkril Jurčič, ki je ob svojem vstopu v uredništvo «Slovenskega naroda» — po Tomšičevi smrti — pisal, «da so bili tudi opozicijski Srbi v ogerski vojvodini proti ljubljanski izjavi . . . Kot vzrok za to postopanje so navajali, da se s tacim programom Avstrija podpira, a da podpore ni vredna. Vendar v zadnjem času se je pokazalo, da to ni bil pravi vzrok . . . Srbi, s Hrvati eden narod, ki sami priznavajo, da se ločijo samo po svesti, čuvajo vendar svoje *ime* in svojo lastitost s posebno ljubosumnostjo.⁸¹ Ker so med Hrvati ljudje, kakor zagrižen Starčević, ki vedo in vidijo na vsem jugu od Soče do Balkana same ‚Hrvate‘ in negirajo obstanek Srbov, je morda naravno, da nekteri Srbi sumijo, ka mnogo Hrvatov tako misli. Preverjeni smo, da se varajo. Ali ipak se je ta nesrečni sum čestokrat pokazal in — bil je tudi zadnjič pravi uzrok, da so se Srbi protivili ljubljanskemu programu, boječ se, da je zveza Hrvatov s Slovenci kakor proti Rauchu tudi na to namerjena, da se — Srbi majorizirajo ali da v jugu postane hrvatska, s slovenstvom podprta, *supremacija* . . . Če se kedaj naše upanje in naše težnje uresničijo, nalog nas Slovencev bođe vselej pravičnost in konečno sporazumljenje zastopati.»⁸²

O namenih, ki so jih imeli z opisanim južnoslovanskim gibanjem v času siškega sestanka in ljubljanskega kongresa hrvatski opozicionalci Mrazović, Miškatović in Vončina, je pisal malo let pozneje in sicer leta 1876. v hrvatskem «Primorcu» bivši somišljenik imenovanih politikov in udeležnik obeh opisanih shodov dr. Milan *Makanec* v naslednjem smislu: «,Autoriteti‘ [imenovani voditelji] naumili su na tom [sisačkom] sastanku uz

⁸¹ Prim. mojo izdajo «Jurčičevih zbranih spisov V. zvezek», str. XXI.

⁸² Slovenski narod z dne 8. julija 1871, štev. 78.

mnogobrojnu asistenciju hrvatskih i slovenskih pouzda-
 nika inauguirati „stranački prevrat“ pod slatkim na-
 zivom „oportuniteta“, a da narod zaboravi na „načelnu
 borbu“, imali su Slovenci pripomoći izjavom, da žele sa-
 vez s Hrvatskom pod krunom sv. Stjepana . . . Slovenci,
 kojim se tada hrvatsko-ugarska nagodba činjaše napra-
 ma njihovu položaju pravim blaženstvom, izjaviše se
 osim pokojnoga Tomšiča po volji „autoritetom“, koji su
 dobro znali, da je takovo sjedinjenje, dok potraje duali-
 stički ustav, absolutno nemoguće, te da ovo nije van igra
 vlastitim, a ujedno i slovenskim narodom . . . „Autoriteti“
 htjeli su na „ljubljskom sastanku“ polučiti, što jim
 na „sisačkom sastanku“ nije za rukom pošlo bilo, nu oni
 su na ljubljanskom sastanku doživili baš podpuni fiasko.
 Čim smo prispjeli na ljubljanski kolodvor, očitova mi
 g. dr. Razlag, da on na sisačke dogovore ne pristaje, te
 da su se i ostali slovenski rodoljubi proti istim izjavili . . .
 U skupštini izabran bi odbor, da sastavi politički pro-
 gram u glavnih točkah. U taj odbor bili su izabrani gg.
 Mrazović, dr. Razlag, Danilo, dr. Tonkli, Miškatović,
 dr. Lazo Kostić i ja . . . Tomu odboru bio je g. Mrazović
 predsjednikom, a g. Danilo izvjestiteljem. G. Mrazović,
 kao vješt diplomat, pozove g. dra. Tonklija, da se izjavi
 o političkih odnošajih, te da stavi shodan predlog . . . G.
 dr. Tonkli slikao je „in pleno“ naše i slovenske odnošaje
 najcrnijim bojami, te je . . . svjetovao na opreznost.
 Uslied toga mišljaše g. Mrazović, „das ist mein Mann“,
 taj je personificirani oportunitet. No ljuto se prevari.
 G. dr. Tonkli, po g. Mrazoviću uzazvan, oduševljenim je
 govorom dokazivao, kako naš i slovenski narod pod dua-
 lističkim sustavom pate, te kako se nije moguće nadati
 promjeni na bolje, a najmanje hrvatsko-slovenskomu
 sjedinjenju pod tim sustavom; „naša politika“, završi,
 „mora s toga nastojati o promjeni sustava samoga, oko
 federativnoga ustrojstva države, jer će nam samo pod
 takovim sustavom omogućeno biti sjedinjenje“. G. Mra-
 zović . . . je kao predsjednik odmah iza njega nastojao
 utisak njegova govora oslabiti mudrim razlaganjem ob

oportunitetu i o praktičnoj politici. Dr. Razlag, Danilo, dr. Kostić i ja pristadosmo uz mnijenje g. dr. Tonklija, te je g. Danilo u istoj sjednici sastavio poznatu „ljubljsku izjavu“... izabran bi odbor, da rukovodi postepeno udjelotvorenje ljubljanskih zaključaka, dočim je g. Miškatoviću povjereno bilo, da u smislu i po tendenciji ovih zaključaka izradi „memorandum“ za Nj. Veličanstvo i za cis- i translajtansku vladu. Slovenci izjaviše pripravnost, da će o svom trošku izdavati u njemačkom jeziku glasilo, koje bi tendencije ljubljanskog sastanka zastupati imalo. Od ove nakane odstupiše Slovenci *jedino s toga*, jer su gospoda Mrazović i Miškatović očitovali, da je g. Vončina i onako naumio u Sisku uz „Zatočnik“ izdavati opozicionalno glasilo u njemačkom jeziku... U istinu pomoli se doskora „Südslavische Correspondenz“ [najprej Zeitung], ali ne s ljubljanskim, već s nagodbeno-revizijonalnim programom... kao provincijalni organ politike „oportuniteta“... Miškatović nije povjereni mu memorandum nikada dovršio, al su s toga skoro za tim „utoriteti“ iste stranke potpisali i grofu Lonyayu predali memorandum posve drugoga sadržaja... Istina je dakle, da su ova gospoda u Ljubljani doživila podpuni fiasko... Meni je sada tadanja njihova nakana posve jasna, „autoriteti“ htjedoše samo grofu Andrassyu dokazati, da njihova „svevlast“ ne postoji samo u hrvatskom, već i u slovenskom narodu, htjedoše samo dokazati, da š njimi grof Andrassy paktirati mora. Sjedinenje Hrvata i Slovenaca bila jim je deveta briga...» (Ponatisk v Makančevi zbirki: «Moja izpovjed narodu». U Kraljevici 1876, str. 12—16.) — To Makančevo poročilo v «Primorcu» z dne 10. februarja 1876 je Jurčić v «Slovenskem narodu» z dne 12. februarja 1876 (štev. 34) registriral s pripombo: «Žalostno, če je kolovodjem hrvatskim „sjedinenje Hrvata i Slovenaca deveta briga“, kakor Makanec trdi o njih.»

Za današnjega zgodovinarja pa je v tem Makančevem poročilu problematično, koliko osvetljave navedenih faktov gre na račun strankarske polemike drja. Makanca,

ki se je bil v tem času načelno sprl z nekdanjimi svojimi somišljeniki, takrat že unionisti in pristaši revidirane ogrsko-hrvatske nagodbe, medtem ko je on ostajal v opoziciji proti nagodbi. Po mojem mnenju so bili dr. Mrazović in tovariši leta 1870. vendarle resno zamislili opisano južnoslovansko gibanje na podlagi evolucije in s Hrvatsko kot južnoslovanskim Piemontom, pri čemer pa ni izključeno, da jih je poleg tega vodila tudi vzporedna misel, v boju zoper Rauchov režim imponirati ogrskemu ministrskemu predsedniku Andrassyju s hrvatsko-slovensko zvezo.

Pomen južnoslovanskega državnopolitičnega edinstva se je še vso prvo polovico leta 1871. zlasti v «Slovenskem narodu» temeljito pretresal. Celo vrsto pomembnih člankov je napisal pod naslovoma «Ideja Jugoslovanstva» in «Ljubljanski program» zlasti v Zagrebu živeči Ferdo Kočevar-Žavčanin (šifra «—p»). V njih je kot prvi opozarjal posebno na *narodno-gospodarski* pomen bodoče Jugoslavije. Pod vtiskom tega gibanja se je tudi nekdanji etapni panrusist Franc Levec, ki je na II. študentovskem shodu v Ljubljani 1869 priporočal Slovincem, naj goje znanstvo v ruščini, v toliko preorientiral, da je v feljtonu «Stara slovenščina na naših gimnazijah» izjavljal: «Saj je menda vendar že čas, da enkrat začnemo resno skrbeti za svojo prihodnjost in za boljši razvitek naše znanstvene literature. Toda ne bomo si je osnovali, tudi z ljubljanskim programom ne, ako bomo v njem izrečeno idejo samo v telegramih, uvodnih člankih in političnih zborih odobraval, ter je ne tudi z deli podpirali. Prvi resni korak k dušnemu zedinjenju z našimi južnimi sosedi je ta, da se naša inteligencija nauči hrvatskega jezika in da se zategadel po naših gimnazijah čim prej tem bolje *namesto stare slovenščine začne srbsko-hrvatski jezik predavati.*»⁸³

V tem gibanju je dobil preidealistični slovenski pan-slavizem nekoliko realnejšo podlago. Takoj po ljubljan-

⁸³ Slovenski narod z dne 26. januarja 1871, štev. 10.

skem kongresu je začel neki dopisnik iz Zagreba v «Slovenskem narodu» prvič v naši publicistiki delati razloček med panslavizmom in panrusizmom, ko je pisal: «Razloček med panslavizmom in panrusizmom je ta, da panslavizem na to gre, ka vsem tistim narodom, ki so denes podložni drugih narodov, svobodo in samostalnost pribavi, da si, kakor je Preširen pel: ‚prosto vol'jo vero in postave!... Panslavizem neče, da bi bil kter slovenski narod rob tujega naroda, pa tudi ne trpi, da bi brat Slovan Slovana gnetil in sužil. Panrusizem je pa analogon panprusizma.»⁸⁴ Slovenci so torej prihajali k Riegerjevi formuli... Oni mož, ki je konec 60ih let med Slovenci propagiral panrusizem, je bil dr. Fr. Celestin. Ta se je v jeseni 1873 vrnil iz Rusije — precej iztreznjen. Mudeč se nekaj časa na Dunaju, dokler ni dobil službe v Zagrebu, je tam napisal veliko delo o socialno-gospodarskem življenju Rusije pod naslovom «Russland seit der Aufhebung der Leibeigenschaft». V uvodu te njegove knjige čitaš naslednje misli iztreznjenega panruskega entuziasta: Po Kraljevem gradu so začeli avstrijski Slovani dvomiti o obstanku Avstrije. Pričakovala se je v najbližjem času še večja katastrofa, nego je to državo doletela na severnočeških bojiščih. Ideja slovanske vzajemnosti je prevzela zlasti male slovanske narode, ki so zategadelj zaupno zrl v Rusijo. A njih simpatije niso temeljile v poznanju te največje slovanske države. Večina Rusov, obstoječa iz zapadnikov, socialnih radikalcev in tudi konservativcev, odklanja in naravnost ironizira te simpatije. «Nur das slavophile Häuflein, welches von allen Parteien den geringsten Einfluss in der Gesellschaft ausübte und ausübt, begeisterte sich für die ‚slavischen Brüder‘ aufrichtig.» Zapadni Slovani so verjeli slavjanofilom, ki so trdili, da samo oni govore v imenu vse Rusije in da so zapadniki, socialni radikalci in konservativci na Ruskem brez pomena. «In der Verzweiflung, zu der man sich ganz aufrichtig berechtigt

⁸⁴ Slovenski narod z dne 15. decembra 1870, števil. 146.

glaubte, wollte man ohneweiters die russische Sprache annehmen und russische Grammatiken kamen sogar in die Hände der bäuerlichen Bevölkerung.» V rusofilskem entuziazmu — pripoveduje dr. Celestin — sem se leta 1869. odpravil tudi jaz v Rusijo. Tam so se moje iluzije dolgo borile z resničnostjo. Sedaj lahko rečem s Custinom: «Prinašam s popotovanja ideje, ki niso bile moje, ko sem šel na pot. Muka, katero so me stale, mi ni naprodaj za nič na svetu.» Vere v slovanstvo nisem izgubil, samo očistila se je. Verujem v svobodo in napredek, ki bosta v težkih izkušnjah izkaljenim zapadnim Slovanom dala «ein reifes Verständniss für eigene Interessen» in odpravila na ta način «die aus der Unkenntniss eigener Interessen fliessende Uneinigkeit».⁸⁵ — Formula nekdanjega zanesenjaškega slovenskega rusofila se torej sedaj glasi: neumorno delo v smislu svobode in napredka na lastnih tleh in v lastnem narodu v solidarnosti z naprednim Slovanstvom!

Opisana izredno živahna debata o slovenskem, slovanškem in južnoslovanškem vprašanju, ki se je bila vzbudila ob pruski vojni sreči na Francoskem in v pričakovanju skorajšnje likvidacije evropske Turčije deloma v obupu pred pretečo nemško poplavo, deloma v veselem upanju, vzbujenem po poizkušani kratkotrajni federalistični orientaciji Avstrije pod Potockim in Hohentwartom, se je že v drugi polovici leta 1871. zaključila. V ta namen na ljubljanskem kongresu izvoljeni odbor ni izdelal niti spomenice na avstrijskega cesarja, kljub temu da jo je dr. Zarnik še v maju 1871 javno urgiral.⁸⁶ V Avstriji je še v tem letu zavladal germanizatorični Auersperg-Lasserjev režim in Slovenci so zapadli zopet životarjenju. Podobno debato je med njimi vzbudila zopet rusko-turška vojna in nji sledeča avstrijska oku-

⁸⁵ Russland seit d. Aufheb. d. Leibeigenschaft. Von dr. Fr. J. Celestin. Laibach 1875. (Uvod.)

⁸⁶ Slovenski narod z dne 15. maja 1871, štev. 55.

pacija Bosne.⁸⁷ A reči moramo, da druga faza te debate še daleč ni bila na oni višini kakor v tej razpravi opisana, ki je prinesla najprej ta veliki načelni rezultat, da se je pred širokim svetom izrekla in medsebojno določno formulirala *državopolitična* ideja južnoslovanskega edinstva. V tem pogledu je imel «Slovenski narod» prav, ko je pisal: «Od seh mal bodemo sicer tudi še ta neenak boj bili vsak s svojim neprijateljem, a bili ga bodemo vsi iz iste trdnjave, in tej trdnjavi se pravi: jugoslovanska ideja.»⁸⁸ Praktična posledica ljubljanskega kongresa je bila ta, da se je predvsem za propagiranje hrvatske formule tega gibanja, kateremu so se pridruževali tudi Slovenci,⁸⁹ z novim letom 1871 začel v Sisku izdajati skupni list v nemškem jeziku pod naslovom «Südslavische Zeitung», v čigar uredništvo so njegovi hrvatski izdajatelji pozvali tudi Slovenca Josipa Jurčiča. Eksistenčno vprašanje o postojanki, ki naj jo zavzema v slovanstvu slovenstvo, se je pri nas razpravljalo malone v vsakem desetletju prejšnjega in sedanjega stoletja. A nikdar prej in tudi ne pozneje ni bila ta debata pri Slovencih tako na višku in ni temeljila tako na realnih, organskih in zdravih tleh kakor leta 1870. pred ljubljanskim kongresom in po njem. Ta debata je prvič energično izključila mešanje *jezika* v to stvar, odkrila težišče problema v *politiki* in v tej določila naslednji postopek: najprej «zedinjena Slovenija» v Avstriji, potem državnoppravna federalistična zveza s Hrvati v Avstro-Ogrski, končno enakopravna državna samostojnost vseh južnih Slovanov ob Srbiji kot jedru v takšni državi, ki se naj razvija v tesni solidarnosti z vsemi slovanskimi državami — sebi, njim in vsemu človeštvu v korist. Vidi se, da je dal tej ideji takrat pri Slovencih obliko naš *romantični realist* —

⁸⁷ Prim. moja razpravo «Vzajemniška epizoda» v «Vedi», II. (1912), str. 541—556.

⁸⁸ Slovenski narod z dne 10. decembra 1870, števil. 144.

⁸⁹ Prim. Kočevarjev članek v «Slovenskem narodu» z dne 28. januarja 1871, števil. 11.

Jurčič. Zakaj samo preko vsega drobnega posezajoča romantika ustvarja velike tvorbe, katerih vsebino pa je zmožen urediti edino — s faktičnimi dejstvi računajoči realizem . . .

*Vloga «omladine» v prvem obdobju
«mladoslovenskega» gibanja**

Dasiravno so «mladoslovensko» gibanje v dobi njegovega prvega razmaha ob prelomu 60ih let idejno inspirirali in dejansko vodili v prvi vrsti nekateri starejši slovenski kulturni delavci ter politiki (zlasti Fran Levstik, dr. Val. Zarnik, dr. Jos. Vošnjak, dr. Rad. Razlag, dr. Karel Lavrič, Dav. Trstenjak, Božidar Raič, dr. Janko Sernec, dr. Dominkuš i. dr.), vendar se mora reči, da so dali temu znamenitemu gibanju, ki je v malo letih napravilo konec staremu Bleiweisovemu družinsko-čitalniškemu, konservativnemu patriarhalizmu največ žara in agilnosti vprav *dijaki-akademiki*. Na to, da stojé za tem gibanjem predvsem visokošolski dijaki, so namigovali konec 60ih let ne samo «Staroslovenci», ampak tudi nemškutarski dopisniki graških in dunajskih nemških listov v želji, da predstavijo širokemu svetu to mogočno «mladoslovensko» gibanje kot zaletelost neizkušene in nezrele ter zanesenjaške mladine, na kar je enim in drugim odgovoril v mladem glasilu te struje, v «Slovenskem narodu», Davorin Trstenjak, češ da za novim pokretom ne stojé zgolj «graški ali dunajski dijaki, ne ljubljanski mladi nezadovoljneži (ožji Levstikov krog), nego domoljubi že dalje, kakor iz dobe našega konstitucionalizma».¹ V resnici je tvorila — čeprav ne glavnega jedra — vendar pa najodločnejšo predstražo in napadalno četo «mladoslovenskega» gibanja vprav akademska mladina.

Večina slovenskih visokošolcev je študirala že izza predmarčnih let na Dunaju. Tam se je bila v zvezi z nekaterimi starejšimi slovenskimi razumniki sijajno udejstvila v burnem letu 1848. s svojo prvo politično

* Razprava je bila prvič objavljena v LZ 1924. (Op. ured.)

¹ Slovenski narod z dne 1. januarja 1870, štev. 1.

«Slovenijo», društvom, ki je vodilo vse slovensko narodno gibanje tega znamenitega leta. Ko je avstrijski absolutizem kakor ogromna grobna plošča légel na mladeupe leta «pomladi narodov», je tudi slovensko akademsko dijaštvo stopilo z javnega torišča in se od tistih dob dalje družilo samo še v gostilniških in kavarniških omizjih, le redko skupno nastopajoč v večjih dunajskih lokalih ob zabavah na plesu, ob domači pesmi in pogovorih.

Takrat se je zgodilo, da je prišla leta 1855. z ljubljanske gimnazije na Dunaj študirat slavna plejada «vajevecev»: Večeslav Bril, Fran Erjavec, Simon Jenko, Valentin Mandelc, Ivan Tušek, Valentin Zarnik s sošolcema Josipom Stritarjem in Valentinom Kermavnarjem, katerim se je dve leti kasneje pridružil še Janez Mencinger. Prvih šest je že leta 1854., sedeč v Ljubljani na klopeh osme šole, poslalo Dragotinu Dežmanu, takrat najprosvetljenejšemu in še slovenskemu pisatelju, deputacijo, naj — seveda z njihovo pomočjo — «on začne izdajati leposloven list slovenski», kar jim je Dežman ob tisti priliki obljubil, a pozneje odrekel, nakar so mladeniči sami začeli spisovati svoje dijaške rokopisne «Vaje».² «Vajeveci» so se tudi na Dunaju v tistih absolutističnih letih družili v zasebne dijaške krožke, z zanimanjem spremljali dogodke svetovnega in slovenskega javnega življenja, zlasti pa *literature*. Posebno Janežičevemu «Slovenskemu glasniku» so bili od prvega leta njegovega izhajanja (1858) najmarljivejši sotrudniki. Takrat je celo oni Stritar, ki se je v tem času bolj receptivno in lepoumno naslajal ob svetovnih literaturah in kateremu se takrat «ni ljubilo pisati»,³ začel spisovati svojo deset let kasneje dovršeno povest «Svetinova Metka».⁴

² Prim. Levčev življenjepis Frana Erjavca v «Zabavni knjižnici», V., str. IV. do V., in Dežmanov nekrolog iz peresa istega avtorja v «Ljubljanskem Zvonu», 1889, str. 255.

³ Zvon, 1880, str. 365.

⁴ Prim. Stritarjevo pismo Levstiku z dne 8. maja 1868., v katerem pravi Stritar: «Že pred kacimi 10 leti sem bil začel

Plastičen opis tega dunajskega družabnega življenja «vajecev» nam je zapustil dr. Janez Mencinger v naslednjem pasusu svoje «Hoje na Triglav»: «Blizu eno leto smo stanovali tedanji dijaki Frančišek Erjavec, Simon Jenko, Valentin Mandelc, Ivan Tušek in jaz v eni hiši Videnskega predmestja. Bil sem sicer na gimnaziji dve leti zadaj za temi odličnjaki, ki so bili med seboj sošolci, vendar so me sprejeli medse v prijateljsko družbo, ki se nikoli ni krhala. Vezalo nas je zvesto zanimanje za slovstvo sploh in za slovenščino posebe, in vsi smo tedaj pisali v Janežičev 'Slovenski glasnik' dokaj pridno. Gotov večer v tednu smo se shajali v gostilni 'Bordolo' poleg Terezijanišča. Tam smo pri svoji mizi kritikovali modrovali, načrte snovali ter se sploh moško veljavili, čeprav smo zmerno pili. Naš blagajnik je namreč za vsak dan določal neprekoračno vsoto, in v tisti bolj starinski gostilni niso poznali tiste pogodbe, ki se piše s krčmarsko kredo. Često je k nam priromal iz drugega predmestja tovariš Valentin Zarnik, a nikoli brez imenitnih novic. Kadar nam je on prisedeloval, smo vselej obdelovali svetovno politiko z najvišjega stališča: pretresovali starikova države vodeča načela in nove v narode prodirajoče nazore ter popravljali zemljevid planeta 'Zemlje' v veliki meri po svojih željah, a v mali po svojih nadah. Časi je tjakaj prihrumelo večje krdelo rojakov. Tedaj smo ognjevitro govorili, in orile so se domače pesmi. To so strmeli dobrodušni, filistejski meščani dunajski pri drugih mizah nad krasnimi glasovi in milimi napevi te žive mladine iz neznane 'Ilirije' tam za morjem, ki je bila dunajskemu 'meželjnu'⁵ deveta dežela! Nekoč smo imeli jako obilen zbor. Posetil nas je dr. Lovro Toman, onda še zgolj odvetnik v Radovljici. Čarobno je pel in

pisati to povest za neko literarno društvo in bil sem je spisal skoraj polovico.» (Ljub. Zvon, 1919, str. 101.) — O tem dunajsko-dijaškem slovenskem «literarnem društvu» v teh zadnjih petdesetih letih nimamo doslej še nikakih podrobnejših podatkov.

⁵ «Meželj» je pomenil takrat slovenskim dijakom filistra. — *Pisec.*

navdušujoče govoril. Tega mu pa nismo oprostili, da se ni dal prepričati, da pesnik Levstik presega pesmarja Koseskega . . . Skozi eno leto in dalj smo se ondi shajali na večere, Modricam posvečene, da pri pičlih mericah vina otresemo prah podnevnega robótanja od praznično odetega duha. Marsikatera dobra ideja se je ondi zanelila. Koliko blagih misli, koliko vzornih načrtov se je pa prezrlo ali pozabilo, — ko smo bil vsi bogatini na duhu in vsi preverjeni, da bomo, čim smo starejši, tem večji dušni orjaki. Živel mladeniški ponos! Kadar je pa kdo izmed nas prejel od urednika Janežiča petkrat zapečaten pismo, kar smo imeli vselej že nekako naprej zračunano, tedaj je bilo to vsi petorici ‚titulus mensae‘. Srečni prejemnik je bil zares srečen, ker je navadno več prejel, nego je prej pričakoval, in rad je plačal, kar je večina odločila po previdnem preudarku. Trčili smo na zdravje blagega urednika Janežiča, ki naših prvencev ne ceni samo visoko, ampak jih celo više plačuje, nego smo jih sami cenili, in iskreno smo želeli sijajen uspeh listu, uredniku in pisateljem. Davno že so ostavili ‚meželjni‘ svojo podedovano mizo, a mi, ljubljenci Modric, smo se še vedno postavljali in preslavljali. Vse nas je obsevalo duhovito, prešerno veselje. Tušek je vedel največ novic in kratkočasnic, a ni se hudoval, kadar smo mu očitali, da jih pogreva. Erjavec, naš ‚Primož‘, je preudarno iz mirne duše proizvajal svoj prirodni, čestokrat prav drastični humor, in resno se je držal, čeprav smo se smejali vsi drugi. Tine Mandelc je bil iskřejši, in dal je glasovati, da zve sodbo večine, če njegov bister dovtip ni ugajal. A često smo glasovali po dvakrat; zakaj njegov najmilejši prijatelj ‚Šmonca‘ Jenko, ki se je tako rad in tako veselo smejal liki nedolžno dete, je bil hkrati oster dialektik, in dovtip mu je moral biti tako duhovit kakor modroslovsko logičen, drugače ga ni pohvalil. Često je Jenko v nas sprožil perečo pušico v kratkih gladkih stihih, in če smo ga prav lepo — da, prav lepo! — prosili, nam je prečital pesem ravnokar ustvarjeno, in tedaj se ni smejal. Dali so besedo i meni naj-

mlajšemu, in svobodno se mi je razvezal jezik. Kadar je pa Tine Mandelc svoj: claudite jam rivos! zaklical, ne govorniku, ampak naši dobrovoljni, stari krčmarici, onda smo vstali in se preselili v kavarno . . .»⁶

Po vseh podatkih, ki jih imamo o medsebojnem združevanju slovenskih akademikov na Dunaju izpred konca 50ih let, moramo reči, da so bila vsa tedanja njihova društva po vsej verjetnosti bolj gostilniška in kavarniška privatna *omizja* konverzacijskega, pevskega⁷ in zlasti literarnega značaja. Takrat pa je prišel veliki avstrijski vojni poraz dne 4. junija 1859 pri Magenti in dne 24. junija 1859 pri Solferinu. Med avstrijskimi narodi se je okrepilo živahno ustavno gibanje, ki je zadržalo svojo prvo kodifikacijo v tako zvanem «oktobrskem diplomu» z dne 20. oktobra 1860. Dunajska slovenska

⁶ Moja hoja na Triglav. Spomini Nejaza Nemcigrena. Knezova knjižnica. Izdaja Slovenska Matica. IV. zvezek. V Lj. 1897, str. 102—104.

⁷ V petju so bili v tem času dunajski slovenski dijaki naravnost mojstri. Vežbal jih je njihov tovariš Davorin Jenko, ki je ustanovil «s pomočjo priljubljenega Zarnika l. 1859. na tihem „Slovensko pevsko društvo“. (Vencajz, Spomenica o 25letnici akad. društva «Slovenija». V Lj. 1894, str. 36), v katerem so se pele zlasti nove Jenkove skladbe: «Pobratimija», «Mornar», «Naprej» itd. Stritar pripoveduje o tedanji pevski izvežbanosti slovenskega dunajskega dijaštva med drugim naslednje: «Takega zbora niso menda Slovenci imeli ne prej ne pozneje na Dunaji . . . Slovenci edini smo imeli svoje petje, izbrane in lepo ubrane glasove: pevce, ki bi bili lahko stopili na vsak oder! . . . Zlasti na „Landstrasse“ ali Kostanjevici, kakor smo rekli, poznalo nas je vse, in sploh tudi rado imelo; samo po noči smo bili nekaterim malo preživi in preglasni . . . Ta naš pevski zbor je tedanjemu imetniku gostilnice „pri konji“ do bogastva pripomogel . . . Skonca je imel samo dve sobici odperti; ko so pa naši pevci tija zašli, začelo je ljudstvo kar pritiskati, tako da je bil mož prav v zadregi. Odperl je potem sobo za sobo in kmalu je imel eno največjih in najbolj obiskovanih gostilnic.» (Zvon, 1880, str. 362. — Prim. tudi istega pisatelja «Lešnike», str. 220.)

akademska mladina se je začela odslej vneto zanimati za javna, zlasti tudi za *politična* vprašanja pod vodstvom nekdanjega «vajeveca» *Valentina Zarnika*. Ta je začel pošiljati v «*Novice*» svoje znamenite dopise z Dunaja (podpisane navadno s šifro H. B.), v katerih je opozarjal Slovence, da se morajo na podlagi tega «diploma» krepko organizirati kot *narod*, da bodo mogli uspešno braniti avtonomistične svoboščine tega diploma. Priporočal je svojim rojakom, da morajo gledati zlasti na to, da si ustanové poleg primitivnosplošnih «*Novic*» poseben političen list po zgledu Čehov, Hrvatov in Poljakov. Nemška žurnalistika je v teh dopisih takoj začutila vejanje novega, svežega in mladega duha, pripravljajoči se nastop mlade generacije, kateri je ona prva po podobnem «mladočeškem» gibanju vzdela priimek — «*Jungslovenen*», spočetka zbadljivo ime, katerega pa se je Zarnik takoj oklenil kot častnega imena v svojem dopisu, ki ga je poslal «*Novicam*» dne 8. decembra 1860 in v katerem je med drugim izvajal: «Znano je, da *nova* dôba nam je nastopila... dôba ustavnega življenja in razvitka na temelji cesarskega diploma od 20. oktobra... naj prejme in vživa vsak narod vse svoje ustavne pravice; razume se, da tedaj tudi narod *slovenski*. Odveč pa mislim da je že, če bi hotel razlagati, da tudi mi smo res *narod*... protivniki tega diploma so nevarni volkovi, če tudi na videz ovčjo kožo nosijo... Taki utegnejo mi reči, da mi preveč terjamo, ker terjamo po diplomu tudi pravice zase, pravice za narod, ki za-nje ne ve, ki so mu bolj tuje kakor Kina; da smo mi terjavci utopisti, ultra-, 'jungslovenci' in kdo vé še kaj! Kdor tako govori, je že obsojen, lahka mu zemljica! Za nas pa, rodoljubi! naj bojo ti priimki, sicer zasramovani, častne imena...»⁸

⁸ *Novice* z dne 24. decembra 1860, str. 418. — Podoba je, da so ime «*Mladoslovenci*» (oziroma «*Jungslovenen*») javno res najprej rabili ljubljanski dopisniki nemških graških in dunajskih listov. Leta 1867. je dr. Zarnik med svojimi «originali iz domačega življenja» narisal enega izmed njih, namreč «*slovenskega Nikodema*», kateremu je v svoji drastični maniri dodelil na-

Ker Zarnik in njegov dunajski slovenski dijaški krog nista našla zlasti glede vprašanja slovenskega političnega časnika pri Bleiweisu poslušnih ušes, se je Zarnik v imenu «slovenskega društva na Dunaju» (najbrž samo kakega klubnega «omizja») obrnil v pismu z dne 4. januarja 1861 (neohranjenem) na Dragotina Dežmana v Ljubljani s «peticionalnim jurišem zastran utemeljenja političnega slovenskega časnika» (kakor pravi Dežman v svojem odgovoru Zarniku) — podobno, kakor so se bili že leta 1854. «vajejenci» obrnili na istega moža zastran leposlovnega lista. A Dežman, čigar nemškutarska preorientacija se je bila začela oblikovati ravno leta 1854., da se je leta 1861., nekaj mesecev po omenjenem Zarnikovem pismu zaključila, je odgovoril zastopniku

slednje šaljive naslove: «doktorand modroslovja, literarni strah, pisatelj tihih izdihljajev kranjskega Knobeljna⁴, razarhivar povestniškega društva v Ljubljani, član ameriškega društva na akcije za izdelovanje sveč iz narodnih uš, perovodja in natlačnik mrtvih ptičev in polžev muzejskega društva v Višnjigori, ud kranjske, štajerske, koroške, goriške, hrvaške in turške kmečke in gosposke družbe, dopisujoči član grmanske muzeje v Nürnbergu in pomagajoči član novo ustrojenega društva v Ribnici za mazilo starih cimbrških in tevtonskih napisov po Slovenskem itd. itd.» O tem svojem «originalu», v katerem je karikiral najbrž starega Costo ali Dimitza, piše dr. Zarnik: «... najrajše je dopisoval raznovrstnim časnikom, posebno pred 6 leti (1861) graškemu ‚Telegrafu‘... Tu je bilo brati zmirom kaj prijaznega iz Ljubljane, o čitalnici, o narodnem gibanju v občie od Nikodemove roke; tū se je bral prvikrat izraz ‚mladi Slovenci‘ (Jungslovenen), kteremu se je ves naš svet toliko čudil, kajti je starih Slovencev še tako malo. Pa Boštjan si je mislil: bila je ‚mlada Italia‘, ‚mlada Evropa‘, ‚mlada Nemčija‘ itd., gotovo mi ne moremo obstojati brez ‚mladih Slovencev‘...» (Novice z dne 4. decembra 1867, str. 403.) — V razumevanje tega Zarnikovega stališča glede imena «Mladoslovinci» v letu 1867. je treba pripomniti, da je v tem letu dr. Zarnik najbrž že mislil na mandat v kranjskem deželnem zboru, ki so mu ga v maju 1869. «Staroslovinci» v resnici tudi milostno naklonili. Zato se je najbrž še branil «mladoslovenskega» imena.

dunajskega «mladoslovenskega» dijaštva, da «po svetlobi hrepenečemu Slovencu le nemška omika pravo pot napredovanja pokazati more», in je odklonil svojo udeležbo pri urejevanju samostojnega slovenskega političnega lista s stavkom: «Ako se nemščini popolnoma odpovemo, bomo kmalu ábskurantizmu in ultramontanizmu zapadli.»⁹

Ko so avstrijski nemški liberalci revidirali oktobrsko ustavo z bolj centralističnim patentom z dne 26. februarja 1861 in ustvarili z njim tako zvano «februarsko ustavo», v kateri so kodificirali tudi razne društvene svoboščine, po katerih so se smela ustanavljati tudi akademska društva, se slovenski dijaki niti na Dunaju niti v Gradcu sicer še niso povzpeli do ustanovitve pravnega, oblastvom prijavljenega akademskega društva, vendar pa so iz nekdanjega gostilniškega «omizja» osnovali nekak «bolj pravilen krog, katerega so nazivali: „Slovenija“»; predsednik te druge dunajske «Slovenije» pa je bil Fran Erjavec.¹⁰ Tak «bolj pravilen» dijaški krožek z imenom «Slovenija» pa se v teh letih ni ustanovil samo na Dunaju, ampak najbrž tudi v Gradcu.¹¹ Zlasti pa je ta improvizirana dunajska dijaška «Slovenija» začela z veliko vnemo zasledovati tok slovenskega, predvsem političnega življenja, ki je bilo dobilo z novo ustavo nov razmah. Ko je v prvem deželnem zboru kranjskem v njegovi II. seji dne 6. aprila 1861 doktor Lovro Toman «besedo poprijel za pravice slovenskega jezika, omenivši dolgoletno zatiranje njegovo», in je dr. Bleiweis na koncu iste seje svečano izjavil, da bi «vse naše brate slovenske želel v tem našem zboru videti», tako, «da bi se ves slovenski narod zedinil pod eno deželno glavarstvo»,¹² takrat je poslalo «nad 90 slovenskih visokošolcev»¹³ dunajskih obema slovenskima vodite-

⁹ Naši zapiski, 1909, str. 11 in 12.

¹⁰ Vencajz, o. c. str. 37.

¹¹ Glej niže.

¹² Novice z dne 10. aprila 1861, str. 121.

¹³ Vencajz, o. c. str. 37.

ljema zaupnico, o čemer so «Novice» javile, «da so na Dunaju bivajoči gospodje djaki slovenskega rodú, med kterimi je 69 Kranjcov, poslali gosp. dr. Tomanu in vredniku našega lista zahvalnico za to, kar sta se o národnih rečéh prizadjala v prvem deželnem zboru».¹⁴ To dejanje nam kaže, kako se je že takrat ob začetku ustavne dobe slovensko akademsko dijaštvo izkušalo uveljaviti v slovenskem javnem življenju.

Ko je konec aprila 1861 začel na Dunaju zborovati po obnovljeni ustavi prvi avstrijski parlament, so ga člani te začasne dunajske «Slovenije» spremljali seveda z največjim zanimanjem. Slovesno so sprejeli slovenske državne poslance na dunajskem kolodvoru in priredili njim na čast dva komerza, katerih sta se udeležila tudi dr. Toman in Dežman, ki sta na komerzih oba govorila, Dežman v tem smislu, da je rotil slovenske akademike, naj si jemljó edino pristne Slovenke v zakon.¹⁵ Toda skoro nato je začel Dežman kazati svoj novi lev. Tomanove interpelacije zastran enakopravnosti slovenščine z dne 8. junija 1861 — ni hotel podpisati, kar je neki dopisnik z Dunaja, po vsej verjetnosti dijak, takoj javil «Novicam» s pristavkom: «Tukaj ni dopuščen nikak izgovor, marveč veljá popolnoma: *Kdor ni z nami, je proti nam*; ta nam je protivnik . . . Res, vsacega rodoljuba bo zbolelo globoko v srce, ko bo to slišal; toda ne obupajmo . . . Narod je večen. Tolažimo se s pogledom na našo nadepolno mladino, ‚ker njeno je nebeško kraljestvo‘.»¹⁶ Končno je Dežman odkrito odpadel od slovenske stvari s svojim proslulim govorom z dne 27. junija 1861. — Ta Dežmanov javni odpad, ki se je pri njem na tihem že dolgo pripravljal, pa se ni izvršil iz zavisti do drja. Tomana, bolj slavljenege na Šafaříkovem pogrebu v Pragi, kakor meni Vencajz,¹⁷ ker se je Šafaříkov pogreb vršil dan pozneje, dne 28. junija 1861.!

¹⁴ Novice z dne 24. aprila 1861, str. 139.

¹⁵ Vencajz, o. c. str. 38.

¹⁶ Novice z dne 12. junija 1861, str. 192 in 195.

¹⁷ Vencajz, o. c. str. 38.

Slovenska dunajska akademska mladina je kot čuvar nacionalnih idealov ostro nastopila proti odpadniku, ga pozvala dvakrat na dvoboj, kateremu se pa Dežman ni odzval, na kar mu je poslala v dunajskem nemškem listu za slovanske interese «Ost und West»-u z dne 4. julija 1861 nezaupnico s 64 podpisi. «Novice» so iz te nezaupnice ponatisnile naslednje besede: «Mi slovenski mladenčiči čislamo sicer Vaše besede, ki ste jih izustili v zboru, rekši, „da je naša mladež navdana pravega, čistega hrepenenja po učenosti“; al Bog nas obvar *take* ukaželjnosti, ki se ima opirati na to, da zatajimo in pokončamo svojo narodnost, in to hočete Vi, ker hočete našemu maternemu jeziku — dosedaj res pravemu pankertu (izraz iz govora slovenskega poslanca Črneti v parlamentu) — iz usmiljenja le toliko milosti skazati, da naj bi ga samo terpeli v ljudskih šolah!»¹⁸

Kako je slovensko dijaštvo na Dunaju živel od leta 1861. do leta 1865., spremljalo politične dogodke časa in se udejevalo na društvenem torišču, o tem nam je zbral nekaj podatkov Vencajz v svoji «Spomenici». Tam se čita, da je ta začasna druga dunajska «Slovenija» brez «vsake določnejše jednake vezi» in z rahlo priznanim «odborom» zbirala vsako soboto 50 in več dijakov na gostilniške sestanke, na katerih enem sta J. Tonkli in Hinko Dolenc izkušala prestrojiti to «Slovenijo» v pravo društvo, nakar pa je sledil še večji razpor, ki se je končal s policijo in preiskavo, vsled česar je društvo zaspalo. Zato tudi tedanje dunajsko slovensko dijaštvo, katerega nekatere eksemplare je tako drastično karikiral Valentin Zarnik pod imeni Šuka, Špencir, Lintvern, Kanalček, Modròs itd. v svojih «Originalih iz domačega življenja» (Novice, 1862), nekaj let ni več nastopalo v slovenskem javnem življenju, ne uveljavljajoč se niti na Dunaju tako sklenjeno in samozavestno, kakor v začetku 60ih let. Izmed agilnih «vajevecev» so vrhutega mnogi začeli po dovršenih študijah odhajati z Dunaja v pro-

¹⁸ Novice z dne 10. julija 1861, str. 229.

vinco v službe. Posebno se je občutil odhod živahnega Zarnika, ki je odšel za vzgojitelja k baronu Rauchu na Hrvaško. O dunajskem slovenskem dijaštvu se leta 1862. čita, da je med seboj zbiralo denar za Vodnikov spomenik in poslalo deputacijo k drju. Tomanu, da se mu zahvali «za krepko zastopanje pravic slovenskega naroda». ¹⁹ Ostal pa je še nekaj časa na Dunaju preporeditelj slovenskega dijaškega petja Davorin Jenko, ki je z nekaterimi češkimi rodoljubi ustanovil v jeseni 1862 pozneje znamenito «Slovensko pevsko društvo na Dunaju». Neki J. T. Jelovšek je v svojem dopisu «Novicam» z dne 15. novembra 1862 vabil Slovence k vstopu v to društvo in pisal med drugim: «Predragi rojaki! vpišite se in hodite vsaki četrtek spevat; saj veste, da letos nimamo ne *enega* zbirališča; v tem pa društvu imamo lepo priležnost za toliko nam potrebno slovansko vzajemnost.» ²⁰ — V prvi vrsti dunajski slovenski dijaki so najbrž tudi sodelovali — dasi «Novice» dijakov izrecno ne omenjajo — ko se je šla v decembru 1862 «deputacija na Dunaji bivajočih Slovincov» poklonit v avstrijsko prestolnico došlemu črnogorskemu knezu Mirku Petroviću in ko se je dne 18. decembra 1862 priredila pred odhodom drja. Tomana v domovino temu politiku na čast «slovesna beseda». ²¹

V letih 1863. do 1865. slovenska akademska mladina, niti dunajska, ni bog ve kako agilno pesegala v javno življenje. Na Dunaju se je zopet bolj omejila na gostilniška in kavarniška omizja, v katerih se je zabavala in se pač tudi vežbala v literaturi. V poslednjem pogledu je moral že takrat biti nekaka kristalizacijska točka, okrog katere se je zbiralo vse slovensko dunajsko dijaštvo, Josip Stritar, ki je od stare «vajevske» generacije še edini ostajal na Dunaju. V teh letih, v katerih so slovenski gimnazijci najprej v Ljubljani in potem v Za-

¹⁹ Novice z dne 23. julija 1862, str. 251.

²⁰ Novice z dne 19. novembra 1862, str. 594.

²¹ Novice z dne 24. decembra 1862, str. 440.

grebu izdajali svoj spočetka litografirani, kasneje tiskani list «Torbico» (1862 do 1864), so se brezdvomno shajali dunajski slovenski akademiki na literarne sestanke, katerih duša je moral biti vprav Stritar. Na ta literarna zborovanja namiguje Levstik, ko piše dne 13. aprila 1866. Stritarju: «Meni so pač pripovedovala dunajska poročila, kako izvrstne humoristične in druge spise si včasih bral v dijaških večernih družbah, kar sem slišal z veseljem . . .»²² Najbrž ravno Stritar je tudi dal pobudo, da je slovenska dunajska akademska mladina v zvezi s «Slovanskim pevskim društvom» poleg dotlej običajnih Vodnikovih «besed» leta 1864. prvič²³ priredila slavnostni večer na čast onemu Prešernu, katerega je dve leti pozneje Stritar tako rekoč na novo odkril svojim rojakom.

Sredi 60ih let, takrat torej ko je obstajalo vse društveno življenje slovenskega dijaštva na Dunaju iz «večernih družeb», v katerih je imel literarno in humoristično besedo Stritar, v jeseni leta 1865. je prišel na Dunaj na univerzo *Josip Jurčič*, obdan že s slavo pisatelja najboljših slovenskih vaških povesti, po svoji naturi močan in živahen organizator. Slovenski dijaški element na Dunaju je v tej drugi polovici stoletja z Jurčičem vzbočil nov, že drugi val talentiranosti in agilnosti. Prvi tak val so predstavljali «vajejci». Jurčič se je takoj po svojem prihodu na Dunaj začel shajati s Stritarjem, se učiti od njega — v svojem pismu Levstiku z dne 25. maja 1866 imenuje Jurčič Stritarja svojega «mentorja» — obenem pa tudi s svoje strani vplivati na Stritarjevo lepoumno-receptivno, v javnost ne rinečo naturo v tem smislu, da je pač najprej Stritarja in pozneje še druge nadarjenejše akademike zainteresiral za idejo društvene in zlasti literarne dijaške organizacije. Mladi, podjetni mož, ki je bil že prejšnje leto kot ljubljanski osmošolec izdal s Fr. Marnom in Celestinom

²² Stritarjeva antologija, str. 19.

²³ Vencajz, o. c. str. 40.

almanah «Slovensko vilo», je tudi med dunajskim slovenskim dijaštvom uspešno nastopil kot organizator. Že dne 20. decembra 1865 je poročal Jurčič (pod šifro «strelca») o rezultatu tega svojega prizadevanja Janežičevemu «Slovenskemu glasniku» v dopisu, ki ima naslednji uvod, dobro označujoč pisca: «Današnji dan je čas splošnega združevanja. Svet je jel spoznavati, da več posameznih udov sklenjenih v eno telo veliko več stori, da tako posamezni celoto izpodbujajo in nasproti da poedini noče za družimi zaostajati. Tako z veseljem vidimo, da se v vseh kotih po Slovenskem ustanavljajo čitavnice in druge združbe, ktere počasno, skoro nevidno, pa vendar vselej in povsod več ali manj dosegaajo svoj konečni namen: izobraženje našega jezika, naroda in narodnosti.» Po tem uvodu prehaja Jurčič k podrobnem poročilu o oživiljenem društvenem gibanju med slovenskim in slovanskim dijaštvom na Dunaju, pišoč: «Tudi tu ste nastali ali nastajate dve družbi med mladino: ena splošno-slovanska in ena slovenska. Slovensko *literarno društvo*, ki se je ravno te dni ustanovilo, ne more se še ravno hvaliti z obilnim številom svojih družabnikov, kajti ni vsak človek ni po naravi ni po osebnem nagonu ni veselji zató ustvarjen, da bi s peresom podpiral narodno slovstvo; preverjen sem vendar, da bode vsacega rodoljuba veselilo slišati, da se mladi pisatelji združujejo in tako vsi učenci in učitelji med seboj drug drugozega izpodbujajo in v prijateljski zvezi delajo po moči za isto reč, povzdigo in razvoj materne besede. Društvo ima tedenske shode. Vsak družabnik se je z lastnoročnim podpisom zavezal ravnati se po osnovanih pravilih, kterih eno tirja, da prinaša vsako pot posamezni (kolikor moč) kak izviren spis in iz teh doneskov se bodo pozneje tisti izdali, ktere celota potrdi. Kakor je videti, bodo spisi večidel lepoznanški, kar nas mora tolikanj bolj veseliti, ker manjka Slovincem dozdaaj še najbolj lepoznanških pisateljev. Saj imamo skoro samo nekaj prestavljačev!» Končno poroča Jurčič nekaj malega še o drugem, občeslovanskem društvu «Slaviji», o kateri pravi, da

«bode sklepalala mladenče vseh narodov» in da bo «razun artističnega menda imela namen, seznaniti in sprijazniti Slovane raznih narodov». ²⁴

Ali je imelo kakšno posebno ime to slovensko «literarno društvo», čigar ustanovitelj je bil po vsej verjetnosti Jurčič in artistični mentor Stritar, koliko članov in katere člane je imelo v prvih dveh letih svojega obstanka, o vsem tem ni ničesar znanega v dosedaj obelodanjenem gradivu. Najbrž se je imenovalo samo «literarno društvo». Vemo pa, da je iz tega društva izšla ideja «Klasja», ideja izdaje slovenskih klasikov; ravno tako vemo, da je iz tega društva od mrtvih vstal pod pokroviteljstvom Levstika, po organizacijskem prizadevanju Jurčiča in ob spremstvu lepoumne Stritarjeve zgovornosti — naš Prešeren. ²⁵ To društvo je bila šola, iz katere je zavejal v dotedanji slovenski primitivni patriarhalizem, ki je slonel na lepi laži, *kritični duh*, predvsem seveda duh literarne kritike, a v ozadju za njim obenem tudi duh kritike vsega ostalega javnega življenja — vse to v smislu onega Levstika, kateremu je leta 1858. nekritično patriarhalno avtokratstvo zaglušilo njegov sveže-pogumni vzklik: «Bog živi kritiko!» in čigar plovite ideje glede društvenega in časopisnega udejstvovanja so se vso prvo polovico 60ih let pred «noviškim» tribunalom metale pod mizo s pretvezo, da prihajajo od nekega «zdražbarja».

Čitati je treba samo nekaj mest iz tedanjih dopisov Stritarjevih, da človek spozna, kakšen duh je navdajal to dunajsko slovensko akademsko mladino, ki je po prvih brezuspešnih prizadevanjih «vajejcev» (z Zarnikom na čelu) izrekla v slovenski javnosti prvo «mladoslovensko» besedo in ki je zdaj določno razvila «mladoslovensko» ideologijo vsaj na literarnem področju, pridržujoč si svoje «mladoslovenske» nazore o politiki za enkrat še za privatno dopisovanje. V zgodnji spomladi leta 1866

²⁴ Slov. glasnik z dne 1. januarja 1866, str. 58 in 59.

²⁵ Prim. uvod moje «Stritarjeve antologije», str. 16—28.

piše Stritar Levstiku med drugim: «Kolikokrat se nam je pri olu ali kavi vnéla govorica o revni naši domovini, o naših ‚veljakih‘ in možakih, o naši ‚literaturi‘ — kdo bi nam mogel pomagati tù in tàm — in enacih žalostnih rečéh — vselej smo se spominjali Tebe . . .»²⁶ In dne 11. aprila 1866 piše isti Stritar v svojem pismu drju. Josipu Vošnjaku: «Po dozrajni poti se ne bo nikamor prišlo, vsaj tje ne, kamor želi v *resnici omikan*, domoroden in pošten človek . . . Berite naše časnike! Kaj se v njih hvali? Vse vprek! Zrno in pleve, klasje in slama! Posebno pa je vse izvrstno, kar se piše in govori pod mogočno egido *naših prvakov* . . . To trnjevo ograjo predreti, po novi boljši poti naravnost se bližati svojemu namenu — izobraževati narod po tirjatvah zdajnega časa, po načelu prave omike, prave liberalnosti, brez vsih stranskih, samopridnih namenov, pokazati narodu, kaj je dozdej storil na literarnem polju, dokazati mu, kaj je dobro, kaj slabo in zakaj — to je v kratkem namen našega novega početja.» V tem stavku je Stritar v splošnih besedah strnil ves program «mladoslovenske» literature. K njemu je pristavil še željo, ki se je tikala širše družabne organizacije v istem duhu, željo, ki pa jo je ta mladina ostvarila v veliko manjšem obsegu nego svoj literarni program: «Želeti bi bilo, da bi se posebno mladost, in sploh vsi, katerim je v *resnici* mar omika našega ubozega, zatiranega naroda, posebno pa priprostega ljudstva, zbrali in združili krog tega bandera — majhna pa navdušena truma!»²⁷

To široko zasnovano izdajateljstvo «Klasja» Jurčiču in Stritarju (pod Levstikovim pokroviteljstvom) zaradi založnikove krivde sicer ni uspelo preko prvega zvezka, v katerem je izšel Prešeren, zato pa sta se Stritar in Jurčič prihodnje leto z vso vnemo vpregla v «Slovenski glasnik», izkušajoč literarno dvigniti to glasilo.

V jeseni leta 1867. pa je prišla na dunajsko univerzo

²⁶ Priobčil dr. Žigon v «Slovanu», 1916, str. 41.

²⁷ Dr. Josip Vošnjak, Spomini, I.—II., str. 219 in 220.

tretja nova, krepka četa «mladoslovenskega» dijaškega naraščaja, generacija, ki je študirala ljubljansko gimnazijo od prvega do zadnjega razreda že v ustavni dobi. Njena voditeljica sta bila *Fran Levec* in *Fran Šuklje*. Abiturientje tega leta so bili zelo smeje in ognjevit glavice. Priredili so bili po maturi v Šiški na Vodnikovem domu valetu, o kateri poroča v zvezi s posledicami, ki jih je imela, Levec Kersniku v pismu z dne 28. avgusta 1867 naslednje: «Pravil sem ti še v Ljubljani, se vé, da samo mimogredé, da smo pri našem razhodnem ropotu v Šiški dobro ropotali in da je zlasti Šuklje tako debele klatil [nazdravljaj je on, prejšnjeletni prostovoljni avstrijski borec v bitki pri Kraljevem gradu, sedaj — Rusiji in razpadu Avstrije!], da se je kamnitna miza z Vodnikovo zibelko vred tresla (ako je še niso črvi sneli). Se ve, da smo bili vsi vino cerevisiaque gravati in da je bolj nepremišljenost in prenapetost iz nas govorila nego domorodnost. Pameten človek bi nas bil posvaril ali morda tudi okregal, gospod Hönlig [profesor ljubljanske gimnazije, Nemeč] pak so nam bili tako gorki, da so nas vladi denuncirali.²⁸ Vrag mu majko! Judežu! Posebno Šukljetu, Košmelju in meni so se tako usmiljenega skazali, da so nas kakor *zapeljivce* počrnili. Da je bil koj ogenj v strehi, to se ve. Ni minul teden, mi je že brič pricital sivkast list, na katerem je stalo tako zapisano, da se moram na Žabjeku oglasiti. Primaruha, sem si mislil, fant jezik nabrusi! Med tem zvem, da ima našo reč v rokah osmošolcev posebni prijatelj, znani nemškutar in birokratiški krokodil *Gertscher* ki je tudi Sokolce panal. [Levec ima tu v mislih člana «Južnega Sokola», udeležnike znanega izgreda zoper turnarje v Schantelovi veži na Mestnem trgu v noči med 23. in 24. julijem 1867, ki so takrat ravno sedeli v preiskovalnem zaporu na Žabjeku.] Lepo številce mojih

²⁸ Kakor mi je lani [t. j. leta 1925. Op. ured.] pripovedoval dvorni svetnik Šuklje, je bil dijake ovadil profesorju Hönligu njihov lastni sošolec Starè.

součencev je bilo že pred menoj na vrsti in tako sem se malo orientiral, kam pes tace moli. Vendar sem nekako pobitega srca pocukal za tisti zvonec pri vratih, da mi je žabješki angeljček v podobi starega beriča odprl porto tega nebeškega kraljestva. Gospod *Gertscher* so mi bili tako milostljivi, da so mi privoščili cele tri ure čakati, kar mi je bilo kar ljubo, kajti med tem sem se seznanil sè strežaji (ki so pak tudi zaprti), ogledal sem več lukenj, videl, kje so tisti 4 Sokolci shranjeni ter sploh opazoval gnetenje i življenje okoli sebe. Našel sem, da je prekvato prozaično! Ta dan nisem družega opravil, nego Žabjek ogledal ter s pomočjo svojih čikov in smodk nekaj znancev si pridobil. Šele drugi dan je bil pri nas somenj. Pomisli, *cele tri ure* me je ta h . . . , jaz ga ne morem drugače imenovati, prešal in privijal, da bi bil dal kaj od sebe, pa dejal sem si: ne, primaruha, da ne! On ni odjenjal, jaz nisem odjenjal in se ve, da sva si na taki način prišla navskriž. Dvakrat sva se prav dobro skregala in že sem mislil, da potegne za zvonec ter pokliče dva angeljčka, da me spravita kje, kjer muh ni. Ta h . . . je hotel na vsako vižo reči od mene zvedeti, ki se niso godile: na primer da smo napivali Rusiji, ruskemu carju, pereat F. J. I. *kar use ni res!* Vidiš, take reči so vladi denuncijantje prinesli na nos! Ko je videl, da sem iz trdega lesa, začel je priljudniše z menoj ravnati in na vse zadnje je bil celo prijazen z menoj. In tako sem srečno všel nemškutarskim krempljem in beriškim angeljčkom vsaj za en pot. Pa mislim sploh, da ne bode nič hudega iz vsega ne! K večemu če Šukljetu malo stopijo na rep; pa dosti mu tudi ne morejo, ker je bil pijan. Sicer se to ne vjema z estetiko (pijanost namreč), pa je vendar dobro orožje zoper Grčarjeve paragrafe. Več o tem ti že še pišem ali ustmeno povem, saj mislim, da me ne boš izdal, dasi si sodnikov sin! Ljudje pa take leži pleto od nas, da je groza! Na vse zadnje se je še ta zlodjeva Urška [ljubljanski škof Vidmer] začela usajati, da nobenega ne vzame v seminar, *die auf das Russentum getrunken haben*. Mene samo to jezi, da je moje

ime kompromitirano, ker sem prišel s *krvavo rihto* (že ime je strašno) v dotiko. Pa naj se pes pobesi!»²⁹

Rezultat te preiskave in nji sledečega sodnega postopanja je bil ta, da je bil samo Fran Šuklje par tednov v preiskovalnem zaporu in nato dne 2. septembra 1868 po § 65., al. a, obsojen na dva meseca težke ječe, katerih pa ni odsedel. Ko je bil Šuklje v preiskovalnem zaporu potem, ko je bil prišel po daljšem abiturientskem popotovanju končno sodišču v pest, je pisal Levec dne 18. septembra 1867 svoji nevesti: «Šuklje se mi kaj smili, da so ga zaprli. Saj hudega ne bo nič iz vsega, pa je vendar hudo, da nima prostosti.»³⁰ Dvomesečnega težkega zopora ter njega pravnih in moralnih posledic pa se je Šuklje rešil na ta način, da je v pozni jeseni leta 1868. kot dunajski visokošolec dobil avdienco pri samem cesarju, ki mu je glede na njegovo radovoljno udeležbo v prusko-avstrijski vojni odpustil njegovo «pregreho».

Ko so prišli ti ljubljanski abiturientje iz leta 1867. na dunajsko univerzo, je bilo društveno življenje med dunajsko slovensko akademsko mladino precej mrtvo. Sicer je poleg Jurčič-Stritarjevega «literarnega društva» obstajalo še nekaj ozkih gostilniških omizij slovenskih dijakov; sporočena³¹ so nam imena nekaterih, n. pr. «Triglav», «Naprej», «Stella matutina», «Collegium nocturno-matutinum» (o poslednjem mi je pravil dvorni svetnik Šuklje, da je eksistiralo od oktobra 1868 do aprila 1869 in da je bil tudi on njega član), a po večini so bili to zgolj veseli večerni gostilniški klubi brez prave organizacije in višjih ambicij. O društvenem položaju med dunajsko slovensko akademsko mladino je poročal Fran Levec gimnazijcu Janku Kersniku skoro po svojem

²⁹ Kersnikova zapuščina na Brdu. — Odlomek ponatisnjen v mojem «Janku Kersniku», I., str. 90 in 91.

³⁰ Originali te zelo zanimive, več let trajajoče korespondence med Levcem in njegovo nevesto Jerico Dolinarjevo s Primskovega, poznejšo njegovo ženo, so danes uničeni. Prepise nekaterih odlomkov iz nje hrani pisec te razprave.

³¹ Vencajz, o. c. str. 41.

prihodu na Dunaj dne 2. novembra 1867 naslednje: «Kar se dijakov tiče, sem se tudi jaz zmotil v svojih mislih o njih. Čisto nič društvenega življenja ni med nami in eden je hujši filister kot drugi. Vsaj ti, kar jih jaz poznam, so prav plitvi, drugi so prè boljši, kakor mi Celestin pravi. Dosti je, ako ti povem, da *Slovenci so edini* na univerzi, ki nimajo nobenega društva.»³² A prav takrat, ko se je v avstrijskem parlamentu porajala nova «decembrska ustava» na podlagi dualizma, takrat, ko so se slovenski poslanci tako vneto potezali za ohranitev konkordata in tako popuščali v glavni ideji tedanjega slovenskega razumništva, čigar jedro je tvorila ravno akademska mladina, v ideji avtonomne «zedinjene Slovenije», prav takrat so bili politično silno važni časi, ki so neodvisno in idealno mladino kar klicali na javno torišče. In res se je pričelo v jeseni leta 1867. dunajsko slovensko dijaštvo zopet živahno gibati. A na čelo temu gibanju sta stopila «bruca» Levec in Šuklje, ki sta začela z vso vneto med dijaštvom agitirati za ustanovitev pravičnega slovenskega akademskega društva. V že navedenem pismu Janku Kersniku z dne 2. novembra 1867 je o tem poročal Fran Levec: «Po prizadevanju necih Štajercev in agitacijah nekterih Kranjcev imamo nocoj komers, kjer se bomo pogovorili o tem, kako bi se vsaj literarno in pevsko društvo spet dalo oživiti».

Rezultat tega komerza z dne 2. novembra 1867 je bil «Poziv», ki ga je sestavil Fran Levec, poudarjajoč v njem važnost akademskih društev in kažoč na «različna znanstveno-zabavna društva, ki so jih zadnja leta Čehi, Slovaki, Malorusi, Srbje, Hrvatje in Poljci na Dunaju ustanovili», ugotavljajoč, «da mi Slovenci smo edini

³² Pismo v Kersnikovi zapuščini na Brdu. — Slovanska akademska društva, ki so takrat že eksistirala na Dunaju, so bila naslednja: češki društvi «Vltava» in «Morava», poljsko «Ognisko», rusinska «Sič», slovaško «Okolje», hrvatski «Velebit» in srbska «Zora», izmed katerih je zlasti poslednje, ustanovljeno leta 1865. — kakor bomo še videli — imelo velik vpliv na javno življenje svojega naroda.

med slovanskimi dijaki, ki nimamo še enacega društva na Dunaju». «Koga bi v živo ne peklo» — je izvajal Levec v tem «Pozivu» — «ako vidi, da že celo drugi Slovanje spoznavajo potrebo takega društva tudi pri Slovencih ter ga že dolgo imenujejo ‚Slovenija‘, ‚Triglav‘, ‚Naprej‘ i. t. d. dasi ga do danes še nikjer ni bilo.»³³ Na ta poziv, ki je med dijaki cirkuliral, se je takoj podpisalo 41 dunajskih slovenskih akademikov. Kako se je skoro nato na prvem občnem zboru dne 20. novembra 1867 v gostilni «Vogel Greif» (imenovani v šaljivem žargonu tedanjega slovenskega dunajskega dijaštva «Tiča Prim») to dijaško društvo res ustanovilo, krstilo itd., o tem se je ohranilo nekaj podrobnosti v sočasnih Levčevih pismih prijateljem. Dne 4. decembra 1867 piše Levec Kersniku, da se novoustanovljeno društvo imenuje «Sava», in nadaljuje: «Ustanovilo ga nas je 17. novembra 7 Slovencev, trije Kranjci in štirje Štajerci, denes ima že 30 udov. Namen društva je, da se vadimo v govorjenju (Slovenci so znani kakor *najslabši* govorniki med dunajskimi Slovani), parlamentariškem vedenju, pisanju, petju. Društvo se shaja vsaki teden enkrat; vsaki ud mora enkrat vsaj v semestru kaj znanstvenega spisati in *govoriti*, društvo ima tudi svoj časopis ‚Sršen‘. Predsednik je Štajerec Gregorič (čudno, pa vendar-le res!), podpredsednik: Ulrich, blagajnik: Celestin, tajnik in vrednik društ. časopisa: Levec, 1. odbornik: Jurčič, 2. odbornik: Šuklje, pevovodja: Brezovar. Pa jaz sem tak pesimist, da zmirom mislim, da društvo ne bode dolgo časa trajalo, kajti kolikor jaz tukajšne Slovence poznam, so še večidel vsi v antidiluvialni periodi, kar se društvenega življenja tiče; razun pevcev, ki so res dobri. Bog daj, da bi se moja slutnja ne uresničila! Drugi Slovanje vzlasti Čehi nam dajó v tem obziru prelep izgled; ti v politični izobrazenosti še tukajšnje nemške študente pre-

³³ Original tega «Poziva», ponatisnjen v celoti, dasi ne prav točno, pri Vencajzu, o. c. str. 45, se nahaja v Levčevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu.

kosé. V petek 6. decembra imamo vsi slovanski študentje (razun Poljakov, ktere pa že več k Slovanom ne štejemo) shod, pri kateri priložnosti bode tudi ‚Sava‘ prvič očitno stopila na oder.»³⁴

Svoji nevesti pa je Levec poročal o tem društvu dne 10. decembra 1867 med drugim naslednje: «Zadnji čas sem imel veliko opraviti in kaj mi je dalo toliko dela, ti hočem ob kratkem tu naznaniti. Prvič smo ‚Savo‘ delali. Kakor sem ti že naznanil, Slovenci do letos niso imeli nobenega društva na Dunaju. Shajali so se sicer vsaki mesec enkrat ali dvakrat, pa samo, da so pili — in kregali se. Reda pri tacih shodih ni bilo nobenega. Zatorej jih je pa tudi zmirom manj prihajalo k tacim ropotom in na zadnje se je bilo bati, da ne bi vsa prijateljska in narodna vez med Slovenci ne zrušila se. Za tega voljo so Štajerci že lani poskušali društvo ustanoviti, pa so se nekaj skregali in vse je razpalo, tako da se letos v začetku semestra Slovenci še sniti niso hoteli. Ko midva s Šukljatom na Dunaj prideva ter spregledava, kako piškavo je društveno življenje med slov. študenti, začneva agitirati za društvo, zabavljati zaspanim ter vse razloge, ki so zoper najino prizadevanje govorili, pobijati. Kmalu fante malo omečiva, pa vendar si še niso upali na noge. Zatorej 17. novembra Šuklje, Celestin, Lavtar, Križaj, Lipold, Gregorič, Firbas, Babnik in jaz kar društvo ustanovimo ter druge Slovence k vstopu povabimo. Videli smo, da drugače ne bo nič. In lej, nismo se motili! Fantje so začeli pristopati in danes ima *Sava* (tako sem jaz nasvetoval, da naj se društvo imenuje) že 40 udov. Pa ne veš, kaj sem imel opraviti, ker še celo Celestin in Jurčič sta bila *zoper* društvo, rekoč, da to med Slovenci ni mogoče; le za prijateljstva voljo sta pristopila, — a

³⁴ Ker Levec tega pisma, pisanega Kersniku, ni takoj oddal, mu je pripisal dne 7. decembra 1867 po prvem nastopu «Sava» še naslednji postskript: «‚Sava‘ je sinoč med vsemi slovanskimi društvi pri vseslovanskem shodu se svojim petjem excelirala. Lehko si misliš, kako ponosni smo zato mi tukajšni Slovenci, ker smo celo Čehe v petju prekosili!»

zda se čudita, da nam gre tako po sreči! Najhuje nam je bilo, ker nismo imeli nobenega sposobnega za prvosednika. Ulrich je bil od kranjske strani še najboljši, ker se zna posebno dobro obnašati, in društvo je vendar treba večkrat zastopati proti visocim osebam, torej smo Kranjci njega za kandidata postavili, dasi ne zna prav gladko slovenski govoriti. Pa saj, kdo pa zna izmed Slovencev sploh govoriti? Štajerci so pa močno za Gregoriča agitirali, ki je goreč domoljub, pa ima po mojih mislih premalo v glavi, da bi mogel spreten prvosednik biti. Kranjci smo bili pri volitvi zmage gotovi, smo malo agitirali — in tako so nas Štajerci z večino treh glasov posekali! Od naše strani tudi ni bilo vseh volit, Štajerci so pa vsi prišli. Pa naj bo, saj volitev velja samo za en semester. Drugi odborniki so ti po Novicah znani. Jaz imam sicer častno — pa naj bolj sitno mesto v odboru, ker imam veliko pisarije. Jezilo me pa ni malo, da nas je neki Štajerec po Novicah raztrosil, ker društvo še ni od vlade potrjeno; in ko bi tudi bilo, bilo bi vendar nepotrebno imena po svetu bobnati. — Namen društva je, da se spoznavamo, prijateljski zabavamo, in vadimo v pisavi, govorništvu, sploh parlamentariškem vedenju. Vsaki teden imamo enkrat *ropot*, pri katerem se spisi bero, deklamuje, poje in govori. Prav prijetno je pri tacih shodih, ker se vse *redno* vrši. Najbolj mi je pa ljubo, da je še celo Jurčiču všeč Sava, kajti on jej veliko lahko pomaga sè svojim peresom.»

Dotični dopis v «Novicah», datiran z Dunaja dne 30. novembra 1867, ki ga omenja Levec svoji nevesti, se je glasil tako-le: «Obnašanje vseučiliščnih dijakov v občje je dandenes tako živahno, da se mnogo o njem govori. Dovolite nam tedaj, drage 'Novice', da mi tudi o *slovanskih* dijakih besedico spregovorimo. Kakor da bi bila neka električna iskra šinila v žile vseh sinov matere Slave, si prav marljivo prizadevajo vsi, da se najpred večjice enega naroda zedinijo, potem pa kakor udje enega života združijo v eno močno slovansko deblo. — Naj najpred omenim o *Slovencih*, kateri dosedaj niso imeli

kakor se razvidi iz vseh podatkov, ki sem jih navedel iz korespondence in pravil — v prvi vrsti znanstveno-literarno ter zabavno. Vendar se je pod «narodne reči» subsumirala lahko tudi politika, ki je ob tedanjem, politično tako razgibanem in važnem času izredno zanimala in razvnela tudi takratno akademsko mladino. Zlasti neenotno, plaho, oportunistično postopanje slovenskih državnih poslancev ob porajanju dualistične ustave, zraven pa njihova strastna bramba konkordata sta vzbujala ogorčenje v mladih, v duhu tedanjega časa odločno svobodomiselnih in nacionalistično-demokratskih dušah.

Zato je umevno, da je imela biti eno prvih dejanj porajajočega se novega društva — nezaupnica voditelju slovenske delegacije v dunajskem parlamentu, doktorju Lovru Tomanu. Že o prvem pripravljalnem komerzu društva, sklicanem na večer vernih duš, je sporočil Fran Levec Kersniku v že navedenem pismu z dne 2. novembra 1867 med drugim naslednje o tej stvari: «Tudi o tem bomo debatirali, ali bi poslali mi dunajski dijaki Tomanu zavoljo njegovega *surovega* obnašanja v drž. zboru nezaupnico ali ne. Večina je: *za!* Povedati ti moram pri tej priložnosti, da *dieser Slovenehauptling* (prav po indijansko), *der durch Keckheit und Anmassung das Ersetzen will, was ihm an Talent und Bildung gebricht* (neue freie Pr.)¹ ni zadovoljen samo s škandalom, ki ga počenja v zboru, ampak tudi ondi, kjer stane, s svojo surovostjo svoj narod tako grdi, da s časom ‚à Graner‘ na Dunaju še stanovanja ne bo mogel dobiti. Včerajšnji Figaro je samih Tomanov poln. Ni čuda, da Dunajčanje mislijo, da smo mi Slovenci manj izobraženi kakor Indijanci, ako so še naši ‚*hauptlingi*‘ tako divji! O blamage!!»

O nezaupnici drju. Tomanu se je na teh pripravljalnih shodih za ustanovitev «Save» v novembru 1867 mnogo debatiralo. V Levčevi zapuščini sta se ohranila dva koncepta, pisana (po poznejšem pripisu Levčevem) z roko jožefinca doktoranda Unterluggauerja, eden s svinčnikom, drugi s peresom, eden datiran z dne 7. novembra

1867. Ker ta koncepta te nezaupnice, ki se sicer ni nikdar odposlala in tudi ni prišla v javnost, značilno osvetlujeta ne samo razpoloženje, ampak obenem vso ideologijo takratne slovenske akademske mladine, ju hočem navesti. Prvi, s črnilom pisani koncept se glasi:

«Blagorodni gospodje poslanci!

S težkim srcem smo gledali Vaše dozdanje vedenje in ravnanje v deržavnem zboru, živo prepričani, da pot, po kateri vodite Vi naš narod, ne pelje do sreče in blagostanja.

Z globoko žalostjo pa nas je navdalo Vaše zadnje početje o vprašanji, ki ima neizmerno važnost za prihodnost vesolne deržave in torej tudi naše dežele. In če smo molčali dosedaj, ne moremo in ne smemo molčati sedaj, ko se je vnel boj za duševno prostost, za luč, za napredek in omiko; boj, kteremu se umikati ne sme nihče, komur so már nar imenitnejše pravice človeštva, v kterem se mora vsaki očitno vstaviti na to stran, ali pa na ono. Na tem polji vsaj mislimo nam ne boste mogli odrekovati razumnosti in kompetentnosti, ako ravno Vas nismo volili mi, ampak le naši očetje. In tako nimamo le samo pravice, imamo še celo sveto dolžnost, da povzdignemo glás pred Vami, pred našim narodom in pred svetom, da mi dunajski Slovenci nismo nikakor na Vaši strani, ko se borite, ali pa vsaj stojite za stvar, ki jo je že zdavnej obsodil ves omikani svet. Vaše ravnanje ni po duhu našega veka, ne po duhu vesolnega slovanskega naroda, kterega posamezno vejo imate zastopati Vi.

V živo nas peče sramotni pečat, kterega ste s svojim ravnanjem Vi na čelo pritisnili nam in vsemu našemu narodu, kterega bo svet, žalibog! sodil po njegovih poslancih-izvoljencih. Ni nam sicer neznáno, da niste tako ravnali iz lastnega prepričanja — kaj tacega misliti bi bilo dvomiti o Vaši razumnosti — ampak le vsled tiste nesrečne nam vsem znane zveze, ktera pa — in to je naše živo prepričanje — ni nika-

kor našemu narodu na korist. Ali naj bo to že kakor hoče — mož ne sme nikoli govoriti zoper svoje prepričanje —! Vemo tudi dobro, da Vam ne bo težko dobiti na ta neprijetni dopis hvalnih adres, kjer jih bo sto in sto podpisanih, in tisoč podkrižanih iz vseh strani naše revne domovine. Za nami pa, to pač smemo reči očitó, stoji slovenska inteligencija, ktera edina ima glas o takih zadevah.

To prepričanje nam daje moč, da se obračamo do vseh tistih slovenskih poslancev, kteri so glasovali zoper prostomiselnost sploh, zlasti pa na duševnem polji, in protestujemo na vso moč proti ravnanju, ki je nasprotno dušni in telesni koristi naše domovine, nasprotno duhu slovenskega naroda in nam sramoto dela pred vsem omikanim svetom.

Na Dunaju 7. listopada 1867.»

Drugi koncept, pisan s svinčnikom, je naslovljen naravnost na drja. Tomana in ne na vse slovenske državne poslance ter ima nekaj značilnih variant, izmed katerih naj navedem naslednjo kot načelno:

«Posebno pa si mora omikana mladina, poklicana, da se vdeležuje velikega dela duševnega napredka, v sveto dolžnost šteti, braniti svobodo vednosti, ako ji preti nevarnost, ter jo ohraniti čisto i neoskrunjeno od ptujega, sovražnega vpliva! Branili ste vi, čestiti gospod, združeni z neko stranko, kteri je resnica — laž, laž — resnica — nekaj po govoru, nekaj po glasovanju znano pogodbo, ktera stavlja gibanje človeškega duha pod zakone, ki so se rodili v tminah srednjega veka. Mi pa, verno udani poklicu vednosti, ki nam je edini vir resnice, imamo za sveto si dolžnost, da Vam odkritosrčno povemo, da s tem svojim početjem ste zažgali sramotni pečat . . .» itd.

Iz debate, ki se je v «Savi» razvila ob tej priliki, so kar na enem izmed obeh konceptov s svinčnikom zabeleženi nekateri razlogi, ki so jih najbrž posamezni debattantje uveljavljali za in proti, na primer: «1.) Konsti-

tucionalizem je bil ustavljen od vlade, da bi zatirala na duševnem polju. 2.) Adresa ni proti konkordatu, ampak osebna proti osebam. 3.) Ne moremo govoriti o političnih, državno-pravnih rečeh, ker nismo kompetentni . . . » itd.

Nekaj podrobnosti o vzrokih, zakaj se ni že takrat sprejela ta nezaupnica, je sporočil Levec svoji nevesti v že navedenem pismu z dne 10. decembra 1867, v katerem piše med drugim: «Z nezaupnico dr. Tomanu ne bo nič. Bila je že izdelana, pa ko se je pri ropotu prečitata, začeli so Štajerci vsi zoper njo govoriti, dasi so bili prej zanjo (!!!). Mi smo jim spodbijali izgovore, nezaupnica se je potrdila — pa vendar se je malokdo upal podpisati. Eden se je bal svojega strica dekana, drugi svojega brata kaplana, tretji svojega očeta i. t. d. Lehko veš, kako smo se nekteri jezili! Celestin je bil tako jezen, da nobenega ni pogledal, in da bi Slovence moralno prisilil addresso poslati, pisal je v ‚Wandererju‘ med drugim: dass lediglich die Furcht vor den Klerikalen und nicht die Überzeugung die famose Umstimmung bewirkte. Lehko veš, da ko bi bili imeli Slovenci kaj takta, bi si tacega razžaljenja ne bili dali dopasti — pa —! Pomagati si nismo mogli. Na Dunaju je 80 Slovencev, addresso pak bi bilo komaj 20 podpisalo. Se vé, da teh 20 ne more v imenu vseh govoriti, ker niso večina.»

Edino vest, ki je prišla o tej neuspeli nezaupnosti v slovensko javnost, je prinesel «Slovenski gospodar» v že navedenem dopisu «Višanca». «Slovenski gospodar» je, kakor znano, v tem letu ostro kritiziral državnopravno postopanje slovenskih državnih poslancev, a konkordat je branil zaradi vpliva narodne duhovščine na šolo. Tisto mesto o nezaupnici v «Višančevem» dopisu se je glasilo: «Gotovo ste brali v nemškem ‚Wanderer‘ ono novico, ki je krivo pravila, da so slovenski dijaki dunajskega vseučilišča ‚soglasno‘ sklenoli, naznaniti dr. Tomanu v posebni adresi, da niso zadovoljni, da je glasoval za konkordat, ali kakor se je tam reklo, z tim poslati addresso proti konkordatu. Res je, da je občna navdušenost za ad-

reso proti konkordatu vzbudila tudi v nekterih slovenskih dijakih željo, v adresi na dr. Tomanu proti konkordatu pokazati, da so „liberalni“, tudi se je adresa z veliko večino sprejela, nikakor pa ne „soglasno“, ampak nekteri smo bili zelo nasproti. Gotovo, da dijakom *viših šol* nič ne škodi, ako konkordat pade in se šola od cerkve loči, škodi pa (in to je vzrok zadosti, da ne želimo tega) škodi ljudstvu našemu in s takim ravnanjem bi le vodo livali na mlin nasprotnikov naših, ter podpirali reč, ki ako obvelja, nam in ljudstvu našemu gotovo drugega ne prinese, kakor zatiranje narodnosti. In duhovščina naša večidelj vsa narodna in skrbeča za omiko naroda, gotovo ne zasluži, da ji mi nasprotujemo. Te in druge vzroke smo nasprotniki omenjene adrese navedli zagovornikom njenim, ter smo rekli, da radi podpišemo adresno proti političnemu postopanju naših poslancev v obče, te pa nikakor ne.» Na koncu svojega dopisa izraža ta «Višanec» mnenje, da se je pa tudi poslancem že itak «zadosti na ušesa obesilo». Na volivcih pa je, da oni z Dunaja prišedše poslance pozdravijo, «kakor so si zaslužili».³⁹

Zlasti zanimivo pri tem slučaju s prvo nezaupnico drju. Tomanu je to, da je bila večini tedanje dunajske slovenske akademske mladine stvar svetovnega naziranja važnejša nego stvar nacionalne politike, ker se naposled tudi adresa zoper dualistično glasovanje slovenskih poslancev, s katero so, kakor se vidi, soglašali vsi dijaki — ni odposlala.

Poleg splošnega slovenskega akademskega društva «Save» se je v jeseni 1867 po prihodu Levca na Dunaj med tamošnjim slovenskim dijaštvom na novo oživilo «literarno društvo», ki ga je bil leta 1865. po svojem prihodu na dunajsko univerzo sprožil Jurčič s Stritarjevo pomočjo. Tega obnovljenega «literarnega društva» duša in neomejen ter občudovan estetični zakonodajatelj je bil postal sedaj Stritar; tako da bi se ta privatni klub

³⁹ Slovenski gospodar z dne 28. novembra 1867, štev. 35.

mogel imenovati v tem letu naravnost «Stritarjevo literarno društvo». Levec, ki je že kot osmošolec pošiljal svoje pesmi v presojo prejšnjemu Jurčič-Stritarjevemu «literarnemu društvu»⁴⁰, je sedaj vstopil kot redni član v ta ozki zasebni literarni klub, katerega ostali člani so še bili: Stritar, Jurčič, Celestin in Jože Ogrinec. Ta dijaška literarna družbica se je sestajala ob nedeljah zvečer v Celestinovem ali Stritarjevem stanovanju. Levec je o tem klubu, zlasti o njega literarnem mentorju, pisaril Janku Kersniku in svoji nevesti navdušena in občudovanja polna pisma.⁴¹ Najvažnejši literarni produkt, ki se je v tem društvu pripravljala pod konec leta 1867. in v prvih dveh tretjinah prihodnjega leta 1868., je bila «Mladika», to programatično in mejniško glasilo «mladoslovenske» literature.

Pa tudi splošno slovensko akademsko društvo «Sava» je s prvo svojo javno prireditvijo nastopilo nekako programatično v «mladoslovenskem» duhu. Prva javna produkcija dunajske «Save» v začetku decembra 1867 je namreč veljala — Prešernu!⁴²

V ostalem pa je živelo ob tem času slovensko akademsko dijaštvo na Dunaju na ta način, da se je njega izbrana manjšina literarno urila in poizkušala v «Stritarjevem literarnem društvu», večina pa vežbala v govorih ter po dijaško zabavala na «ropotih» «Save». Enim kakor drugim je največ preglavic prizadeval «nervus rerum». V tem pogledu je bilo pač tipično za večino slovenskega dijaštva, kar je pisal Levec svoji nevesti dne 23. decembra 1867 o sebi: «Pretečeni teden se mi je prav slabo godilo, tako slabo, da mi še nikoli ni bilo tako hudo, kar živim. Izpod Cvetličnika [Rožnika, kjer je Levec kot gimnazijec tudi stanoval pri svoji stari materi v sedanji gostilni «pri Čadu»] sem en teden pozneje denar dobil, kot bi ga bil moral dobiti, in ker sem bil skoraj popol-

⁴⁰ Prim. moj uvod v «Stritarjevo antologijo», str. 29.

⁴¹ Ibidem, str. 50.

⁴² Vencajz, o. c. str. 44.

noma suh in tudi Jurčič in Šuklje nista nič imela, moral sem pet dni biti brez kosila. Živel sem večidel ob samem kruhu, pa še za tega nisem imel dosti denarja. Veliko pregovorov ima res Slovenec, pa tako resničnega menda nobenega ne, kakor tistega, ki pravi: Kdor gre na Dunaj itd. Nič več si kaj tacega ne želim, pa Jurčič pravi, da bom še dostikrat imel priložnost, to skušati. Pravi, da je za človeka prav dobro, da pride malo v *šolo dunajsko*, samo spozabiti se ne sme v taki zadregi dobrih namenov delati, ker jih pozneje vselej pozabi.»

Kako je živelo to dijaštvo na Dunaju, nam nazorno slika Levec v svojih pismih na nevesto, iz katerih razvidimo, da je ta mladina uživala edine prijetne urice v «literarnem društvu», pri «ropotih» v «Savi» in kadar je dobila kake pozdrave od doma v denarju ali «in natura». Tako piše Levec Jerici dne 30. decembra 1867: «Na Štefan dan sem tudi izpod Cvetličnika dobil potico. Vse popoldne sva jo z Jurčičem zobala in *Fausta* sva brala. Le to je bila škoda, da sva bila spet oba suha — in pa žejna! Sicer je bilo prav prijetno. Na sv. večer smo imeli v *Savi* ropot. Bil je prav lep, kratkočasen večer. Brezovar (g. profesor — je že kakih 6 ali 7 let na Dunaju) nam je bral *pogovor* z oslom, potem pak *trobil* in pel božične pesmi. Jurčič je pa tudi čital svoj humoristični spis: *Moja ljubca* (t. j. fajfa). Do polnoči smo bili skupaj... Na sveti dan popoldne smo bili v slovanski kavarni prav dobre volje Stritar, Jurčič, Knaflič in jaz. Ob 8 smo šli k Stritarju na dom, kjer smo krompir pekli in pivo pili. Stritar nam je igral na klavir, potem pak na glas bral Levstika, Lermontova in Mirza Schaffy-ja (perzijskega pesnika). Oh, to ti je ženij! Od njega se človek več nauči kot od vseh knjig, kar jih je po dunajskih bibliotekah. Škoda, da Janežič neče njemu Glasnika dati v roke. Pisal bo pa vendar letos bolj pridno vanj kot je lani. Prvi list prinese tudi eno mojo balado. Še to ti moram povedati, da 1. februarja začne v Mariboru izhajati politični časopis trikrat na teden. Vrednik mu bo jurist Tomšič, prvi pomočnik dr. Zarnik, besednik bo pre-

vzel menda Jurčič.» — In v prihodnjem pismu z 5. febr. 1868 pa ji je takole pisal svoje in svojih kolegov dijaško življenje: «Kedar imam, takrat živim! To pa nikoli ne trpi čez dva dni. Potem mi manjka denarja za svečavo in kurjavo, za večerjo, perico i. t. d. i. t. d. in treba je prijateljem *puščati*, enemu za 1 ranjš, družemu za 10 grošev, tretjemu za 30 kebrov, četrtemu za 10 kebrov i. t. d. treba je stradati, premišljati, *dobre namene delati* (o dobri nameni!!!) i. t. d. in ko dobom kacic 5, 10, 15 fl, plačam dolgove, kupim par sveč, košek drv in — zgubim se ,tje, kjer vseh bolečin se pozabljivost pije^t. Pri vinu in črni kavi sem najbolj srečen, posebno, kedar sva z Jurčičem skupaj! Človeška duša ni ne v glavi, ne v srcu, a v želodcu, pravi Stritar. Pa bojim se te, da ne bi mislila, da sem prehud materijalist postal; pa danes sem posebno slabe volje, ker nimam več premoženja kot 4 cesarske kebre . . . Stritar menda po svojem instinktu vé, kako se nama godi z Jurčičem, zatorej naju povabi vsako nedeljo večer, da prideva k njemu na večerjo in pivo. Se ve, da imajo pomenki o literaturi, lektira i. t. d. pri tacih shodih tudi važno mesto in tako edinimo z dobrim koristno in sladko. Ko bi Stritarja, Jurčiča (in Celestina) tukaj ne bilo, pa bi res ne bilo za obstati. Tako sem pa vsaj v nedeljo popoldne vesel, ko se v slovanski kavarni snidemo in pogovarjamo in pa zvečer. Stritar je tudi tako dober, da naju z Jurčičem francosko uči pri Kosu, ki je prav pošten in prijeten fant. Druzih Slovencev pa nisem nič kaj vesel, vzlasti tistih ne, s katerimi skupaj kosim, to so ti vsakdanji ljudje, brez izobraženja, brez občutka, brez vsake globlje misli. Pili so in jeli v krčmi, naredili 154 fl (!!) dolga, zdaj so pa — v drugo krčmo prebegnili! In ker vsi v eni ulici stanujemo, lahko veš, da mi to ne more biti nič prijetno, ker bode vsa ulica zvedela to nesramnost . . . Spomladi morda izdamo Jurčič, Stritar in jaz slovenski almanah, kakor je *Vila*, da bomo farje malo pošegečkali.»

Društvo «Sava» je tudi v prvi polovici leta 1868. prirejalo redno vsake sobote večer svoje «ropote» s pet-

jem in znanstvenim, leposlovnim ter zabavnim čtivom. Kaj se je tu znanstvenega čitalo, nam v dosedaj dostopnem gradivu ni sporočeno. Največkrat je pač moral kaj čitati v pisanju verzirani Jurčič. Ta njegova berila so bila svobodomiselno šaljiva in so cikala tudi na politiko in literaturo. Eno izmed njih, naslovljeno «Smrt moje ljubice fajfe», se nam je ohranilo v njegovem lastnem rokopisu. V tem kramljanju pripoveduje Jurčič tragi-komično zgodbo, kako se je odbila glava njegovi lončeni pipi. In sedaj bi najrajši jokal, «bolj jokal kakor so judovski možje v babilonski sužnosti ob bregovih Evfrata in Tigrisa jokali in na citre brenkali . . . Legende, ki nam pripovedujejo, kako so svetniki feminini et masculini trpeli in umirali za svojo reč, pripovedujejo nam tudi, da so poredni neverniki svetemu Dioniziju glavo odsekali. Sveti Dionizius pak se ni nič zmenil za to — kakor pravi filozof, ki po Horacijevi priporočbi povsod zna *aequum animum servare*, vzel je svojo odsekano glavo pod pazho in se je šel sprehajat ž njo. To so bili pač lepi časi. Ali denašnji dan ni več filozofov, komur glava odleti, ta je noče pobrati ali je ne zna. Tako tudi moja ljubica.» Nato Jurčič šegavo kramlja o tem, kako je umrla ta njegova «ljubica» — «čisto normalne, poštene smrti . . . brez spovedi, tiho, hitro, pa udana v božjo voljo.» A zgodilo da se je to na prav poseben način, ki ga Jurčič z lagodnim humorjem, pogosto osvetljuječim takratne slovenske kulturne razmere, takole popisuje: Rokopis šaljivega predavanja «Moja ljubica», ki ga je predavatelj čital v «Savi» na sv. večer leta 1867., je on nenadoma pogrešil. Po berilu ga je bil posodil prijateljem, da ga še beró in se na lastne oči prepričajo, kako izvrstne lastnosti ima njegova «ljubica». Kar nenkrat prijatelji rokopisa niso imeli več. Nekdo ga je moral ukrasti. In Jurčič humoristično razklada, kakšna skrb se ga je polotila zaradi te tatvine: «Bog ve, v kake roke je prišel, sem si mislil, morda v tako družino, kjer bo očeta denunciral, da blasfemije piše, da je nečistnik in kar je še več v nebo vpijočih grehov.» [Namigovanje

na Jeranovo stališče nasproti slovenski ljubavni literaturi!] Da bi dohnal tatu, Jurčič satirično-zabavno razvija cel traktat o različnih vrstah tatov, ki mu vsi spadajo v razred kriptogam. V prvo vrsto tega razreda uvršča «tatus vulgaris», pleme, ki ga proglašajo kramljatelj za internacionalno. «Učenemu svetu je bilo znano, že predno so Mojzesu rogovi zrastle, ko je z gore Sinaj božje zapovedi na rami pritiral.» Druga species je predavatelju «tatus nationalis», ki se posebno plodi «na kameniti slovenski zemlji». Ko opisuje pod to «zelo strupeno» rastlino slovenske nemškutarje, ki hočejo Slovincem izmakniti narodnost, pravi: «Letos sem našel posebno lep eksemplar tega plemena, imenuje se ,tatus nationalis Klunus'. Njegov dvojček je ,tatus nationalis nemškutarius Dežmanius' . . . tretja species je tatus literaris. Ta vegetira povsod, kjer je omika doma, toraj je nepravilen izrastek kulture. On se večidel najé tu pa tam po knjigah i časopisih in ima tak slab želodec, da večidel ne trpi hrane v sebi, ampak jo iz sebe vrže zopet v časopise in knjige in nam ljudem prezentira ta izvržek kakor vkusno, dobro jed. Mi smo nevedni in dostikrat jemo z veseljem taka jedila in še hvalimo tega tatusa literarisa, da je dober in pošten. Na Slovenskem jih je več: en eksemplar je tatus Koseskius in več neimenitnih Glasnikius. Ti tatovje so bolj ostudni kakor škodljivi.» Toda kam uvrstiti tatu njegovega rokopisa? Po dolgem ugibanju mu da kramljatelj mesto med bastardi iz literarnega in navadnega tatu. Ves vesel zavpije: bravo, bravo, fant! A pri tem se mu zgodi kakor krokarju v basni: njegova «ljubica» lončenega telesa mu pade iz ust na trda tla in se razbije. Ves žalosten jo nese pokopat «na posebno nezdrav kraj, bolj za mrtve ko za žive pripraven, ker mrtvi nimajo nosu in jim ne diši nič». Nato predavatelj šaljivo kramlja, ali bi si vzel drugo «ljubico» ali ne. Prvi njegov pomislek zoper tako namero se glasi: «Kdor ve, kako jaz Shakespearjevega Hamleta rad imam in kaj ta mož o tacih hitrih družih ženitvah misli, ta mi bo pritrnil, da je popolnoma odpustljivo, če me je malo

sram koj drugo ljubico vzeti, ko sem komaj prvo pokopal.» A glavni pomislek tiči v docela študentovski zadevi, ki jo Jurčič takole popisuje: «Bolnika imam v hiši, namreč moja sestra, denarna mošnja, je jetiko dobila in tuberkuli naglo glojejo na njenih pljučih . . . Moja mošnja je tedaj na smrtni postelji. Kaj bi svet rekel, ko bi se jaz v tem hipu z drugo ljubico oženil in svatovščino obhajal, vpricho bolnice.» Zaključuje pa Jurčič svoje kramljanje s tragikomičnim vzklikom: «Ergo: če se domislite, da smo se logike učili, recite, da je res če pravim: Jaz sem najnesrečnejši mož pod solncem. Amen.»⁴³

Na tak in podoben način so mladi literatje zabavali slovensko dijaštvo v «Savi» takrat, ko so v svojem ožjem literarnem krogu v prvih mesecih leta 1868. pripravljali almanah «Mladiko», kateri so s početka nameravali dati precej satirično ost, naperjeno zoper «staroslovensko», zlasti Jeranovo moralističnoozkosrčno literarno ideologijo.

Kako velik vpliv sta imela Stritar in Jurčič na tedanje dunajsko slovensko dijaštvo, zlasti na ono, ki se je zanimalo za literaturo, se razvidi iz prihodnjega pisma Levčevega Jerici z dne 12. marca 1868, v katerem so besede: «Hotel sem ti denes teden pisati, pa nesreča je hotela, da sva se na univerzi dobila z Jurčičem, ko sem bil ravno v biblioteko namenjen. Beseda dá besedo, zmeniva se, da imava oba denar in — šel je ves večer, šel je še

⁴³ Lastnoročni avtorjev rokopis tega neizdanega Jurčičevega predavanja, ki spada v satirično-dovtipen žanr literarne kozerije, redke v tedanji naši feljtonistiki, se nahaja v Jurčičevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu. Ekscerpiral sem ga malo obširneje samo, da ilustriram društveno življenje tedanjega našega dijaštva, ampak tudi zategadelj, da označim feljtonistični talent onega Jurčiča, ki so ga dosedanje izdaje njegovih «Zbranih spisov» s te strani obsodile v popolno pozabo. In vendar tvori prav feljtonistična nota eno glavnih črt ne samo «mladonemške» in «mladočeške», marveč tudi «mladoslovenske» literarne generacije!

dober del noči! Tacih trenutkov sem prav vesel, kajti če sem z Jurčičem ali Stritarjem skupaj, zdi se mi, kakor bi imel biblioteko pred seboj. Ta dva človeka vse vesta! . . .»

Ko je dne 19. marca 1868 gosposka zbornica sprejela zakonsko postavo, s čimer je bil konkordatu zadan prvi udarec, in je dunajsko liberalno meščanstvo iluminiralo hiše, se je tega slavja veselilo tudi dunajsko slovensko, docela svobodomiselnostno orientirano dijaštvo, kakor se razvidi iz Levčevega pisma gospodični Dolinarjevi z dne 24. marca 1868: «Zadnje tri dni je bilo kaj veselo na Dunaju. Vse mesto je norelo, ker je gosposka zbornica sprejela zakonsko postavo ter s tem podrla konkordat. Ko bi se to ne bilo zgodilo, gotovo bi bili doživeli na Dunaju revolucijo. Tudi Slovenci smo bili v soboto večer in v nedeljo za tega voljo prav židane volje. Jurčič, Kos in jaz smo jo dve noči vozili in razun dobrega dunajskega piva nas je navduševala tudi sladka zavest, da je zmagal liberalizem zoper absolutizem in ultramontanizem. Nekaj vrčkov in bokalov smo ga udušili. Aleluja!»

O veliki noči leta 1868., takrat, ko je Levec pisal svoji nevesti to pismo, ni bilo že nad mesec dni več akademskega slovenskega društva «Save». Nekateri njeni člani, predvsem štajerski rojaki, so bili že v začetku leta 1868. sprožili v društvu idejo, da bi se «Sava» zlila z «Velebitom» v eno enotno slovensko-hrvatsko društvo. In res se je po začetnem ugovarjanju (najbrž Kranjcev) že dne 15. februarja 1868 posrečilo po vsej verjetnosti Štajercema Gregoriču in Babniku doseči, da se je iz «Save» in «Velebita» ustvarilo skupno slovensko-hrvatsko akademsko društvo «Jug», čigar predsednik je postal po naglem odstopu dr. Stjepana Spevca pozneje znani hrvatski zgodovinar Tade Smičiklas, podpredsednik pa Slovenec Gregorič.⁴⁴ V to skupno društvo pa je vstopilo samo 24 Slovencev in med njimi le 16 prejšnjih «sava-

⁴⁴ Prim. Vencajz, o. c. str. 44.

nov», med njimi tudi Stritar, Ogrinec, Levec in Jurčič (zapisan v imeniku članov pomotoma kot «Janez Jurčič»). To novo društvo «Jug» je v seji 2. marca 1868 sklenilo, da ne predloži statutov policiji, ker hoče ostati privatno («sukromno»). Poslovni jezik njegov je bil hrvatski in slovenski. Tudi zapisnike so pisali zamenoma enkrat hrvatske hrvatski tajniki (spočetka Mirko Divković, potem Josip Sieber, končno Ladislav Mrazović), potem slovenske slovenski zapisnikarji (od kraja Vilibald Zupančič, nato Fran Levec in naposled Josip Zelenik). S tedenskega shoda dne 17. junija 1868 poroča zapisnik: «Nazadnje je bil sprejet predlog, naj odbor ‚Juga‘ pozivlje pismeno brate Srbe, naj se v praznikih šolskih pogodijo z Omladino Srbsko, ako bi se hotli zjediniti sè Slovenci in Hrvati v ‚Jugu‘ in tudi v drugih mestih in društvih.»⁴⁵ Slovenci so namreč že takoj spočetka pogrešali v «Jugu» Srbov in Bolgarov ter vrhutega izražali nevoljo nad dolgoveznimi hrvatskimi debatami, ki so se v šestih sejah, vršecih se v prvem poslovnem letu «Juga» med 15. februarjem in 1. julijem 1868, vlekli brez konca in kraja.

O tem skupnem slovensko-hrvatskem «Jugu» je prinesel izmed slovenskih listov samo Janežičev «Glasnik» izpod peresa nekega «K.» dopis z Dunaja, ki se je takole glasil: «Pred enim meseci smo bili ‚akademični meščanje‘ skupaj stopili in smo ugenili, da ni dobro, če vsak sam sebi poje in pije, slovenščuje in politikuje. Rekli smo, da bodimo vsi *eno* telo. In zgodilo se je tako. Speli in zvezali smo se z dobro voljo, in rojeno je bilo društvo ‚Sava‘. Štiridesetglavna ta Slovenka začne živeti v strahu božjem, v rodoljubji, v dobrem imenu pred Bogom in pred ljudmi. Družabno smo vsako sredo pivo pili, peli ‚Naprej‘ in druge himne, brali in poslušali humoristična in vednostna berila,⁴⁶ — vse pro patria. In mislili smo,

⁴⁵ Zapisnik «Velebita» in «Juga» v arhivu akademskega društva «Jadrana» v Ljubljani.

⁴⁶ Kaj se je znanstvenega predavalo v «Savi», o tem nisem mogel ničesar dognati po dostopnih mi virih.

da bo zmerom tako. Ali Slovenec misli, Hrvat obrne. Pridejo Hrvatje in Bolgari in pravijo: „Mi vsi smo kri od ene krvi, meso od enega mesa. Ne spodobi se, da bi dva želodca imeli in dve srca. Skupaj je denimo.“⁴⁷ In mi smo kupe povzdignili in smo djali: „živili mi in vi!“ In začela se je „Sava“ izhvatiti v „Velebit“ in iz tega pravijo, da se bo rodil slovensko-hrvaško-bolgarski „Jug“.⁴⁸

Ta dopis, ki je po vsem njega tonu in jeziku soditi Jurčičev (na koncu napoveduje izdajo «Slovenskega Almanaha», poznejše «Mladike»), obenem poroča, da se je «nedavno» poprej vršil shod vsega na Dunaju bivajočega slovanskega dijaštva in da se bo skoro priredil drugi tak shod. Zraven se v njem pristavlja, da bi utegnili privedsti taki shodi do enega, vsem Slovanom tako potrebnega «parlamentarnega» in «diplomatičnega» jezika. In v tak jezik je pri vsem smislu za gojitev slovenščine v tem času veroval z mnogimi drugimi tudi Jurčič.

Okrog izenačevanja slovanskih jezikov v večjem ali manjšem obsegu so se po večini sukale tudi omenjene večne debate v prvih šestih sejah «Juga», kolikor se niso bavile s tekočimi in upravnimi društvenimi stvarmi, zlasti pa s specialno hrvatsko politiko. K temu pri Slovencih konstantno in kronično se povračajočemu vprašanju je v «Jugu» dne 6. maja 1868 zavzel tudi Jurčič svoje stališče, ki je bilo po vsej verjetnosti obenem tudi stališče vsega Jurčič-Stritarjevega dunajskega literarnega kroga. Na tej seji «Juga» je namreč predaval Hrvat Petar Tomić «o slavenstvu u obće, a napose o južnom», na kar beleži sejni zapisnikar Divković naslednje poročilo o nadaljevanju te debate pri isti seji: «G. Jurčič i još drugi članovi raspravljahu pitanje: „Imadu li Slo-

⁴⁷ Po tem dopisu bi bili torej Hrvatje in Bolgari (katerih poslednjih pa pozneje ni bilo v društvu) dali iniciativo za skupni južnoslovenski «Jug» in ne Slovenci, kakor poroča Vencajz, o. c. str. 44.

⁴⁸ Slovenski glasnik z dne 1. marca 1868, str. 117.

venci poprimiti jezik hrvatski za znanstvenu literaturu ili ne? u kojem se pitanju razdieleše na dve strane.»⁴⁹

Kakšno stališče je zavzel Jurčič v tem vprašanju ob priliki dotične debate? Po vsej verjetnosti takšno, kakršno je zastopal ne popolnoma mesec pozneje v «Slovenskem narodu» mladi Maks Pleteršnik v svojem drugem članku, naslovljenem «Naša prihodnost», v katerem je Jurčiču gotovo iz srca razvijal naslednje misli: «Ogromno nalogo glede omike zamore le ves slovanski narod z zedinjenimi močmi kot *jedna slovstvena celota* izvršiti. Tega edinstva si ni mogoče misliti brez skupnega jezika. Slovani bodo tedaj gotovo imeli nekaj svoj vseslovanski jezik. Kakošen bo ta vseslovanski jezik? Gotovo bo jezik kterege slovanskega plemena postal vsem Slovanom skupni jezik. Mešanice iz vseh narečij gotovo ne bodo nikdar kovali in varili. Take misli že imamo, hvala Bogu, za hrbtom! Katero pleme nam bo dalo vseslovanski jezik? Naravni odgovor na to vprašanje je: tisto, ktero je po številu ali omiki najmogočnije in ima že precej razvito slovstvo. To bi bilo *naravno* razvijanje; zato se bo brž ko ne tudi tako godilo. Teže je odgovoriti na vprašanje: V kaki razmeri bo vseslovanski jezik k posameznim slovanskim narečjem? Jih bo izpodrinil? Mislim, da nikakor ne. Spomnimo se, da si je slovanski narod več ali manj splošno na svojo zastavo zapisal pridruževanje, ktero svobodo posameznih delov le toliko omejuje, kolikor je za splošni blagor treba. To pridruževanje bo tudi glede vseslovanskega jezika obveljalo. Narečja in njih slovstva bodo ostala poleg vseslovanskega jezika in vseslovanske literature. Tudi glede omike bi to bil velik korak naprej. Pri enih plemenih namreč bi, kar je naravna reč, vseslovanski jezik dolgo ostal le lastnina izobraženega sveta. Če bi se narečje in njegova literatura celó zanemarila, pretrgala bi se s časom ona živa zveza med prostim ljudstvom in izobraženimi stanovi, ktera

⁴⁹ Zapisnik «Velebita» in «Juga» v arhivu akademskega društva «Jadrana» v Ljubljani, str. 42.

je neobhodno potrebna za zdrav razvitek vsega naroda. Ako se pa literatura vsakega plemena poleg vseslovanske v primeri s potrebami dotičnega plemena razvija, je mogoče, da omika vsem stanovom brez vse sile v naj prijetnejši obliki dohaja. Pri dosedanjih kulturnih narodih se ni za to skrbelo, da bi bila omika povsodi vsem stanovom enako lahko dostopna. Vsakemu je pustiti, da se po svoje razvija, manj ko je mogoče različne dele v ozke okove enoličnosti vklepati — to je zdravo načelo. Bog daj, da bi mu slovanstvo v vsem zvesto ostalo. — Ako vse to pomislimo, se nam Slovencem ni treba bati, da bi morali kdaj naš jezik in našo literaturo vreči pod klop. Le razvijajmo jezik in množimo literaturo na vso moč. — Nas Slovencev razmere so pa že tudi take, da je izobrazencem znanje srbščine skoro neobhodno potrebno.»⁵⁰

Ako odštejemo v tem znamenitem Pleteršnikovem članku, ki bi moral zaradi svoje tehtnosti in narodno-kulturne pravilnosti izvajanj stati v naši narodnokulturni čitanki, avtorjevo vero v enoten vseslovanski jezik za višjo literaturo — ta podedovani residuum različnih panidej romantike, s katerim se bomo še srečali pri tej generaciji — moramo reči, da je v njem naš «mladoslovenski» romantični realizem že krepko podčrtal dve realno-organski ter narodno-psihološki ideji: potrebo bližine literarnega jezika do ljudstva, prednost, ki jo imajo vprav slovanski jeziki pred velikimi kulturnimi jeziki drugih narodov, in pa slovanski individualizem, ki ne prenese pruskega uniformizma niti v jeziku. Zanimivo je, da je to drugo idejo skoraj istočasno (na prejšnjeletnem etnografskem kongresu v Moskvi) razvil in na slovanski prapor zapisal češki narodni voditelj dr. Rieger, ki je proglasil za narodni ideal slovanstva «raznoterost v harmoniji».⁵¹

⁵⁰ Slovenski narod z dne 4. junija 1868, šte. 27.

⁵¹ Всероссийская этнографическая выставка и славянский съездъ въ маѣ 1867 года. Москва 1867, стр 300.

Podobne debate o enotnem jeziku za Slovence in Hrvate so se v «Jugu» pogosto ponavljale. V eno izmed njih je ob priliki posegel ali vsaj hotel poseči tudi Fran Levec. V njegovi zapaščini se je namreč ohranil zanimiv koncept govora o tem vprašanju, datiran z dnem 20. maja 1868, ki se glasi takole: «Zadnjič se je stavilo v Jugu vprašanje: Kako bi se dala znanstvena literatura jugoslovenska zjediniti? Odgovorilo se je, da za to nam je pred vsem *enega knjižnega jezika* potreba; tudi to se je določilo, da ta knjižni jezik mora biti *srbsko-hrvaški*. Zoper to, mislim, da ne more nihče biti, kateremu je blagosti Jugoslovanstva mar, in tudi jaz nisem. Pač pa bi imel nekaj opomniti zoper nasvete, kako bi se posebno *glede na Slovence* dospelo do *enega knjižnega jezika* na jugu. Djalo se je: Slovenci naj pusté slovenski jezik, vse znanstvene knjige naj se pišejo v *hrvaščini* in k večjemu kaka knjižica za kmetavsaj naj se napiše v slovenščini. Pameten človek res skoro ne ve, kaj bi odgovoril na to pretenzijo, posebno, ako pomisli, da so nekteri *izmed Slovencev samih* stavili ta predlog. Gospoda, *ali naši najhujši nemškutarji kaj družega zahtevajo?* Ali oni ne pravijo tudi: za *kmeta* naj ostane slovenski jezik, izobraženemu svetu pa naj rabi nemščina. Ne vem tedaj, zakaj tako vpijemo zoper nemškutarje, če smo pri volji literaturo v dva cepa ločiti, za *kmeta* posebej, za izobraženega posebej. Pa nemškutarji naši dobro vedó, kaj pravijo; oni vedo, da, ako se slovenski literaturi odtegnejo znanstvene moči, bi tudi tako imenovana kmetova literatura ne mogla napredovati; zastala bi izobraženost in narod naš bi se germaniziral. — Taka je tudi, če bi izobraženi Slovenci *že zdaj (že zdaj, pravim)* začeli hrvaški pisati. Literatura slovenska stoji na tako slabih nogah, da le, ako jo gospod in kmet podpirata, more napredovati; ako se jej pa odtegne eden teh faktorjev, bi propala. Ako mi že zdaj začnemo hrvaški pisati, bi *kmet* *zaostal* in greh bi bilo tako vedoželjnemu kmetu, kakor je naš, pot do izobraženja zapirati. Literatura se mora opirati na *narod* — tudi na *priprosti* narod; izobraženost ni monopol

učenjakov; človeštvu in narodu svojemu smo dolžni, da ga izobrazimo — in to mislim je samo v *narodnem jeziku* mogoče. Da se doseže en knjižni jezik in da se tako zedini jugoslovanska literatura, djalo se je dalje, treba je, da se *brž v slovenske šole vpelje hrvaščina*. Če se ne motim, je g. Tomić to misel izrekel. Lepa misel je s tem izrečena, res prav lepa, pa kaj nam to pomaga, ker je pa *nemogoča*. Kako more g. Tomić od naše vlade pričakovati, da bi *hrvaščino* v naše šole vpeljala, ko nam *še slovenščine* ne privošči, ko nam *nemščino* še celo v *normalne šole* vriva; podoba pa ni še, da bi vlada svoja načela v tej zadevi premenila. Profesor Macun je leta 1862. začel v Ljubljani hrvaški jezik na gimnaziji učiti, pa mu je vlada daljno predavanje prepovedala. Ali je verjetno, da bi ravno ta vlada hrvaščino sama v šole vpeljala? Kar se tedaj tega pričakovanja tiče, je po mojih mislih za sedaj samo *pium desiderium*. Pa predrznem se g. Tomića specijalno še nekaj vprašati: Slišal sem že večkrat njega govoriti o slovanskej konfederaciji in mislil sem, da tudi nam Slovincem v tej zvezi kako pohlevno mestece dovoli, pa kakor se vidi, sem se jako zmotil. Kaj misli, da je nam Slovincem naša individualnost glede Hrvatov manj ljuba in draga, kakor Hrvatom njihova gledé *Rusov*? In vendar g. Tomić jasno izreka: *Slovinci naj se pohrvatijo*. — Pa še nekaj je pomisliti! Pravijo ljudje, da Avstrija stoji na slabih nogah. Kar drugi pravijo, verujmo še mi! Mogoče je tedaj, da enkrat Prusija ali Italija stegne svojo železno roko po slovenskih pokrajinah. Kaj bo pa potem iz slovenskega naroda, ako se inteligencija naša v literaturi loči od kmeta? Hrvaška literatura še med slovenskim kmetom ne bo vkoreninjena, slovenske literature ne bo — ker se bi v hrvaško premenila — in naš kmet bi se v kratkem polašil ali pa ponemčil, ker bi v knjigi ne imel jezika, kterege bi umel ter tako tujstvu kljuboval. Gospoda, ali smo pa mi Južni Slovanje res tako močni, da zamoremo poldrugi milijon Slovencev brez škode tujcu v žrelo vreči? G. Smičiklas je enkrat očitno izrekel, da Slovenci so

med Jugoslovani najbolj ukaželjni narod. Gospoda, ali bi ne bilo tega, dasi tudi malega, pa vendar po izobrazenosti hrepenečega naroda na veke škoda, ko bi tujcu pal v roke? — Moja misel tedaj o bodočem knjižnem jeziku jugoslovanskem je ta: Za *sedaj še* je Slovincem popolnoma nemogoče, popustiti slovenski jezik ter začeti pisati hrvaški, zato ker v *sedanjih političnih razmerah* ni pričakovati, da bi to početje vspeh imelo, temveč bi bilo vzrok, da bi priprosti slovenski narod zaostal v izobrazenosti, ker bi slovenska literatura propala. Kedar pak se razmere na Jugu tako daleč premené, da bomo Slovenci in Hrvatje *politično* zjedineni in da se nama ne bo treba bati, da bi slovenski *priprosti* narod propal: takrat pa Hrvatom damo *ne le srce, kakor zdaj*, ampak tudi *jezik!* Zdaj pa v lastnem jeziku izobražujmo svoj narod, da kedar pride čas, ne bomo samo gospoda in učenjaki za zedinjenje, ampak tudi probujeni, prebrisani, priprosti slovenski *seljak!* Zdaj še nikakor ni čas med slovenskim kmetom propagando delati za *Jugoslavijo*; narodna zavest je pri njem še premalo razvita, pred vsem mora naš narod čutiti, da je *slovenske krvi*, predno mu je mogoče ljubezen do zedinjenja z ostalimi Jugoslovani vcepiti.»⁵²

Zanimiva nota tega Levčevega govora je ta, da govornik v njem sicer opira zagovor individualne slovenske literature že na docela pravilno, realno in demokratično načelo lažje in organske izobrazbe ljudstva s pomočjo knjige, pisane v domačem jeziku, a glavni razlog mu je vendar narodno-obrambnega značaja, torej takšen, ki lahko odpade, kadar bi bili Slovenci z ostalimi južnimi Slovani politično združeni. Poslednji, v tedanji dobi važni, a trajno manj pomembni razlog je poudarjal Levec pač tudi iz kurtoazije do Hrvatov, češ: «kar ni, še lahko se zgodi». Zanimivo je, da Levec, ki je bil v ozkem

⁵² Koncept v Levčevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu.

stiku tudi z literarnim ustvarjanjem, ni iztaknil silno važnega razloga otežkočene kreacijske možnosti pri Slovencih v slučaju sprejetja srbohrvaščine. Kot eden izmed prvih pa je Levec v tem svojem govoru pravilno presodil nemožnost višje in nižje literature v dveh jezikih in za-slutil dejstvo, da bi bila tako imenovana «nižja» litera-tura (samo po sebi umevno tudi vsa leposlovna) pri vsa-kem narodu nezmožna napredka in seveda obsojena na smrt, ako ne bi dobivala oživljajočih sokov iz znanstvene literature, pisane v istem jeziku . . .

Slovensko-hrvatsko zajedniško društvo «Jug» je začelo ob teh in takih od hrvatskih članov neprestano se ponav-ljajočih in naposled utrudljivih debatah že v letnem se-mestru 1868 hirati, medtem ko je v zimskem semestru 1868/1869 skoraj zadremalo. Slovenci so vedno redkeje hodili v «Jug» — poslušat hrvatske debate, a svoje načrte so snovali in kovali že zopet v ožjih samoslovenskih kro-gih in od tam nekatere pomembne tudi realizirali.

Najznamenitejše dejanje te akademske mladine, ki se je družila spočetka v «Savi» in potem deloma v «Jugu», je bil *prvi slovenski shod akademske mladine* dne 14. av-gusta 1868 v Ljubljani. Ideje, ki jih je to dijaško poko-lenje skušalo na tem shodu razviti in uvesti v življenje, so bile zajete v tako veliki meri iz istodobnega gibanja srbske dijaške mladine, tako zvane «Ujedinjene Omla-dine Srpske», da moramo, preden govorimo o tem shodu, izpregovoriti nekaj informativnih besed o tem dijaškem gibanju pri Srbih.

Srbska visokošolska mladina se je začela zlasti spočetka 60ih let posebno živahno udejstvovati v srbski javnosti in književnosti. Na čelu tega «omladinskega» gibanja so bili predvsem avstro-ogrski Srbi, ki so smatrali avstrijsko ustavo za izsiljeno in narodom nepravilno. Tudi v Srbiji sami se je razvilo od leta 1858. dalje s premeno dinastije bolj ustavno življenje, zlasti ko je leta 1860. zasedel srbski knežji prestol Mihajlo Obrenović. To, česar je mladoliberalna generacija pričakovala, namreč da se bodo odslej nadaljevale svobodomiselnne ideje, nasiloma

pretrgane in zatrte leta 1848., se sicer ni zgodilo niti v Avstriji niti v Srbiji, a nekoliko na bolje se je vendar obrnilo. Vezi so se vendar toliko zrahljale, da je mogla stopiti v akcijo predbojevnica aktualnih evropskih idej, dijaška mladina. Srbsko akademsko dijaštvo je takrat študiralo po večini na Dunaju in v Pešti. Politično je bilo orientirano predvsem v nacionalističnem duhu. V tem duhu se je zbiralo zlasti v dveh akademskih društvih, v «Preodnici» v Pešti (od leta 1861. dalje) in v «Zori» na Dunaju (od leta 1863. dalje). Iz vseh nastopov in pojavov se je videlo, da se ta «mladina» organizira in med seboj veže v ta namen, da bi delovala v podobnem smislu kakor «Mlada Italija» in «Mlada Nemčija». Na prvem svojem shodu v Novem Sadu leta 1866. se je to dijaštvo konstituiralo pod imenom «Ujedinjena Omladina Srpska». Živahno propagando pa je začelo razvijati po Vojvodini in Srbiji (pozneje tudi po Hrvatskem, Dalmaciji in Črni gori) po svoji drugi skupščini leta 1867. v Belgradu. Na tem kongresu je izdalo srbsko dijaštvo svoje «Odluke proglašene i utvrđene drugom skupštinom Ujedinjene Omladine Srpske u Beogradu na Preobraženje 1867. godine», in sicer v 34 točkah, katerih prva se je glasila: «Rodoljubi iz sviju zemalja i krajeva, i od svuda *kde* ih ima, sjedinjeni za prosvetu i napredak naroda, predstavljaju celokupnu omladinu srpsku ili *mlado srpstvo*.» V krog te združene mladine se je pozivljala tudi vsa ostala srbska družba, moškega in ženskega spola, tudi trgovci in obrtniki. Točka IV. je izjavljala: «Mlado srpstvo smatra sebe kao člana omladine sviju Slovena, a naročito kao člana južnih Slovena.» Vse gibanje je bilo združeno obenem z organizacijami pevskih, učiteljskih in trgovskih društev, ki so preprežala posebno Vojvodino in Srbijo. — V politično-idejnim pogledu je bilo gibanje svobodomiselno in protiklerikalno ter predvsem nacionalistično. V literarnem pogledu se je oklepalo kulta narodne pesmi, Vukove jezikovne tradicije, gorelo je za vzore nemške romantike in literarne smeri «Mlade Nemčije», visoko povzdigujoč Shakespearja. Po umoru

kneza Mihajla leta 1868. so se pri tem umoru osumljeni «Omladini» začele staviti ovire v Vojvodini in kneževini, vendar so se njene letne skupščine vršile v Vojvodini še v letih 1868. do 1871. V naslednjem letu pa se je delovanje «Omladine» zaustavilo, ne samo zaradi obojestranskega vladnega pritiska, ampak tudi vsled različnih ideologij med tostranskimi in onostranskimi Srbi, ki so temeljile v borbi med liberalci in socialisti. Leta 1872. je tudi prenehal izhajati centralni organ gibanja, «Mlada Srbadija».

«Omladina» pomeni v srbski prosvetni in literarni zgodovini eno najživahnih in najsijajnejših dob. Prvič je z njo nastopila celotna generacija v javno življenje s predavanji, besedami, shodi, časopisi, almanahi in knjigami sploh, s katerimi je v pravem pomenu besede elektrizirala vse javno življenje naroda. Kar imajo danes Srbi kulturno najpomembnejšega, se je rodilo po veliki večini iz tega gibanja . . . V dobi, ko so se ustanovljale razne nacionalne države, je ta mladina budila ne samo pri Srbih, marveč tudi pri Hrvatih in Slovencih idejo osvobojenja in državnega ujedinjenja. «Omladinci» so bili v marsikaterem pogledu prepojeni s slavjanofilskimi idejami in tendencami nemškega ustavno-demokratskega liberalizma. Ideal jim je bil *zvezna balkanska republika* v sistemu zedinjenih držav Evrope. Proslavljali so zlasti Črno goro kot zemljo, ki se je neprestano borila s Turki za svojo svobodo. Bili so častilci Garibaldija in Mazzinija. Za bližnji in praktični cilj svojega prizadevanja so proglašali v minimalnem svojem programu vsaj ustavno svobodo v Srbiji, v Avstriji pa nacionalno in antiklerikalno avtonomijo narodov.⁵³

S tem srbskim dijaškim gibanjem so se seznanili slovenski dunajski dijaki po vsej verjetnosti že v «Savi», ki je gojila stike z bratsko «Zoro». V Levčevi zapuščini

⁵³ Prim. Jovana Skerlića knjigo «Omladina i njena književnost (1848—1887)», Beograd, 1906, in istega avtorja «Istorijo nove srpske književnosti», Beograd, 1921, str. 218—239.

se je našel en izvod gori omenjenih «Odluk» druge skupščine «Omladine», katerim je priključena posebna nabiralna pola za vpisovanje članov, ki pa ni izpolnjena z nobenim slovenskim imenom. Zanimivo pa je, da je v obširni tiskani obrazložbi teh «Odluk», natisnjeni na njih drugi in tretji strani, podčrtal neki slovenski dijak edino naslednje mesto: «Zadatak nam nije mali, ali je neizmerno olakšan time, što radnja naša nije zatvorena i svedena samo na neke zvanične krugove ili na neke isključne klase ljudi, nego su dveri opštega hrama narodnog napredka širom otvorene muškome i ženskom, starome i mladom, ukome i neukom — svima i svakome.»

Dunajsko slovensko dijaštvo je bilo v letnem semestru 1868 formalno združeno s hrvatskim v «Jugu», v katerem pa so najbrž zlasti njegovi slovenski člani občutno pogrešali agilnih srbskih «omladincev».⁵⁴ Kakor poroča Vencajz se je bil sicer dosegel na seji dne 4. junija 1868 v «Jugu» neki prijateljski sestanek vseh južnoslovanskih narodnosti, torej tudi Srbov, vendar so se ti izgovarjali, da nimajo pooblastila od «Omladine Srpske» v Novem Sadu, in jih pozneje ni bilo več v «Jug».

Takrat so slovenski dijaki, precej disgustirani nad dolgoveznimi in neplodnimi debatami v «Jugu», ki so se sukale okrog lokalne hrvatske politike in okrog hrvatskih zahtev, naj Slovenci opuste svoj književni jezik, začeli pripravljati zunaj «Juga» za počitnice leta 1868. svoj prvi vsedijaški shod — jako v smislu ideologije in delovanja «Ujedinjene Omladine Srpske».

Prvo vest o tem shodu je prinesel široki slovenski javnosti (za «Primorcem») «Slovenski narod» dne 1. avgusta 1868 v dopisu nekega ljubljanskega dopisnika v naslednji obliki: «Že dalje časa je bilo slišati, da napravijo slovenski študentje nekterih viših učilišč letošnje počitnice v Ljubljani študentovski zbor. Te ideje, ktera

⁵⁴ Prim. Vencajz, o. c. str. 45.

se je, vsaj kolikor je meni znano, rodila v dunajski „Sav“, poprijeli so se posebno vrli Slovenci graškega vseučilišča ter izvolili že celo odsek, ki bi imel ves zbor aranžirati. Toda med tem, ko smo na Dunaju mislili, da bi se k študentovskemu zboru povabili *Slovenci samo iz viših učilišč*, kliče graški odsek *vse slovenske študente sploh v Ljubljano*. (Gl. zadnjega „Primorca“.) To pa nikakor ne gre! Kaj graški odsek ne vé, da se gimnazijalci ne smejo vdeleževati nobenih *politiških* shodov?! In političen bode ta zbor gotovo kolikor toliko. Ravnatelj naše gimnazije je tudi že strogo prepovedal študentom priti k temu zboru, rekoč: Kdor se ga udeleži, izključi se sam ipso facto! Nekemu sedmošolcu pak, ki ni družega zakrivil, kot da je prinesel graškega odseka pismo v šolo, popravili bodo že spisano spričevalo!»⁵⁵ V isti številki «Naroda» je vabil posebni pripravljalni odbor na prvi slovenski tabor v Ljutomeru. — V prihodnji številki je istemu političnemu organu poročal njegov ljubljanski dopisnik med drugim tudi naslednje: «Mesec avgust nam precej prinese narodnega življenja v Ljubljano. Razen tega, da bo Matica svoje ude zbrala v posvet, pridejo menda 14. avgusta slov. študentje. Ta poslednji shod ni kaj priljubljen, kakor slišim, nekterim imenitnim narodnjakom. Vse eno pa smemo reči, da bodo dobro sprejeti in upamo, da se snidejo v obilnem številu.» Nato govori ta dopisnik o ovirah, ki jih delajo glede tega shoda gimnazijcem njihovi profesorji, trdeč, češ da je nezakonit, kar mu daje priliko za vzklik: «Čemu dražite mladino, vi, ki vam je dana, da bi jo po očetovsko učili. Pridobite si njena srca in storili boste na svojem lepem polji veliko. Pedantizem škoduje vam in vaši reči.»⁵⁶

Ista številka «Slovenskega naroda» je prinesla končno oficialni poziv «Slovenskim študentom», v katerem javljajo imenoma podpisani sklicatelji med drugim sledeče:

⁵⁵ Slovenski narod z dne 1. avgusta 1868, številka 51.

⁵⁶ Slovenski narod z dne 4. avgusta 1868, številka 52.

«Bratje slovenski!

Viharen čas, v katerem je naš narod stopil na javno pozorišče, da bi si priboril svoje najsveteje pravice, da bi braneč se tujega elementa poplavi ohranil slovenski značaj čestitljivih svojih očetov, da bi se mogel v omiki, blagostanji in svobodi vrstiti k družim enake blage namere dosežajočim narodom — stavlja nam sveto dolžnost, da tudi mi, bratje slovenski, zgodaj zberemo svoje moči, da se zgodaj dela lotimo na rodovitnem polji, ki ga nam odpira našega naroda čut in sprejemljivost za vse, kar je dobro in lepo, da se že zdaj pripravljamo za prihodnje delovanje, kajti — bodočnost je naša! . . . Zatorej se z veseljem poprimimo nasveta naših vrlih bratov na graški univerzi in uljudno vabimo vse slušatelje viših učilišč, vse abiturijente slov. gimnazij, ki nameravajo lotiti se akademičnih študij, in samostojne Slovence sploh, ki imajo srca za svoboden razvoj naše narodnosti, da se v obilnem številu udeležé slovenskega študentovskega shoda *14. dan avgusta* meseca. — Na dnevnem redu, ktereга bomo s graškimi kolegi sporazumevši se kakor mogoče prej v ‚Narodu‘ razglasili, bode vsakakor posvetovanje o ustanovljenji slovenskega bratstva: ‚Slovenska Omladina‘⁵⁷ — in ako se ustanovljenje sklene, posvet o načrtu pravil, ktera se bodo prej osnovala in po skupščini potrjena na dotične više mesta predložila . . .»

«V imenu dunajskih in praških slov. študentov» so ta poziv podpisali: A. Gregorič, abs. jurist, J. Zelenik, abs. filozof, J. Jurčič, filozof, Fr. Levec, filozof, in Franc Tomšič, tehnik v Pragi.

⁵⁷ Ta izraz v tej srbski obliki, ki ovaja tega slovenskega gibanja duševno sorodstvo z znamenito «Ujedinjeno Omladino Srpsko», srečamo prvič v slovenskem jeziku v tem pozivu. Izraz se je pozneje udomačil v slovenščini za poznamenovanje mlade generacije istotako kakor pri Čehih, pri katerih je po glasovitem «omladinskem» gibanju in procesu v Pragi izza prvih 90ih let prejšnjega stoletja prešel iz srbsčine tudi v češki slovar.

Ta odbor dunajskega slovenskega dijaštva je bil s svojim pozivom nekoliko prehitel one graške visokošolce, ki so bili prav za prav dali neposredno iniciativo za shod (potem, ko se je bila ideja že prej rodila v «Savi») in ga napovedali na dan 12. avgusta 1868. Ko sta se oba odbora med seboj sporazumela, sta izdala nov, skupen poziv, podpisan razen po imenovanih še po M. Samcu, medicincu, R. Krištofu, medicincu, A. Pozniku, juristu, Čebularju, filozofu, L. Gorencu, medicincu, Fr. Marnu, filozofu in Fr. Oblaku, juristu. Fran Levec ni bil več podpisan pod tem drugim pozivom, ki je določal, da se bodo zbrani dijaki «posvetovali in sklepali 1) o vpeljavi slov. jezika v ljudske in srednje šole; 2) o napravi slov. pravniške akademije v Ljubljani; 3) o dovršenji jugoslovanskega vseučilišča v Zagrebu; 4) o osnovi literarnega društva slov. omladine».⁵⁸

Dne 12. avgusta 1868 — štiri dni poprej se je vršil prvi slovenski tabor v Ljutomeru — so začeli prihajati prvi udeležniki *prvega slovenskega vsedijaškega akademskega shoda* v Ljubljano, «ki ima biti Sloveniji glavno mesto», kakor pravi Jurčič v poročilu⁵⁹ o tem shodu in označuje s tem vrhovno devizo tega gibanja «mladoslovenskega» dijaštva, «zedinjeno Slovenijo». Posebno svečano so bili na kolodvoru sprejeti zvečer dne 13. avgusta štajerski visokošolci, nakar se je v predkonferenci v čitalnici določil program za glavno zborovanje prihodnjega dne. Že po tej predkonferenci so se dijaki razšli na prenočišča, kakor pravi Jurčič, «trdno prepričani, da se ima pričeti s tem shodom slovenski omladini nova, veselejša doba». Naslednji dan, 14. avgusta 1868, se je pričelo v čitalnici zborovanje, katerega se je udeležilo okrog 120 visokošolcev z Dunaja, Gradca in Prage ter tudi nekaj abiturientov. Shod je otvoril predsednik pripravljalnega odbora, medicinec Rudolf Krištof, in predlagal za predsednika doktoranda Antona Tomšiča, ured-

⁵⁸ Slovenski narod z dne 11. avgusta 1868, šte. 55.

⁵⁹ Slovenski narod z dne 18. avgusta 1868, šte. 58.

nika «Slovenskega naroda», za zapisnikarja pa filozofa Celestina in Levca. Izvolitev vseh treh se je izvršila z vzklikom.

Predsednik Tomšič je otvoril zborovanje z govorom, v katerem je naperil tri osti: eno zoper germanizujočo avstrijsko vlado, drugo zoper samovšečne voditelje slovenske oficialne politike, ki so omalovaževali gibanje mladine, tretjo zoper ono inteligenco, ki v poznejših letih le prerada pozablja na ideale, za katere se je navduševala v dijaških letih. Rekel je Tomšič med drugim: «Da smo se zbrali, rešili smo dolžnost do svoje časti in do naroda. Posvetovali se bomo o važnih rečeh, o šolah, ktere pri nas ne izrejajo mož, kakoršnih narod potrebuje. Naši sklepi so same želje, ker nemamo izvršilne moči. Oni pa, ki imajo praktično izvrševati želje vseh oddelkov narodovih, naj si dobro premislijo, predno zavržejo želje omladine, da si tako sami ne pretrgajo niti, ki jih ima vedno vezati z narodom. Sami pa bi bili krivi, ko bi zamudili kaj tam, kjer delamo lahko, in v to delovanje ima nas združiti literarno društvo ‚Slovenska Omladina‘.» Končal pa je Tomšič svoj nagovor z naslednjim apelom na dijaštvo: «Delajmo tako, da, ko se bo zbirala čez dvajset let slovenska omladina, *ne bomo pri oknih nastavljali ušes* ter poslušali, kaj počenja, ampak da, čeravno se postaramo po letih, ostanemo v srcih vedno *mladi*, da stopimo med njo lahke vesti in ji podamo roko ter ji zakličemo: *‚Mi smo, mi smo in bomo slovenska omladina‘.*» «Gromovito pohvalo» zabeležuje Jurčič po tem Tomšičevem nagovoru in pristavlja, da so bili s posebnim navdušenjem nato sprejeti pozdravi slovaške omladine iz Turčanskega Sv. Martina, srbske omladine iz Novega Sada, hrvatskih dijakov z Dunaja i. dr. — Nato se je pričelo zborovanje o treh napovedanih točkah programa. Zakaj se je v «zadnjem trenutku» črtala iz sporeda točka o ustanovitvi slovenske pravne akademije v Ljubljani, se ne ve; morebiti jo je izpodrinila točka o «dopolnitvi jugoslovenskega vseučilišča v Zagrebu». O taborski zahtevi glede uvedbe slovenščine v ljudske in srednje šole

je govoril medicinec Samec, o izpopolnitvi južnoslovenske univerze v Zagrebu jurist Oblak,⁶⁰ o najvažnejši ideji tega gibanja «mladoslovenske» dijaške generacije, prevzeti od istodobnega mogočnega gibanja srbskega dijaštva (ne od češkega, kakor sem pomotoma pisal na drugem mestu⁶¹), je zborovalcem poročal Josip Jurčič v daljšem govoru, v katerem je najprej protestiral proti Marušičevi goriški «Domovini», ki je ponovno ostro nastopala zoper «nezrele mladeniče» in zoper vse to dijaško gibanje. Na ta naslov je Jurčič izpregovoril med drugim: «Mi ne živimo v stari Šparti, kjer so mladini zgodaj kazali pot, po katerem ima delati, in se je tako lepo spoštovanje med starostjo in mladino ohranilo, temuč živimo v tužni Sloveniji, kjer se mladini insinuacija stavlja, da bi bila nema in tiha statistinja na odru narodnega življenja in delovanja. Spoznavši, da le skupno moremo delati, da se mlade moči ne smejo zametati, moramo protestirati zoper tako insinuacijo in sicer ne z besedo temuč z djanjem. Zatorej zberimo moči, in osnujmo društvo ‚Slov. omladina‘. Misel, ki je nas denes od vseh krajev tukaj zbrala, misel bratovstva in skupnosti, misel slovanstva in naše bodočnosti je tudi misel, ki ima roditi to društvo, toraj ga ni treba obširno priporočati.» Po teh Jurčičevih uvodnih besedah je shod v principu sprejel govornikov predlog, da naj se osnuje tako društvo. — Nato je isti govornik podrobno razvil načela, po katerih naj bi posebni odbor sestavil pravila društva «Slovenska omladina». Po tem Jurčičevem načrtu se je imelo društvo precej tesno — dasi najbrž v nekoliko skromnejšem obsegu — naslanjati na vzorec «Ujedinjene Omladine Srpske» (katere pa niti Jurčič niti kdo drugi na shodu ni izrecno omenil z nobeno besedo⁶²). Jurčič je

⁶⁰ Slovenski narod z dne 18. avgusta 1868, šte. 58.

⁶¹ Glej mojega «Kersnika» I., str. 78.

⁶² Prvi, ki je na to znamenito srbsko organizacijo opozoril slovensko javnost, je bil neki člankar «Slovenskega naroda», ki je v 5. nadaljevanju svojega cikla uvodnikov, naslovljenih «Slovinci in narodna njih delavnost», pisal: «Za primer naj nam

dejal: «Namen društvu, v katero sme pristopiti vsak slovenski slušatelj viših učilišč, abiturijentje teh učilišč in popolno samostojni abiturijentje gimnazij, kakor sploh vsak izobražen Slovenec, ki se zлага s *svobodomiselnimi* načeli tega društva» — kakor smo videli, so bile pri srbskem društvu «dveri opštega hrama narodnog napretka širom otvorene muškome i ženskom, starome i mladom, ukome i neukom» — «namen društva je,» izvaja Jurčič, «z *besedo in tiskom* dosežati edinost v delovanju slov. omladine.» Ko so bila splošna načela društvenega ustroja sprejeta, so bili v pripravljalni odbor izvoljeni: A. Tomšič, J. Jurčič, A. Gregorič, Fr. Celestin in Levec, da v enem mesecu sestavijo in vladi v potrditev predložijo pravila društva, ki bi naj imelo podružnice v Gradcu, na Dunaju, v Pragi, sedež pa v Ljubljani ter vsako leto po eno glavno skupščino v Ljubljani, na Bledu ali v kakem drugem kraju Slovenije, torej vse precej konformno z znamenito srbsko vzornico. — Predsednik Tomšič je zaključil to prvo dijaško slovensko manifestacijo z apellom: «Zdaj toraj na *delo*, da pri zboru prihodnjega leta že pokažemo sad našega truda!»

Opoldne se je nato vršil skupni obed zbranega dijaštva, pri katerem se je vrstila napitnica za napitnico. Jurčič teh napitnic v svojem poročilu ne navaja podrobno, pravi pa, «da te napitnice so bile živi protest zbrane slovenske omladine zoper naših poslancev in vodnikov politiko; pokazale so, da se njeno mnenje zлага s politiko štajerskih rodoljubov, s politiko njihovega organa ‚Slov. Naroda‘, posebno kar se tiče združenja vseh Slovencev v eno administrativno skupino.»

Specialna napitnica je veljala osebno navzočemu Levstiku. Izrekel jo je Jurčič, češ da napiva «možu, kte-

služi izvrstno vredjena srbska ‚Omladina‘, h katerej pak spadajo tudi sivolasi; kajti to imé uže davno nijma več svojega prvotnega pomena». («Slovenski narod» z dne 22. junija 1872, šte. 71.) Ta člankar je bil po vsej verjetnosti prof. dr. Janko Pajk.

rega mladina spoštuje kakor prvega izmed živečih slov. pesnikov, kterege nasprotnike tudi mi za svoje spoznamo, kateri je vedno z mladino, in za katerim je in bode vedno mladina stala». Ta napitnica je izzvala viharno navdušenje in pritrjevanje. Oni Levstik, ki je ravno v tem letu obhajal desetletnico trdega boja z Bleiweis-Jeranovim primitivnim in ozkosrčnim patriarhalizmom, boreč se za naprednejše nazore v jeziku, literaturi, politiki in društvenosti, je končno na tem shodu videl iti v klasje svojo oznojeno setev. Ves ginjen je Levstik vstal in odgovoril na Jurčičevo napitnico: «Najlepši dan mojega življenja je denašnji dan, ko vidim toliko mladih gospodov tukaj zbranih, ki so tako navdušeni za srečo in napredek slovenskega naroda. Ali povem vam, gospodje, prišli bodo trenutki v vašem življenji, ko vas bodo silili in prosili, ko vam bodo priložnost dajali, da se izneverite načelom, ktere ste denes izrekli. *Toda, slovenska omladina, zmerom taka ostani, potem bo denašnji dan slovenskemu narodu zgodovinski dan!*»

Ostale napitnice so bile precej ostro naperjene zoper «prvake». Anton Tomšič je napil ljutomerskim taboritom, «ki so boljše vedeli, kaj je slov. narodu potreba, kakor marsikter lepobradat državnik» (ta opazka je merila na drja. Tomana). Celestin je napil Tomšiču kot uredniku «Slovenskega naroda» ter pri tej priliki omenil lanske Levstikove akcije za ustanovitev slovenskega političnega časnika v Ljubljani, pristavljajoč: «Omahovali so dolgo naši vodniki, izgovarjaje se, da dnevniku ne morejo najti vrednika; in ko se je vrednik našel, rekel je bajè eden izmed njih, da na Kranjskem tacega lista ni treba!» Shod se je zaključil zvečer v čitalniški dvorani z dvema gledališkima predstavama mladega dramatičnega društva, h kateremu je pristopilo ta večer 37 dijakov.⁶³

Ta prvi shod slovenske akademske mladine je vzbudil precejšnjo pozornost celo v nemški žurnalistiki, ki je

⁶³ Slovenski narod z dne 20. avgusta 1868, šte. 59.

istočasno izrekala nado, da vlada vendar ne bo tako neprevidna, da bi dovolila pravila nameravane «Slovenske omladine», k čemur je «Slovenski narod» pristavil: «Predno vedo, kaj naši mladeniči hoté, predno so statuti narejeni, da si ima biti glavni značaj literarni — že denuncirajo.»⁶⁴ Doktor Bleiweis je o shodu poročal docela kratko in s svojega omalovažujočega prvaškega viška v «Novicah» javil, da se je po shodu vršila «živahna beseda v gostilnici, v kateri so si zbrani mladi gospodje zljajševali svoja srca, vsak po svoje. In kdo bi jim tega ne privoščil?»⁶⁵

Človek bi pričakoval, da bodo dijaki, ki so se bili o počitnicah na tem shodu tako razvneli in razmahnil, v jeseni 1868 po povratku v univerzitetna mesta razvili posebno živahno delovanje. Toda v prvih jesenskih mesecih niti z Dunaja ni bilo ničesar posebnega čuti. Vse, kar je poročal Levec svoji nevesti po svojem novem prihodu na Dunaj dne 16. oktobra 1868, je bilo naslednje. «Slovencev je letos prišlo več na Dunaj kot lansko leto. Nekteri se prav kisló držé, kar jim jaz ne zamerim, ker vem, da so v materijalnih stiskah; drugi se pa norca delajo iz njih, namestu da bi jih milovali! Nekaj novincev je pa pravih ptičev, tako da dajó za vino in pivo, da je kaj.»

Vzrok začasnega mrtvila je tičal v skupnem slovensko-hrvatskem dijaškem društvu «Jugu», v katerem se slovenska iniciativa ni mogla posebno udejestviti in v katerem so dajali ton Hrvatje s svojo pravaško politiko kljub temu, da je bil na prvi seji dne 24. oktobra 1868 izvoljen za društvenega predsednika Slovenec Josip Ser-

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Novice z dne 19. avgusta 1868, str. 277. — Urednika «Zgodnje danice», Jerana, pa je skrbelo, če so se vseučiliščniki na svojem plebejskem zletu, ki so ga napravili po zborovanju isti dan pred Veliko gospojnico, postili ali ne. Ker je domneval, da se niso, je protestiral proti takim «neslovenskim olikam». (Zgodnja danica, 1868, str. 282.)

nec s 7 Slovenci kot odborniki in Hrvat Kozić za podpredsednika s 5 hrvatskimi odborniki.⁶⁶

Edina važnejša prireditev «Juga» se je vršila dne 2. decembra 1868 v dvoranah gostilne «Zum grünen Tor», in sicer je bila to beseda na čast onemu slovenskemu poetu, ki so ga «staroslovenski» veljaki skozi dve desetletji dosledno omalovaževali in njegovo luč stavili pod mernik — Prešernu. Bila je to «beseda» — ta češki izraz se je bil pri Slovencih v 60ih letih udomačil po prireditvah ljubljanske čitalnice, ognjišča Bleiweisove «staroslovenske» družabnosti — ki jo je v «Slovenskem narodu» v «Pismu z Dunaja» opisal Levec z neprikrito ostjo zoper «Staroslovence», ono dotedanjo politično in kulturno generacijo, zoper katero je pripravljalo svoj nastop to izrazito «mladoslovensko» dijaško pokolenje. Prišel je Levec opis tega slavja z reminiscenco, kako je kot gimnazijec kljub vsem strahovom pred profesorji rad zahajal kot «tihotapec» v ljubljansko čitalnico «ter ondi se stisnil za kak steber, za peč ali pa v tisti kot, kjer sicer dobrodejni, a po dvoranah ne preveč navadni duh čitalniške kuhinje udarja človeku nehoté pod nos. In tako ponižno skrit, stisnen in zavarovan», kramlja poročevalec, učenec «mladonemškega» feljtonizma, «sem poslušal, kar se je pelo, govorilo in igralo, morda celo bolj verno in pozorno, kakor marsikteri tistih velikih gospodov, ki so spredaj, koj pod odrom, še pred gospémi, po usnjatih stolih sedeli ter tako prosto se védli, kakor bi bili domá. In vendar! Dasi ravno sem hodil iz čistega domoljubja v čitalnico, ki mi je marsikako stvar lepše dalo videti ali slišati nego je bila res; vendar sem večidel vsako sredo v ‚Nov.‘[icah] debelo gledal in bral kritiko ‚prekrasne‘ besede pretekle nedelje. Tukaj je stalo črno na belem, da je, postavim, gospodična I. I. tako ‚ljubko‘ popevala, kakor slavček v grmiču (tako ljubko, da bi jo bil moral človek kar —) in da je njeno petje ‚žvergolelo‘ po naših ušesih kakor škrjančkova pesmica po jasnem

⁶⁶ Vencajz, o. c. str. 46.

zraku. In jaz, ki sem jo tudi slišal, obsodil sem jo za prav navadno pevko. Gospod I., postavim, je tako 'izvrstno' igral in tako dobro rešil svojo nalogo, da bi ga bili želeli videti na vsakem očitnem odru. In jaz, ki sem ga tudi videl, sem bil prepričan, da bi mu občinstvo v vsakem očitnem teatru žvižgalo, — ako bi bil le slovensko igral; kajti tako je lomil slovenščino, kakor preklje. In v takem tonu je bila pisana vsa kritika, ter se končala z navadno frazo: 'Vodo bi v Savo nosili, ako bi hoteli o igri in petji te gospé, tega gospoda itd. le besedo hvale izgubiti.' In takih kritik nisem bral samo enkrat, ampak leto za letom, teden za tednom so se ponavljale.»

Po tej odločni in resnični kritiki stereotipnega kritikovanja patriarhalnih «staroslovenskih» kulturnih prireditelj, pisani docela v duhu onega Levstika, ki se je v celovškem «Slovcu» leta 1865. prvi drznil na podoben način rešetati Bleiweisovo čitalništvo, nadaljuje Levec, da se je bil on za svojo osebo zaklel, da nikoli nobenega referata o slovenskih «besedah» ne bo pisal. Ako postaja tej svoji prisegi nezvest sedaj, ko mu je pisati o «Preširnovi besedi» dunajske slovensko-hrvatske mladine, pravi — zopet z razločno ostjo zoper «stare» — da dela to: «prvič ker je ta slavnost veljala najboljšemu Slovcu in največjemu jugoslovanskemu pesniku, ktereга Slovenci sicer visoko cenijo, v dejanji pak celo toliko ne slavé, kakor veliko manjšega Vodnika, da, še toliko ne, kakor nekatere živeče pesnikarje [namigovanje na «noviške» proslave Koseskega]; drugič so to slovesnost napravili dunajski 'vseučilišniki' (kakor nas g. Jeran imenuje), kterim so nekteri slovenski listi in gospodje prav gorki». Ko je nato Fran Levec s primernimi besedami opisal «besedo», pohvalil zlasti dijaški pevski zbor, obstoječ «iz trideset krepkih, večidel slovenskih grl, pod vodstvom g. Jerneja Brezovarja», ter slavnostni govor o Prešernu, ki ga je govoril nekdanji podpredsednik «Save», Ullrich, poroča: «Telegrami, ki so z nami vred slavili velikega pesnika, so došli: iz Kranja od narodne čitalnice, iz Prage eden od ondotnih Slo-

vencev in Hrvatov, eden pa od „čtenarskega akad. spolka“, iz Maribora od redakcije „Sl. N.“ [v tej redakciji je takrat že sedel Jurčič], iz Ljubljane od dram. društva in od „slovenske emigracije“, od več rodoljubov in — od ljubljanske gimnazije. Gromovita slava je zadonela po dvorani» — piše Levec — «ko se je prečital zadnji telegram, kajti koga bi ne razveselilo videti, da vkljub vsem prečudnim dogodbam na ljublj. gimnaziji [namigovanje na persekucije dijakov zaradi nacionalističnega gibanja, ki je naraščalo med dijaštvom v tem času sokolskih nastopov zoper «turnerje»] so ondotni gimnazijalci vendar tako vrli domoljubi». ⁶⁷ — Najbolj zanimiv med temi telegrami pa je bil telegram «slovenske emigracije v Ljubljani», odposlan najbrž iz somišljeniškega kroga tistega Levstika, ki se je v »staroslovenski« Ljubljani počutil kot tujec, a kot domačin razen med ljudmi, ki so tvorili ožji sotrudiški krog «Slovenskega naroda», samo med to akademsko mladino, ki se je bila tako brez-pogojno priznala za njegovo četo na prvem dijaškem shodu v preteklih velikih počitnicah.

Iniciativa za to pomembno proslavo Prešerna je izšla iz takrat še obstoječega skupnega slovensko-hrvatskega akademskega društva «Juga», kateremu je po narodnostnem turnusu predsedoval v šolskem letu 1868/1869 Slovenec. Tozadevni predlog je bil stavljen na drugi seji dne 7. novembra 1868 društveni slovenski tajnik F. Levec. ⁶⁸ Kljub lepo uspeli prireditvi «Prešernove besede» društvo «Jug» ni uspevalo, kakor so si želeli njega slovenski člani. Na njegovo tretjo sejo dne 22. novembra 1868 so sicer prišli tudi Srbi, toda samo kot — gostje, katere je predsednik Josip Sernec toplo pozdravil. «Ovaj pozdrav odvrti od strane Srbah gosp. Velimir Gjorgjević, koji

⁶⁷ Slovenski narod z dne 8. decembra 1868, številka 106.

⁶⁸ Zapisnik «Juga» (sedaj v arhivu «Jadrana» v Ljubljani) beleži to takole: «Levec predloži, da se svetkuje rodjen dan prvog slovenskog pjesnika Prešerna. Jednoglasno primljeno. Ulrich hoće, da se u to ime izabere odbor od 5 do 6 licah.

nas je i uzradovao sa dviema veleliepima deklamacijama,» poroča zapisnik «Juga» s te seje in nadaljuje: «Predsjednik opomene društvo, da je ciel društvena i poučna i zabavna, nu da se dosad još nije ništa radilo na polju poučnom; neka dakle gledaju članovi, da bar u sliedečoj sjednici bude i nešto poučna».

Na četrti seji «Juga», ki se je vršila dne 8. decembra 1868, je interpeliral hrvatski član Sieber predsednika Sernca, zakaj se na Prešernovi slavnosti ni pela nobena srbska pesem, češ: «Zar odbor nije znao, da bi to moglo vriedjati narodnu čut nazočnih Srbah?» V daljši debati, ki se je nato o tej stvari razvila, je Ullrich zadevo pojasnil, češ «da nisu imali nove pjesme, a stare nisu htjeli pjevati». — Še daljša debata pa je na isti seji sledila Tomičevemu predlogu, «da Hrvati, kao što su već Srbi i Slovenci, stvore družinu omladinsku Hrvatsku», s čimer je Tomić predlagal, da se samostojno organizirajo hrvatski «omladinci» na isti način, kakor so bili že združeni Srbi v svoji «Ujedinjeni Omladini Srpski» in kakor so se Slovenci v smislu sklepa prvega dijaškega shoda pač šele nameravali organizirati. Namesto tajnika Levca, ki je kot tak odstopil, je bil na tej seji izvoljen za odbornika in v odborovi seji dne 12. decembra 1868 za slovenskega tajnika Zelenik. Zakaj se je Levec zahvalil na tajnikovi časti, nam nekoliko pojasnjuje pismo, ki ga je Levec pisal Kersniku dne 13. decembra 1868, v katerem pravi: «Tudi o našem društvu *Jugu* ne bom preveč besed zgubljal, ker malo zahajam vanj. Naše društvo ima samo to napako, da svoje namere (spoznavanje Slovencev in Hrvatov med seboj) ne spolnuje. Politike, posebno hrovaške, imam kmalu zadosti in mi je ni treba še v *Jug* učiti se je hoditi, zabava se tudi drugod boljša najde, *kregam* se pa nerad in to je v *Jugu* na dnevnem redu, posebno

Amruš hoče, da bude odbor *juga* i za ovu svečanost. Šuklje i Levec podupiru Ulricha... Napokon odlučeno per scrutinium novi odbor izabrati. Izabrani su: Bahnik, Dobrilović, Kozić, Levec, Martinolić, Mrazović, Skaberne, Ulrich.»

ker imamo mevžastega predsednika. Drugega slovenskega društva pa letos tukaj nimamo.»⁶⁹

Značilno za rastoče mrtvilo, ki je zavladovalo v «Jugu», je to, da se ena najtehtnejših in še danes aktualnih izjav dunajskega hrvatsko-slovenskega akademskega dijaštva ni proglasila v «Jugu», ampak na posebni seji nekaterih zastopnikov te mladine, zbrane dne 16. januarja 1869. To je bil protest zoper pisavo drja. Matoka v takrat novem zagrebškem listu «Hervatu», v katerem je urednik Srbe in Slovence v pravaškem smislu nazival Hrvate. V tem protestu izjavlja slovensko-hrvatska akademska dunajska mladina med drugim: «Našega odobrenja ne more pričakovati postopanje, kterege se veselé naši neprijatelji in ktero seje seme plemenskega razdora med Hrvati, Slovenci in Srbi. Mi Hrvatje, ki nad vse ljubimo

⁶⁹ Kersnikova zapuščina na Brdu. — Že preden je Levec odložil tajništvo, je bil iz «Juga» izstopil njegov prijatelj Celestin, ustvaritelj rusofilske politične ideologije te dijaške generacije. Njegov izstop je bil nedvomno posledica hegemonске politične orientacije Hrvatov, kakor razvidimo iz naslednjega pisma, ki ga je pisal Celestin dne 30. januarja 1869. v Ljubljano Levstiku: «Naše društveno življenje hira. V 'Jugu' bi imelo biti koncentrirano, pa tam gospodarijo neki Ultrahrvati. Če Srba pohvališ, ali le omeniš, ne psovaje ga, brž si 'Hrvatôžderec' in Bog ve, kaj še. Jaz sem moral izstopiti zavoljo tega iz društva, Dalmatinci ne prihajajo in ena stranka Pozorjeva tudi ne prepogosto. Med nami pa je v navado prišlo, da se ne govori in se ne sme govoriti prav nič, kar bi le količkaj po politiki dišalo: V 'Jugu' ne, ker tam le Hrvatje govoré, kje drugje pa tudi ne... Žalibog da moram reči, da so deloma krivi te apatije ravno g. Stritar, Jurčič in Levec. G. Stritar je dejal: politika je kurba, (kar je res), Jurčič in Levec sta smejé pritrdila in pustilo se je vse govorjenje o naših zadevah in o slovanstvu sploh kar po mojem ni prav)... Nezeleli in slabi smo, da je strah. Nemara bo 'Omladina' oživela nas bolj. Te dni bomo oddali pravila. Menda se bodo vneli vendar za to društvo, ki ima nalogo, da ne bo 'mlada Slovenija' samo ena beseda več, da bo postala 'kri in meso'». (Objavil dr. Žigon v Ljubljanskem Zvonu, 1919, str. 703.)

svoje hrvaško ime, mislimo, da *potezati to ime na Slovence i Srbe, kateri prav tako ljubijo svoje slovensko i srbsko ime*, se pravi zasmehovati svetinje i posameznega človeka i vsega naroda. Tako postopanje namesto uspeha rodi razdražbo. — Kar se nas Slovencev posebej tiče, pripoznavamo korist i potrebo, da se združita hrvaški i slovenski narod. Ali če dopusté kdaj okolnosti, da do tega pridemo, za kar hočemo tudi mi delati, to je naravno, da se združenje zamore uresničiti samo po dobrovoljnem dogovoru med brati, nikdar pa po sili celega enega naroda in še manj posameznega človeka. Toliko od naše strani, ker se nam zdi, da g. Matok govori tudi v imenu slovenskega naroda i njegove omladine.»⁷⁰

Društveno življenje v «Jugu» se v prvi polovici leta 1869. ni oživilo tudi potem, ko je na društvenem sestanku dne 20. februarja 1869 odstopil stari odbor in se izvolil novi z Ullrichom kot predsednikom. V društvu so se sicer vršile priprave, da se priredi slavnost na čast Strossmayerju in da se sodeluje pri vseslovanskem sestanku dunajskega slovanskega dijaštva dne 1. marca 1869.⁷¹ Na tedenskem sestanku «Juga» dne 27. februarja 1869 je poizkusil Petar Tomić s poučnim predavanjem in je čital «nekoje ulomke iz Grimmova suda v naših narodnih pjesmah i etnografičkih odnošajih, popračujoč jih svojimi opazkami». Pomembnejši nastopi dunajskega slovenskega in hrvatskega dijaštva pa so se vršili zunaj društva: tako n. pr. omenjena slovensko-hrvatska izjava zoper pravaša drja. Matoka, kakor tudi sprejem nezaupnice dunajskega slovenskega dijaštva drju. Tomanu. To nezaupnico je sestavil Levec in sprejeta je bila na posebnem sestanku dne 7. marca 1869. v gostilni «Goldene Ente» ter to pot tudi objavljena v

⁷⁰ Slovenski narod z dne 1. januarja 1869, štev. 9. — Hrvatski original te «Izjave» je v zapuščini Frana Levca, ki je po vsej verjetnosti ne samo sodeloval pri njenem koncipiranju, temveč tudi poslal njen slovenski prevod v «Slovenski narod».

⁷¹ O tem sestanku glej notico v «Slovenskem narodu» z dne 9. marca 1869, štev. 29.

hrvatskem «Pozoru» z dne 15. marca in v «Slovenskem narodu» z dne 16. marca 1869. V tej nezaupnici je izjavljala slovenska akademska mladina na Dunaju med drugim naslednje: «V srce nas je bolelo, ko smo videli, da ste se izneverili zastavi federalizma... da ste iz boječnosti pred vlado, iz strahopetnosti šli v „nepostavni državni zbor“ (da rabimo Vaše in Vaših tovarišev lastne besede); da ste ondi delali ne proti vladi, a za vlado, ne proti dualizmu, a za dualizem — „nesrečo“ Slovenije!... Ne bomo Vam pripovedovali, kako ste žalili naša svobodomiselna načela s svojim glasovanjem o konkordatu, o verskih postavah, ob odgovornosti ministrov, ob izjemnem stanju na Češkem, o smrtni kazni, o povišanju *krvavega* davka in o drugih jako važnih postavah... Vprašamo Vas, kaj ste zaslužili s svojo neslovansko politiko? Kaj ste prejeli za to, da ste nesrečni mali narod slovenski odcepili od vsega *pravega* slovanstva?... Nekaj *pedi železnice!* — In morda še kaj družega?... Za plačilo ste prejeli vlado, ki pravi, da naj si sami zidamo narodne šole, če jih hočemo imeti, da naj sami skrbimo za *njene* uradnike... vlado, ki pravi, da nikdar ne spolni prve točke slovenskega programa, da nikdar ne zjedini razkosane naše domovine v eno administrativno celoto... To plačilo pak sili tudi nas, da kot Slovenci, kot Slovanje in kot svobodomiselni ljudje izrekamo Vam, blagorodni gospod, in Vašim slovenskim tovarišem v državnem zboru svoje nezaupanje.»⁷²

⁷² Slovenski narod z dne 16. marca 1869, številka 32. — Levčev lastnoročni koncept te nezaupnice v njegovi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu. — Na to «odprto pismo» so odgovorile «Novice» čisto kratko, «da obsega mnogo krivice in neresnice», poudarjajoč zlasti to, «da bi bili naši poslanci proti mišljenju naroda slovenskega (ali vsaj velike večine njegove) glasovali, ako bi bili glasovali po „svobodoumnih načelih“ mladine dunajske. Kdaj neki so državni naši poslanci glasovali za izjemni stan v Pragi? Kdaj *zoper* ministersko odgovornost? Glasovanje pa za konkordat, *zoper* civilni zakon, za smrtno kazen hudodelcev glasovali so pa v duhu ogromne večine *naroda slovenskoga*». («No-

Med tem je društvo «Jug» životarilo dalje. Na društveni seji dne 17. aprila 1869. je predlagal Petar Tomić, da bi se hodili društveniki učiti ruščine v rusko akademsko društvo «Russkaja osnova» in da bi se nemškemu federalistu Schuselki, uredniku dunajske «Reforme», izrekla simpatija južnoslovanskega dijaštva. Zadnjemu predlogu je ugovarjal podpredsednik Kozić z razlogom, «ker Šuselka zagovarja slovanske interese le v zvezi z avstrijskimi, ne pa kot interese narodov slovanskih, kateri niso odvisni od Avstrije». Kljub temu Kozićevemu ugovoru se je že bila sestavila deputacija, da gre k Schuselki, nje odpošiljatev pa se je odgodila, ker je zmagalo Šukljetovo mnenje, «da za tako važne politične izjave bi trebalo, da je več udov navzočih». S te seje «Juga» bi se dalo še omeniti, da je na nji Šuklje priglasil poučno predavanje «O poljskem narodu in ruski državi»,⁷³ ki ga je potem deloma res čital na sestanku «Juga» dne 15. maja 1869.

Ko se na ta način v skupnem hrvatsko-slovenskem «Jugu» ni hotela razviti prava živahnost, zlasti pa ni mogla udejestviti slovenska iniciativnost, se je spomnil na lanskem prvem shodu slovenske akademske mladine v Ljubljani izvoljeni «odbor za osnovo društva slovenske omladine», čigar najagilnejši član je bil ravno Levec, svoje prevzete naloge in je izdal posebej na dunajsko slovensko akademsko dijaštvo po Levcu stiliziran, z dnem 5. maja 1869 datiran oklic, naslovljen: «Dragi rojaci i tovariši!» V tem oklicu so med drugim stale besede: «Ako hočemo zadostovati svoji veliki odgovornosti, moramo si misli izčistiti, moramo se združevati, *moramo si postaviti program ter iz vseh svojih moči delati i živeti po njem.* To potrebo je živo čutil tudi lanski študentski zbor v Ljubljani ter je soglasno sklenil, osnovati dru-

vice» z dne 17. marca 1869, str. 89.) Primerjaj tudi odgovor «Novicam» nekega dunajskega dopisnika v «Slovenskem narodu» z dne 23. marca 1869, šte. 35.

⁷³ Rokopis tega Šukljetovega predavanja je v Levečvi zapuščini.

štvo, ki bi obsegalo vso slovensko omladino. Ker pa se po § 33. društ. postave od 15. novembra 1867. tako društvo, kakor bi bila „slovenska omladina“ v zmislu študentovskega zbora, ne more osnovati, zatorej svetuje „odbor za osnovo društva slovenske omladine“: *Naj se po vseh mestih, kjer prebivajo mladi Slovenci, osnujejo čisto slovenska društva slovenske omladine ter naj se skliče vsako leto študentski tabor v Ljubljano, kjer bi se omladina pogovarjala o svojem programu in o družih važnih vprašanjih.*⁷⁴ Oziraje se torej na ta sklep „osnovalnega odbora“ vprašajo zdolej podpisani vse na Dunaju živeče slovenske študente: *Ali ste zadovoljni s tem, da se na Dunaju zraven društva „Juga“ in v prijateljski zvezi z njim za čisto slovenske zadeve osnuje čisto slovensko društvo ali ne?*⁷⁵ Kot iniciatorji so ta poziv podpisali: Levec, Šuklje, Lavtar in Artelj. — Ko je tem iniciatorjem s svojimi podpisi pritrjevalno odgovorilo še 41 dunajskih slovenskih dijakov, je nastopil na podlagi tega s podpisi izpolnjenega poziva Fran Levec na seji «Juga» dne 9. maja 1869 z obširnimi utemeljevalnim govorom.

V tem svojem govoru je Levec, oprt na rezultate prvega študentskega shoda v Ljubljani z dne 14. avgusta 1868, o katerem je dejal, da ga je rodila «misel združevanja», izvajal, da slovenski omladini nedostaja enotnega programa, zbog česar ta omladina «še čisto nič ni delala za svoj narod», «ker pri najvažnejših vprašanjih, tičočih se naše domovine, še celo v principu ni jedina tako, da so imeli, postavim graški Slovenci, ob eni ter isti reči vse druge, da, skoro nasprotne misli nego dunajski». Glavni rezultat tega prvega ljubljanskega shoda je po Levčevem mnenju bil, «da se moramo večkrat shajati, spoznavati, podučevati, prepričevati,» vsled česar se je sklenilo take vsakoletne shode ponavljati in jih

⁷⁴ S tem Levčevim predlogom se je še enkrat poizkušala popolna kopija vzorca «Ujedinjene Omladine Srpske»!

⁷⁵ Prim. Vencajz, o. c. str. 48. — Levčev koncept in original tega poziva v ljubljanskem mestnem arhivu.

organizirati s pomočjo centrale, namreč «politično-literarnega društva slovenske omladine». Da se to društvo osnuje, se je bil izvolil tudi odbor petih članov. Ta pa je prišel do spoznanja, da § 33. novega društvenega zakona zabranjuje nepolnoletnim ustanavljanje takih društev. Zato nasvetuje govornik sedaj «za čisto slovenske, djal bi, za lokalno slovenske zadeve» društvo v smislu poziva, podpisanega po 45 slovenskih visokošolcih na Dunaju, ki ga daje društvenikom v vpogled. — Vprašali bodo Hrvatje in «morda tudi kateri izmed Slovencev»: Čemu Slovencem dijaško društvo poleg «Juga»? «Naj na to, gospoda, odgovorim nekoliko besed. Da je nam Slovencem *posebnega* društva treba, je *meni* vsaj» — izvaja Levce dalje — «in kakor *dobro* vem, tudi *ogromni večini* mojih slovenskih tovarišev *fait accompli*... Mi Hrvatje in Slovenci imamo gotovo dosti, djal bi, *skupnih* zadev, katere nas tako rekoč v eno društvo silijo. In ravno zato nam je društvo «*Jug*» potreba postala. Razun tega, gospoda moja, je pa vendar tudi nekaj stvari, katerih ne gre pred «*Jugom*» obravnavati. Naj povem en sam izgled. Ko so se Hrvatje pogovarjali o osnovi hrvatske omladine, sklicali so same Hrvate skupaj,⁷⁶ in vsak jim mora pritrditi, da so prav storili, da te reči niso v *Jugu* postavili na debato. Ko smo mi Slovenci hoteli poslati slovenskim poslancem nezaupnico, sklicali smo tudi posebni slovenski zbor *ad hoc*. In, gospoda, ko bi hoteli vse reči *pretresavati*, ki nas *bolé*, naših bratov pa ne, morali bi pač še veliko *tacih* zborov *ad hoc* sklicavati. Taki *ad hoc* zbori imajo pa zmiraj nekaj nerodnega in nerednega... vse se dela v neki naglici — polovičarsko!... Pa še nekaj moram omeniti. Pri nas na Slovenskem, gospoda moja, ste v *politiki* kakor v *literaturi* in posebno v literaturi dve stranki, stranka svobodomiselna i svobodi

⁷⁶ Iz tega pasusa Levčevega govora se razvidi, da so se Hrvatje že pred Slovenci na Dunaju posvetovali o tem, da bi si ustanovili svoje lastno posebno društvo «hrvaške omladine» — očitvidno tudi po vzorcu «Ujedinjene Omladine Srpske».

nasprotna, napredovalna i *farška*. Dunajski Slovenci pak so bili zmirom neka *avantgarda* slovenske liberalne stranke. Sicer mi na politiko napredovalne slovenske stranke nimamo veliko upljiva, pa vendar daje njenim vodjem, kakor so poštenjaki dr. Vošnjak, dr. Srnec, dr. Lavrič i drugim, veliko srčnost, ako zamorejo reči, da vsa intelligentna slovenska omladina *je za njimi*. Toliko več upljiva imamo pa na literaturo. Da, lahko rečem, kajti naša literarna historija mi je priča, da najboljša naša belletristična dela preteklih desetih let so se na Dunaji *rodila*. Levstik in Stritar, Erjavec i Tušek, Mencinger i Pajek, Jesenko i Jurčič, vsi so na Dunaji ali začeli pisati, ali deloma še pišejo. Vsako leto *smo imeli Slovenci še slovensko literarno društvo, samo letos ga nimamo*. Tako pa ne sme, ne more dalje biti. Koliko moči je tukaj raztresenih, te se morajo koncentrirati, posebno zdaj, ko slišim od jako zanesljive strani, da se bo na Dunaji *osnoval velik lepoznanški slovenski list*. Ena poglavitnih idej slovenske omladine pa je tudi: izdajati *almanahe i brošure*. To idejo uresničiti se mi pa zdi v *Jugu* čisto nemogoče, zanjo je treba *specifično slovenskega društva*.» Naposled prihaja Levec k zadnjemu razlogu, izgovarjaje besedo, o kateri pravi, da je «v privatnih krogih že vsem znana skrivnost», on da to besedo samo prvi v društvu javno izreka, «sicer težko, pa gotovo iz najboljšega namena». «*Jug*, gospoda moja, je sicer lepa *misel*, a društvo *Jug* tako, kakoršno je, *je* — lepa *fraza* . . . Po *Jugu* bi se morali Hrvatje i Slovenci spoznavati i jediniti. Tega pa ni drugače mogoče, kakor da se veliko govori i predava o hrvaških i slovenskih zadevah, političnih strankah, osebah, literarnih delih in zavodih — z eno besedo: *o hrvaškem i slovenskem narodu*. Toda, gospoda moja, jaz sem že celih 15 mesecev član društva *Juga* in če se vprašam, ali za tega voljo kaj bolje poznam hrvaški narod i njegove zadeve, odkrito moram reči, da *ne*. Kar mi je o njem znano, sem zvedel iz časopisov ali pa od prijateljev v krčmi i kavarni, v *Jugu* pa nič. Koj v začetku se je neki *morbus loquax*

vgnjezdil v društvo, govorilo se je veliko, veliko, veliko. Po čem? Pričkali smo se o tem, kdo bo predsednik, kdo njegov namestnik, kdo tajnik, kdo blagajnik, ali bomo volili archivarja. Danes smo skovali nekaj novih paragrafov k statutom, jutri smo videli, da so odveč. Kregali smo se cele ure o kakem predmetu in potem, ko smo post tot discrimina rerum predlog sprejeli, spoznali smo, da ga nimamo pravice sprejeti, zato ker ne vemo, ali smo 'skupština' ali 'sastanak'. Zdaj pa so prišli *pisrouki*, vrgli pravila na mizo ter gledali §§. kakor krava nova vrata, jih brali i premetavali ter nazadnje sami ne vedeli, ali so krop ali voda. Tedaj po 15mesečnem kreganji in prepiranji, pričkanji in pravdanji še pravil nimamo gotovih, določnih; potlej se pa človek za *Jug* navduši. Da bi bil pa kdo vstal ter djal: Nocoj bom govoril o slovenskih čitalnicah, o slovenskih taborjih, šolah, društvih, zavodih, strankah, ali da bi bil kdo dejal: Nocoj bom govoril o jugoslovenski akademiji, o hrvaškem vseučilišči, o hrvaških taborjih, literaturi i kulturi — tega, gospoda, sem jaz in z menoj marsikdo drugi zastoj pričakoval. Gospoda moja, društvo *Sava* je živelo samo dva meseca, pa v teh dveh mesecih se je v Savi čitalo več znanstvenih, lepoznanških i zabavnih spisov kakor v Jugu v 15! — Gospoda moja, to je nekaj vzrokov, zakaj se mi Slovenci za Jug ne moremo navdušiti, zakaj si želimo svojega društva. S tem pak, da mi ustanovimo svoje društvo, *mi ne izstopimo iz Juga*. Mi se shajamo vsaki mesec dvakrat, pa potem tudi še kakor dozdej redno hodimo v Jug ter ostanemo prej kakor slej njegovi prijatelji.»⁷⁷

Levec spočetka ni nameraval tozadevno staviti v «Jugu» nikakega predloga, a ga je končno vendar stavil v tem smislu, da Slovenci s pritrdivijo «Juga» osnujejo svoje «politično-literarno društvo», a ostanejo kljub temu še dalje «s hrvaškimi študenti zjedinjeni v društvu Jugu»,

⁷⁷ Koncept govora v Levčevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu.

ki naj «kakor dosedaj zastopa i reprezentuje slovenske študente proti drugim slovanskim društvom na Dunaju». Ko so o tem predmetu govorili s slovenske strani še Šuklje in Bertold, s hrvatske Zahar, Posilović in Mrazović⁷⁸, je bil Levčev predlog sprejet z večino glasov (po Levčevi opazki na konceptu njegovega govora).

«Jug» se je potem v letnem semestru 1868/69 še parkrat sestel, zadnjič dne 8. julija 1869 in nato — zaspal. Na prvem sestanku dunajskega hrvatskega dijaštva v novem šolskem letu 1869/70 dne 27. novembra 1869 so Hrvatje na predlog Mrazovića zopet obnovili svoj stari samohrvatski «Velebit».

Kakor se torej razvidi iz navedenega zanimivega Levčevega govora, so se slovenski visokošolci na Dunaju odločili ustanoviti svoje posebno slovensko akademsko društvo zategadelj, da iz njega intenzivneje in iniciativneje posežejo v slovensko literaturo ter politiko in pa zato, ker skupno društvo «Jug» ni izpolnjevalo svoje glavne naloge: vzajemnega spoznavanja kulturnih odnosov med Slovenci in Hrvati.

Takoj nato so se dunajski slovenski dijaki polotili organizacije svojega posebnega akademskega društva. Društvena pravila jim je sestavil Levec, v nemščino jih je za predložitev oblastvom prevedel Šuklje. Novo društvo je bilo spočetka zamišljeno še jako po vzorcu «Ujedinjene Omladine Srpske» — že v naslovu. Prvi Levčev osnutek statutih nosi namreč naslov: «Pravila društva slovenske omladine». Ta naslov je popravljen in izpremenjen najprej v «Mladiko», katero ime se končno umakne naslovu «Slovenija». Kot namen društva označuje prvi načrt pravil v § 1. naslednje: «Doseči med slovensko omladino (ali mlado Slovenijo) edinstvo v duhu svobode in omike ter tako po omladini širiti narodno zavest in napredek med slovenskim narodom», medtem ko § 2. tega prvega osnutka določa: «Doseči pak se ima ta

⁷⁸ Zapisnik «Juga» in «Velebita» v arhivu ljubljanskega «Jadrana».

namera se shodi in z razširjanjem društvenemu namenu primernih spisov». V redakciji, ki je končno obveljala, sta se te dve programatični točki pravil «Slovenije» glasili takole:

«§ 1.) Namera društvu je: Napredek in omika njegovih članov v svobodomiselnem in narodnem politično-znanstvenem oziru.

§ 2.) Doseči pak se ima ta namera s tem: a) da se družabniki shajajo v zborih; b) da se pri zborih prepeva, govori in predava o stvareh političnega, znanstvenega in belletrističnega obsega; c) da se izdajajo in razširjajo društvenemu namenu primerni spisi.»

Glede rednih in izrednih članov so pravila «Slovenije» določala naslednje: «§ 3.) Družabniki so *redni* in *izredni*. a) Redni družabniki morejo biti slovenski slušatelji vseh dunajskih višjih učilišč in še deset let po dovršenih študijah. b) Izredni družabnik more biti vsak izobražen Slovenec.» — Glede na članstvo se je torej «Slovenija», ki je hotela biti «društvo slovenske omladine» po vzgledu «Ujedinjene Omladine Srpske», že takoj pri rojstvu nekoliko razločevala od svoje vzornice. Medtem ko je bil pri srbski vsenarodni omladinski organizaciji lahko pravi član vsak Srb, se je «Slovenija» postavila bolj na akademsko dijaško stališče in je nedijakom (samo izobražencem!) odkazala zgolj izredno članstvo. Precej v smislu srbske organizacije pa je Levec v prvem osnutku pravil koncipiral zadnji paragraf 20., ki se je glasil: «Društvo stoluje v Ljubljani, vendar sme tudi po drugih krajih v zmislu teh pravil osnovati podružnice». Kolikor bolj se je v podrobnem razpravljanju o «pravilih» izkazovalo, da slovensko dijaštvo ne bo moglo ustanoviti vsenarodne omladinske organizacije, toliko bolj se je tudi ta točka spreminjala. V drugem konceptu «pravil» se je kot sedež društva (že bolj samodijaškega) določal Dunaj, še vedno s pristavkom o možnih «podružnicah v drugih krajih». Tretji koncept, ne več pravil «društva slovenske omladine», ampak že pravil «akademskega društva Slovenije» je določal v § 21. kratko: «Društvo sto-

luje na Dunaju». ⁷⁹ — Izmed ostalih točk društvenih statutov, kakor so naposled obveljali, ima posebno zanimivost še § 12., ki določa, da se odbor društva, obstoječ iz 12 odbornikov, deli v: a) *literarni* razdelek, katerega posebni nalog je presojati in pripravljati spise za tisk, in b) v *gospodarski* razdelek. Med posli, katere je Levec odkazal odboru, je bil tudi ta, da odbor «ukreplje, katere knjige se izdadé ob društvenih stroških»; tajniku se je med ostalimi agendami predpisovala tudi ta, da «pre-skrbljava tisk knjig, katere društvo izdaja».

Podoba, ki nam torej ostane iz študija vseh teh treh načrtov «pravil», je naslednja: Spočetka sta Levec in Šuklje snovala širše «društvo slovenske omladine», ne sicer popolnoma konformno z organizacijo «Ujedinjene Omladine Srpske», vendar še toliko po njenem vzorcu, da so se imeli v društvo vsaj kot izredni člani sprejemati tudi nedijaki (a samo inteligenti). Tudi sedež v Ljubljani in institucija podružnic sta bila posneta po srbskem vzorcu. Pozneje pa so se v pravilih «Mladike» in končno v statutih «Slovenije» izoblikovali obrisi že docela akademskega društva s sedežem na Dunaju, a še vedno s precej literarnim značajem, torej namenom, da to pokolenje s pomočjo društva energično poseže v slovensko literaturo.

Kot takšno se je akademsko društvo «Slovenija» tudi dejansko ustanovilo dne 26. maja 1869. ⁸⁰ in začelo takoj živahno delovati. Na ustanovnem občnem zboru imenovanega dne je oddal predsednik pripravljalnega odbora, Levec, vodstvo društva novoizvoljenemu predsedniku Ullrichu in mu položil na srce «blagor in napredek društva, kojemu geslo je: Vse za svobodo in narodnost!» ⁸¹ Že na tem ustanovnem občnem zboru se je pričelo v

⁷⁹ Vsi trije Levčevi koncepti «pravil» s Sukljetovim nemškimi prevodom prvega koncepta v Levčevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu.

⁸⁰ Vencajz, o. c. str. 49.

⁸¹ Ibidem, str. 50.

društvu tudi znanstveno delovanje s Šukljetovim predavanjem: «Kaj je socialno vprašanje in kako je nastalo?»⁸²

Prvo vest o ustanovitvi «Slovenije» je med slovenskimi časniki prinesel «Slovenski narod» v dopisu «Iz Dunaja» izpod peresa tedanjega svojega stalnega dopisnika iz tega mesta, nekega H. G. Ta je v uvodu svojega dopisa posvetil par vrstic prejšnjemu skupnemu društvu «Jugu» ter nadaljeval: «To društvo obstaja še. Letos pak so prišli Slovenci do prepričanja, da jim je treba zraven vzajemnega ‚Juga‘ tudi še posebnega slovenskega društva. Zedinilo se jih je torej nad 60 v društvo ‚Slovenijo‘. Na svobodnem Dunaji, na viru cislajtanskega liberalizma pa vlada tega društva ni dovolila in njegovih pravil ni hotela potrditi, in sicer zato, ker je društvo po §1. politično. Namen društva je omika in izobraževanje njegovih udov v politično-znanstvenem, narodnem in svobodomiselnem oziru. Od Slovencev izbran prvosednik osnovalnega odbora [Levec] je šel namestnijskega svetovalca, ki ima referat o društvenih rečeh, interpelirat, pod katerimi pogoji bi se društvo dovolilo in pravila potrdila. Rekel je komisar, da dokler je društvo politično-znanstveno, se ne more dovoliti. Odbornik reče, da so pripravljene to izpustiti. Ali gospod svobodnjak hofrath je djal, da tudi v besedi ‚narodno‘ — ‚svobodomiselno‘ tiči politika, da se torej to akademično društvo nikakor ne more potrditi (ker niso vsi udje polnoletni, kár je pri političnih društvih potrebno). Slovencev odbornik ga je na to vprašal: od kod prihaja dvojna mera, da je vlada potrdila več *nemških* in madjarskih študentovskih društev, ki imajo

⁸² Ibidem. — Na str. 129. svoje «Spomenice» Vencajz pomotoma pripisuje to predavanje Levcu. — Pripomnim, da je nekako ob istem času, ko je imel Šuklje v «Sloveniji» to predavanje in ko so se na Dunaju in na Češkem vršili socialistični in anarhistični nemiri — v Ljubljani se je v tem letu ustanovilo prvo delavsko društvo — pričel priobčevati v «Slovenskem narodu» (od dne 10. do 29. julija 1869, šte. 80 do 88) Ferdo Kočevar svoj podlistek «Socialno vprašanje», prvo daljšo razpravo o tem vprašanju v slovenski publicistiki.

določno političen program? ... Ali ‚quod licet Jovi, non licet bovi‘ ... To je avstrijska svoboda ... sicer pa moram reči,» zaključuje dopisnik, «da kar časa jaz Dunaj poznam, ni bilo še tako sploh vrlih, za domovino vnetih mladeničev slovenskih, kakor so zdaj.»⁸³

Dasi je ta dopisnik sporočal «Narodu» tudi to, da «policija zdaj bajè jako skrbno na Slovence pazi in je nekatere odgovorne storila za to, da se ne shajajo», se je policijsko nepotrjena «Slovenija» vendar shajala (dne 2., 16. in 30. junija 1869) in na teh sejah v zvezi z odborom za ustanovitev «Slovenske omladine», izvoljenim na I. dijaškem shodu leta 1868., delala živahne priprave za prireditev II. shoda akademske mladine v Ljubljani leta 1869. in za ustanovitev omenjene omladinske organizacije.⁸⁴ — Medtem ko je dunajsko slovensko dijaštvo v «Sloveniji» pri določanju programa za ta II. ljubljanski shod stavilo v ospredje bolj točke, ki so obravnavale vprašanja svetovnega naziranja, ter zahtevalo, naj se tudi nameravana organizacija «slovenske omladine» osnuje naravnost kot oficialna «liberalna stranka», so graški in mariborski slovenski dijaki (po sporočilu obiskavšega jih Levca) želeli, da pride na program II. študentovskega shoda predvsem tudi točka: «Kateri jezik naj rabijo Slovenci za višjo literaturo?»⁸⁵ Medtem ko so imeli Štajerci v tem pogledu v mislih srbohrvaščino, se je bilo dunajsko slovensko dijaštvo orientiralo takrat že

⁸³ Slovenski narod z dne 26. junija 1869, šte. 74.

⁸⁴ Pripravljalno delo za ta II. shod se je vršilo po vsej verjetnosti samo v «Sloveniji», ne pa v «Jugu». Zategadelj je sloanela najbrž na nezadostni informaciji naslednja notica «Slovenskega naroda» (z dne 10. julija 1869, št. 80.): «(Slovenski študentje) na Dunaji v društvu ‚Jug‘ s Hrvati zedinjeni so imeli zadnji četrtek zbor, v katerem so se posvetovali zastran študentovskega shoda meseca avgusta v Ljubljani». — Omenjeni četrtek dne 8. julija je bila res zadnja seja «Juga», toda ohranjeni nam zapisnik te seje ne ve ničesar povedati o kakšnem takem posvetovanju.

⁸⁵ Vencajz, o. c. str. 51.

bolj ali manj v smislu malo poprej v «Narodu» izišlih Celestinovih člankov, naslovljenih: «Slovenci in slovanska vzajemnost».⁸⁶ V teh člankih se je bil Celestin odločil za ruščino. Kako je Celestin v tej stvari vplival na svoje dunajske tovariše, nam kaže zanimiv dopis «Iz Dunaja 29. jul.», ki ga je «Slovenskemu narodu» poslal po vsej verjetnosti kak Celestinov in Levčev dijaški pristaš in v katerem je izvajal med drugim naslednje:

«Vaši članki ‚Slovenci in slovanska vzajemnost‘ zbudili so tudi tū pozornost. Reči smem, da smo Slovenci, čitaje one članke, oddehnili se, ko da bi nam kdo odvzel veliko breme s prs . . . Zanimalo bo torej vsaj gosp. pisatelja onih člankov kratko pojasnenje, kako se kaže tū ona ideja vzajemnosti, tū, kjer dohajamo v dotiko vsi elementi jugoslovanstva: Bulgari, Srbi, Hrvatje in Slovenci, in tako sami po sebi moramo vsaj nekoliko soditi, na kaka tla pada zrno one vzajemnosti. Hrvatje in Slovenci so pred tremi leti⁸⁷ tū ustanovljali jugoslovansko društvo, a pristopili niso ni Bulgari ni Srbi. Bulgarov je sploh malo tū, večina bulgarskih študentov obiskuje ruske visoke šole . . . Smemo marni meniti, da sosedstvo rusko, ena vera, živa dotika, ki jo ima skoro vsa inteligencija bulgarska z ruskim narodom, da bo vse to na njihov jezik imelo velik, a literarni enoti na jugu s srbskim jezikom ravno nasproten vpliv. Društvo je torej postalo, ker Srbi po dolgem pregovarjanji vendar niso pristopili, hrvaško-slovensko. Štelo je izprva obilo udov, ki so redno prihajali k shodom. A izostali so najprej Dalmatinci, kakor so mi dejali nekateri, zavoľjo pretiranega hrvatizma nekterih Hrvatov, potem nekteri Hrvatje in Slovenci, in zadnje leto je pri navadnih shodih navadno število bilo k večemu petnajst glav. Slovenci, vidé hiranje društva in čuté potrebo društvenega živ-

⁸⁶ Slovenski narod z dne 10. in 24. julija 1869, št. 80 in 86.

⁸⁷ Ta datum ustanavljanja «Juga» — za drugi poskus takega skupnega društva ne vemo! — je morebiti po tiskovni ali memorialni pomoti potisnjen nekoliko preveč nazaj.

ljenja, ustanovili so ‚Slovenijo‘ zraven ‚Juga‘, in k shodom ‚Slovenije‘ sešlo se je vselej veliko število. Od kod ta prikazen? Sledé pisatelja omenjenih člankov, ki je prvi tako odkrito spregovoril in nam idejo na bojišče postavil, in prepričani, da je tako za konečno spoznanje pričel duhovno boritev, ne strašimo se pripoznati, da je hiranja društva ‚Juga‘ krivo medsobno *nezaupanje in neodkritosrčnost*. Dokler so se govorile navadne fraze o vzajemnosti, ni bilo sence nesporazumljenja. A s tako megleno hrano se tudi tû ni dalo dolgo živeti. Vprašanje, kaj ima nam biti vzajemnost, je pokazalo različnih misli, in sicer ono: da se imamo vsi poprijeti hrvaško-srbskega jezika, in ono: da nam je treba učiti se ruščine kot prihodnjega vse-slovanskega jezika za višo literaturo. To nasprotje se je čutilo kot težko breme, in o tem si ni upal govoriti nikdo resno, in če je vendar kdo kaj omenil, molčali so oni, ki so bili nasprotnega mnenja in — izostali. Odtodi ono hiranje društva. Lahko si torej mislite, kako veselo smo pozdravili v vašem listu glas, ki je pretrgal ono neprijetno molčanje, in stvar sámo porinil tako naprej, da se je očitna diskusija ogniti ne more.»⁸⁸

⁸⁸ Slovenski narod z dne 31. julija 1869, št. 89. — Ko bi ne govoril precej nespretni slog tega dopisa za kakega manj verziranega stilista, bi človek pripisal ta dopis — Levcu, ki je bil ob izidu tega dopisa ravno v redakciji «Slovenskega naroda» v Mariboru, kamor je bil prišel za nekaj dni iz Gleichenberga, kakor je pisal svoji nevesti dne 1. avgusta 1869. Najzanimivejši podatek, ki ga dobimo iz tega dopisa, je ta, da je bila razpad «Juga» povzročila med drugimi v prvi vrsti tudi ta okoliščina, da večina «mladoslovenskega» dijaštva, orientirana rusofilsko, ni soglašala s hrvatskim piemontstvom. Tega razloga si celo Levec, ki je povedal hrvatskim članom v «Jugu» na seji dne 9. maja 1869 zaradi njihovega «govorunstva» marsikatero trpko besedo, v onem svojem govoru ni upal navesti. A delil je to mnenje ta «Narodov» dopisnik ne samo z Levcem, ampak zlasti tudi s Celestinom, ki je bil najbrž vprav zavoljo tega razloga popolnoma izstopil iz «Juga».

Po teh in takih diskusijah v javnosti in seveda najbrž še intenzivnejših v zasebnih dijaških krogih so se en dan pred izidom tega dopisa v «Narodu» določile na občnem zboru «Slovenije» (dne 30. julija 1869) kot program II. študentovskega shoda v Ljubljani naslednje tri točke: ustanovitev in sprejem programa «društva slovenske omladine» z značajem literarnega društva in z namenom «podpirati med Slovenci liberalno stran-ko»,⁸⁹ ki se kljub nepotrpežljivosti te «mladoslovenske» mladine nekako ni hotela roditi; določitev ruščine kot višjega literarnega jezika za Slovence in končno razgovor o slovenski univerzi, glede katere pa se je na tem občnem zboru zaradi različnih mnenj o njeni možnosti in potrebi dalo glasovanje vsakemu udeležencu shoda — na prosto voljo.

Dne 1. avgusta 1869 je izšel v «Slovenskem narodu» prvi poziv na II. študentovski shod v Ljubljani, podpisan po naslednjih zastopnikih dunajskega in graškega slovenskega dijaštva: Ullrichu, Levcu, Zaplotniku, Šukljetu, Škabernetu, Samcu, Franju Pozniku, Majtingerju in Kleinmayrju. Za namen shoda se je označevala potreba, «da omikani možje ne opusté nikoli priložnosti *spoznavati*, kar jim je dobro, *tirjati*, kar jim gre». «Bodi naš shod v Ljubljani znamenje,» se je zaključeval ta poziv, «da si želimo roke podati, naj smo že rojeni v tej ali oni slovenski deželi, porok, da *zedinjena Slovenija* živi že v srcih svojih sinov.»⁹⁰ Torej ne samo dijaški študij in spoznavanje kulturnih razmer ter potreb naroda je bil namen tega shoda, ampak za njegov cilj se je predvsem označeval in napovedoval dejanski nastop te mladine v slovenski javnosti, zlasti v prid glavne ideje tistega časa, «zedinjene Slovenije».

Oficialni voditelji slovenskega naroda so ta shod akademske mladine še bolj omalovaževali, nego shod, ki se je bil vršil prejšnje leto. «Novice» niso o njem črh-

⁸⁹ Vencajz, o. c. str. 51.

⁹⁰ Slovenski narod z dne 6. avgusta 1869, šte. 91.

nile niti besedice. Tudi od naprednih veljakov se je zanimal zanj in mu pripisoval veliko važnost, kakor se zdi, edini — dr. Karel Lavrič v Gorici, ki je ob tem času uril goriške slovenske gimnazijce v govorništvu in deklamatoriki ter priredil s svojimi učenci dne 28. avgusta 1869 v Gorici razhodni sestanek, na katerem je opozarjal zbrano dijaštvo posebno na *samoizobrazbo* ter na krepitev *značajev* v teh pomembnih mladih letih, češ: «Kdor hoče domovini zares koristiti, gotovo si mora pridobiti veliko znanosti in skušenj; ali glavni pogoj, *conditio sine qua non*, je krepka volja, je žlahtni značaj. To je tista lastnost, vsled ktere človek neomajljivo trdi in izvršuje to, kar je spoznal za pravo in potrebno.» Goriškim abiturientom, ki so odhajali na shod v Ljubljano, pa je na srce polagal tehtne besede: «Pazite na-se, *odgojevaite se tudi sami*, da postanete krepki in žlahtni značaji sebi in narodu v korist. To Vam svetujem za celo življenje, in ta nasvet naj Vas spremlja tudi v Ljubljano k dijaškemu shodu 4. septembra. Na ta zbor ponosno gledam kot Slovenec, kajti gotovo je to nadepolna prikazen, da se že v drugič resnobno in navdušeno snidejo slovenski mladeniči, in da bodo tam sklepali o rečeh, ktere so dosihmal pretresovali le starejši možje.»⁹¹

Drugi shod slov. akademske mladine se je nato vršil dne 4. septembra 1869 v dvorani ljubljanske čitalnice ob navzočnosti 90 visokošolcev in abiturientov. Shodu je predsedoval dr. Fran Celestin. O prvi točki dnevnega reda, o ustanovitvi slovenske univerze v Ljubljani, je kot prvi referent razpravljal jurist Oblak in predlagal naslednjo resolucijo: «Zbrani študentje v Ljubljani zahtevajo od vlade, da je ona pravična tirjatvam slovenskega naroda ter ustanovi univerzo v Ljubljani z učnim jezikom *slovenskim*.» To zahtevo sta precej oslabila prihodnja dva dijaška govornika, izmed katerih je filozof Zaplotnik (ki se je par let pozneje ponemškutaril) izkušal dokazati, da Slovenci še ne zmorejo univerze, češ:

⁹¹ Slovenski narod z dne 31. avgusta 1869, štev. 102.

«Narod naš je majhen in manjka mu mecénov, ki bi mu tako pripomogli k tej narodni napravi; od vlade pa tudi ni upati nikakoršne podpore. Pa ko bi tudi to bilo, nam manjka moči, ki bi bile sposobne, predavati na univerzi, in više literature nimamo še in je tudi upati nimamo, dokler ostane ta pod klerikalno cenzuro; in vendar vsakemu je očito, da brez te si univerze še misliti ni mogoče.» V istem negativnem smislu je govoril tudi Franjo Šuklje, poudarjajoč, «da naš narod nima še dovolj inteligencije; manjka mu še sposobnih učiteljev za srednje šole, kje bi je imel za univerzo . . . , škodljivo bi bilo, narod s slabim vseučiliščem odvracati od više omike, ker bi potem moral zaostati in bi se nikdar ne mogel meriti z drugimi omikanimi narodi». Pri glasovanju se je vendar večina odločila za Oblakovo resolucijo.

O drugi točki dnevnega reda, o vprašanju, «kterega slovanskega narečja naj se Slovenci poprimejo za višo slovesnost», je razpravljal Fran Levec in opozarjal v uvodu svojega referata, da sta glede tega vprašanja med dijaki dve struji: «Ena pravi: Nas Slovencev je premalo. Nikdar ne bomo imeli velike svoje literature. Začnimo torej *hrvaški* pisati; slovenski jezik obdržimo samo za spise, namenjene slovenskemu kmetu in skušajmo se tudi politično s Hrvati zjediniti. Druga pak jej odgovarja: Da je Slovencev malo, je res. Gotovo tudi, da nikdar ne bomo imeli velike literature. Kar brez premisleka pa *hrvaški* pisati nikar ne začenjajmo. Pišimo slovenski za naobražene in nenaobražene, za kmeta in gospoda. Desetkrat premislimo to stvar, predno pustimo svoj jezik in ako ga že moramo pustiti, desetkrat se ozrimo na vse strani, da za to dobimo primerno odškodovanje in gotovo garancijo za našega naroda če ne *obstanek* pa vsaj *napredek*.» Glede prvega nazora pravi Levec, da ga zastopajo «razun posameznih domoljubov posebno študentje graške univerze», medtem ko da se drži drugega stališča «ogromna večina slovenskih domoljubov, skoro vsi *slovenski pisatelji* in razun kakih petih — *vsii slovenski študentje na Dunaju*». Na to drugo sta-

lišče se postavlja tudi Levec, ki v svojem referatu nadalje izvaja: «Puščati slovenski jezik ter začenjati pisati hrvaški bi bila našega naroda *poguba*, s Hrvati politično se ediniti, bi bila — vsaj za zdaj — naša *nesreča*. Slovencev, pravite, je premalo, da bi kedaj osnovali veliko svojo literaturo. To je res. Toda jaz vas prašam: Kaj bode potlej kaj bolje, ako začnemo *hrovaški* pisati? Nikakor ne. Južnih Slovanov razun Slovencev je v vsem skupaj 11 milijonov, med temi 6 milijonov Bulgarov. Srbi in Hrovatje, katerih je vseh skupaj tedaj komaj 5 milijonov, pišejo res en jezik, toda v *dveh alfabetih*, njih jezik ima dve literaturi. Samo znamenitejše knjige, ki se pišejo na Hrvaškem, bero se tudi na Srbskem in naspotno. Neizobraženi Hrovatje ne znajo cirilice čitati, neizobraženi Srbje ne latinice. Srbje se krvavo malo brigajo za hrovaško akademijo, Hrovatje nič za srbsko učeno društvo; hrvaški univerzi Srbje naravnost nasprotujejo. Ko smo pred dvema letoma Južni Slovani na Dunaju hoteli na cara poslati adresu ter prositi ga, da bi dovolil utemeljenje univerze v Zagrebu, so Srbje zoper to na vse kriplje protestirali. Za dubrovniške pisatelje se oboji še pulijo, kakor za današne Dalmatince. Hrovatje pravijo: hrovaški so bili, Srbje pravijo: srbski so bili. Vse to so dokazi, da Hrovatje in Srbje hočejo biti dva različna naroda. Hrvaška in srbska literatura ni ena literatura, in če mi hrovaško začnemo pisati, se na Jugu še daleč ni osnoval *en knjižni jezik*. — Toda vzemimo tudi, da Hrovatje, Srbje in Slovenci pišemo en jezik. Koliko je nas vseh skupaj? Komaj 7 milijonov. Za boga svetega, kaj bode kedaj temu številu Jugoslovanov, ki, kar se tiče kulture in naobraženosti, leže v plenicah poviti, mogoče osnovati tako literaturo, da bode spodrinila vpljiv že sedaj na vrhuncu stoječe ogromne laške, nemške in — *ruske* kulture? Nikdar ne! Kultura je meč, ki sam reže! Kakor sedaj, ko pišemo slovenski, bi tudi potlej naš uka in zabave žejni duh hrepenel po hrani, in ker bi je doma ne našel, šel bi na tuje pono. Slovenci bi kakor sedaj segali po nemških knjigah,

nemških časopisih; nemška kultura in literatura bi se kakor dosedaj tudi potlej šopirila po slovenski zemlji. Čemu tedaj svoj jezik puščati, če s tem nismo na boljsem? — Čisto prazen in votel pa se mi zdi izgovor, da bi se mi germanizacije ubranili, ako bi začeli hrvaški pisati . . . Da, jaz se predrznem celo trditi, da puščati slovenski jezik in začenjati pisati hrvaškega bi bilo toliko, kakor germaniziranju na Slovenskem *vrata na stežaj odpreti*. Inteligencija, hočete, da bi pisala hrovaški, samo kmeta našega bi se toliko vsmilili, da bi mu privoščili domačo besedo. Ločiti pa literaturo v dva jezika, to se meni zdi nemogoče. *Kmečke* literature brez znanstvene, lepoznavske jaz ne poznam. Inteligencija bi bila hrovaška, kmet pa nekaj časa slovenski, potlej pa za boga ne hrovaški, ampak nemški; kajti še zdaj, ko vse pišemo slovenski, germaniziranje napreduje, kaj še le potlej, ko bi prostemu narodu samo prazne lupine podajali. (In, gospodje moji, to je tudi zoper človeško *dostojanstvo*. Kmet ima ravno tisto pravico do izobraženosti kakor gospod.) Zatorej pravim, če ga hočemo popolnoma germanizirati, začnimo précej hrovaški pisati! Hrovaški jezik — naša poguba!» — V nadaljnjem delu svojega referata opozarja Levec na to, da bi se v takratnem času slovenski pisatelji tudi težko naučili hrvaščine v toliki meri, da bi mogli v tem jeziku svobodno ustvarjati. Smešno se mu pri tem zdi pričakovanje, da bi takratna avstrijska vlada, «ki nam še slovenskega jezika ne privoščiči, kedaj hrovaški jezik vpeljevala v naše šole, kakor Hrovatje pričakujejo». Tega ne bi storila po referentovem mnenju že zategadelj, «ker bi s tem most zidala k *političnemu združenju Slovencev s Hrvati*». Glede politične združitve s Hrvati pa je Levec mnenja, da si ga Slovenci ne morejo želeti, dokler tičé Hrvati v madžarskem okviru: «Ako se mi zdaj s Hrvati politično zjediniimo, prodamo se brez vse milosti *madžarski hegemoniji*. Med vsemi narodi pa, katerim bi se jaz kot Slovenec uklanjal, bili bi Madjari zadnji, če že mora slovenskega naroda konec biti, naj se desetkrat

raji vtopi v nemški kulturi, nego v madjarski ošabnosti in oholosti!» — Nato prihaja Levec k najgloblje v srcu vseh tedanjih Južnih Slovanov ležeči, tihi, pobožni in takrat še v sanjski pajčolan zaviti ideji južnoslovanskega kraljestva. Skeptičen je pri tedanji politični konstelaciji njegov pogled na to idejo, ki bi se po njegovem mišljenju dala realizirati samo v slučaju, «ko bi bila Evropa kedaj tako velikodušna, da bi se pod slovansko lipo vsedla, roke križem djala ter rekla: No, vi Slovenci, Hrvatje, Srbje, Bulgari, zdaj se pa genite! Osnovajte si jugoslovansko kraljestvo!» In še v tem slučaju meni, da bi se ta državna stavba komaj posrečila «zda, ko se Srbi in Hrvatje tako mrzé, ko od ene strani Italija sega po Dalmaciji, od druge Madjarija po Srbiji in Hrvaški, od tretje Turčija in tudi Rusija po Bulgariji, od četrte Grška in od pete Cislajtanija po vsej Jugoslaviji». Pravi, da bi bilo «presangvinično» misliti, «da bi se pri tacih razmerah osnovalo južnoslovansko kraljestvo in ako se osnuje, da bi nas peščica ubogih Jugoslovanov kljubovala vsem: velikanski Rusiji, požrešni Madjariji, pohlepni Italiji, Grčiji in družim državam, ki se kar trgajo za nas!»

V ostalem pa se izreka Levec v smislu tedanje Celestinove rusofilske orientacije, ki si jo je bila prilastila tudi večina dunajskega «mladoslovenskega» dijaštva, zoper hrvatsko piemontstvo na slovanskem jugu ter vzklika: «Katera grana na jugu ima kako pomenljivo prihodnjost? Če se že na Jugu hočemo s kom jediniti, zjedimo se sè Srbi!» Sklicuje se Levec na tozadevni, malo poprej izišli članek «Še enkrat slovanska vzajemnost» v «Slovenskem narodu»,⁹² o katerem listu pravi, da je «mladih Slovencev evangelij». Iz tega članka podčrtuje referent zlasti ono mesto, ki se glasi: «Čeprav se tu in tam trdi, da bi jugoslovanstvo le nekako prestopno stanje bilo, mi hrvaškim obljubam nič kaj ne verjamemo. Nam se dozdeva, da Hrvatom jugoslovanstvo, če še tako

⁹² Slovenski narod z dne 31. avgusta 1869, številka 102.

pokvečeno, ni sredstvo, ampak cilj in konec . . . Nam se abotno zdi, da Hrvatje hočejo z Rusi konkurirati.» — Nato se referent historično ozre po dotedanjih poskusih uvedbe hrvaščine v slovensko literaturo, rekoč: «Že pred dvajsetimi leti se je oživela ta ideja pri Slovencih. In takrat, gospodje moji, ni ostalo samo pri besedah, ampak začele so se po malem rabiti hrvaške oblike v slovenski pisavi. Toda Novice, ki so takrat te oblike rabile, so zdaj čisto slovenske. Dr. Razlag, ki je takrat izdal almanah *Zoro*, pisan bolj v hrovaškem nego slovenskem jeziku, piše zdaj čisto slovenščino. Janežič, ki je izdajal *Slovensko Bčelo*, pisano v hrovaško-slovenski zmesi, je zdaj vzor čistega slovenskega gramatikarja, Dr. Toman, ki je takrat svoje na pol hrovaške pesmi celo v cirilici tiskal, nu, Dr. Toman zdaj ne piše več cirilice, pa hvala bogu tudi latinice ne! Edini Majar je ostal, ne, še Majar ne. On, ki je pred petnajstimi, dvajsetimi leti koval jezik iz slovenščine in tako imenovane 'ilirščine', še on je svojo kovačnico raztegnil zdaj na vse slovanske jezike z marljivostjo in pridnostjo, ki bi bila vredna boljšega uspeha in boljšega — predmeta.» — Zaključek tega Levčevega referata glede slovenščine se glasi: «Ostanimo pri svojem slovenskem jezici, rabimo ga vselej in povsod, v javnem in privatnem življenju, ne pa samo za *parado* po zborih in taborih.» Utemeljuje pa Levec ta svoj zaključek z naslednjimi demokratičnimi in prosvetnimi razlogi: «Le s tem jezikom je mogoče probuditi slovenski narod, kar ga ni še probujenega, le s tem jezikom ga je mogoče tako izobraziti, da noben Slovenec ne bo za Slovanstvo izgubljen. In to mora biti predvsem naša naloga. Jaz mislim, da mi le še premalo poznamo svoj lastni narod; naš kmet je tako ukaželjen, tako rad čita, on je tako jedrnat, moralično močan, da bi zaslužil, da ga mi vse bolj ljubimo . . . Ne pričakujmo preveč od *hrovaške akademije*, naj nas ne slepi preveč hrovaška univerza. Kajti take naprave brez izobrazenega naroda so njiva brez gnoja, drevo brez korenin. Na Hrovaškem je inteligenca res izobrazena, pa

korumpirana, narod se pa ne zaveda; pri nas nam manjka inteligencije, pa imamo zato korenjaškega kmeta... Ponemčenja se mora slovenski narod samo s pripomočjo slovenskega jezika obraniti, kedar pa ta ne bo več izdal, nas ne bo obvarovala germaniziranja Jugoslavija, ampak edina *Rusija*.»⁹³ — V smislu teh svojih izvajanj je stavil Levec na II. študentovskem shodu naslednjo resolucijo: «Glede na to, da, ako se mi poprimemo kterega si bodi jugoslovanskega narečja, ne vidimo nobenega napredka, ne nahajamo v tem za našo slovansko bodočnost prave garancije, izrekamo svoje trdno prepričanje o tem, da za višo slovesnost je neobhodno potrebno, poprijeti se jezika *ruskega*.»

Namenoma sem tako obširno ekscerpiral ta zanimivi Levčev referat zategadelj, ker to predavanje značilno osvetljuje pretežno miselnost tedanjega »mladoslovenskega« dijaštva, miselnost, ki je tej generaciji določala smer njenega delovanja tudi v poznejši, moški dobi. Zasedovalo je to pokolenje vsaj kulturno — čeprav ne toliko gospodarsko in organizatorično — temelje svojega delovanja (docela v smislu mladočeškega in mladonemškega svobodomiselnega, sicer bolj meščanskega demokratizma) v *narodu* kot zvezi inteligence z ljudstvom; stremilo je po tem, da dvigne na organičnih vzmeteh razvoja in življenja zmožnih domačih tradicij in vrednot svoj narod v evropsko svobodomiselno kulturo, da bi ga držalo na ta način nad vodo dotlej, dokler bi ga ne sprejela v svoje naročje Rusija, ne caristična, absolutistično-nivelizujoča Rusija, temveč ona slavjanofilska Rusija svobodno-radovoljnega medsebojnega sporazuma, v kateri je zrlo to pokolenje poslednje in najvišje zatočišče svobodne kulturne bodočnosti vsega Slovanstva. — V imenu tega ideala oni Levec, ki je v tem svojem referatu, kakor že poprej v navedenem svojem govoru v «Jugu» docela pravilno odklanjal dve literaturi, višjo v enem,

⁹³ Po Levčevem lastnoročnem konceptu v njega zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu.

nižjo v drugem jeziku, tudi ni opazil glavne nedoslednosti svojih izvajanj, ko je priporočal v njih Slovincem za «višo slovesnost» — ruščino, torej vendar jezikovni dualizem.

Ideologijo, ki jo Levce razvija v gori razbranem referatu, je bil tej prvi «mladoslovenski» dijaški generaciji izdelal pred svojo preselitvijo v Rusijo dr. Fran Celestin. Ta se je tudi na tem dijaškem shodu dvignil takoj za Levcem in priporočal Levčevo resolucijo z razlogom, «da naj se narod izobrazuje na specifično slovenski podlagi, da se krepí in materijalno povzdigne. S tem pa še ne more si zagotoviti svoje slovanske bodočnosti. Treba je Slovanom vsemu svetu, ki nas je preziral do zdaj, postaviti pred oči impozanten faktor in sicer sprejembo vseslovanskega jezika», glede katerega pravi Celestin, da ne more biti drugi nego ruski.⁹⁴ Edino v ruskem jeziku, so mislili mladi gospodje, naj bi Slovenci pisali svoje znanstvo. O tem, kako bi si slovenski znanstveniki v zadostni meri prisvojili znanje ruščine, si niso belili glave...⁹⁵ A Levčevo resolucijo so vendar sprejeli soglasno.

O tretji, v zadnjem momentu vrinjeni točki dnevnega reda, o ustanovitvi stolice za slavistiko na graški univerzi, je poročal Oblak. Tudi njegovo resolucijo je shod soglasno sprejel.

Nato je prišla na razpravo četrta točka: ustanovitev in program «Društva slovenske omladine», glavna, že od lanskega I. študentovskega shoda podedovana ideja, v smislu katere naj bi se bilo to pokolenje organiziralo kot strnjena generacija po vzorcu znamenite «Ujedi-

⁹⁴ Slovenski narod z dne 7. septembra 1869, šte. 105.

⁹⁵ V prihodnjem šolskem letu se je napravil ta poskus, da si je dunajska «Slovenija» najela učitelja ruščine. (Prim. Vencajz, o. c. str. 52.) Kakšen je bil uspeh tega poskusa, lahko sklepamo iz dejstva, da niti najnadarjenejši prvi «slovenijani» (kakor: Levce, Suklje, Ogrinec, Jurčič, Kersnik, Stritar...) niso nikdar obvladovali ruskega jezika.

njene Omladine Srpske». O tej centralni točki je poročal Šuklje, dokazujoč, «koliko važnost bi imelo društvo ‚Omladina‘ za razvoj slovenskega naroda kot središče omikane mladine». A takoj nato je moral referent z obžalovanjem ugotoviti, da se pri izpremenjenih političnih razmerah, nastalih po decembrski ustavi, tako društvo ne dá realizirati. «Illiberalni društveni zakon prepoveduje nepolnoletnim, biti udje političnega društva, in ravno tako političnim društvom, imeti podružnice. On predlaga toraj, da naj se poskuša, namen mladine doseči po drugem potu: naj se napravijo po posameznih vseučiliščih, kjer študirajo Slovenci, akademična društva na podlagi enega programa. Ta program naj bo narodno-svobodomiseln; prava slovanska zavest, ljubezen do domovine in ljubezen do najlepše ideje človečanstva, do svobode, naj se goji v teh društvih. Govornik svoje tovarše opominja na Hus-a, slavnega mučenika češkega naroda, ki je tudi v svoji osebi zedinil idejo svobode z idejo narodno. Tako naj bode tudi geslo slovenske mladine: Vse za svobodo in narodnost!»⁹⁶ Glede na nemožnost ustanovitve «Društva slovenske omladine» kot političnega društva se je staval predlog, da bi se to društvo osnovalo kot literarno. V tem pogledu pa je Levec obrnil dijaštvu poglede rajši na «Slovensko matico». — Drugi študentovski shod se je nato zaključil zvečer s komerzom, kateremu je predsedoval «prijatelj slovenske mladine in poslanec naroda slovenskega», dr. Valentin Zarnik. Na komerzu so napivali najprej napredni duhovščini na Štajerskem (Davorinu Trstenjaku, Božidarju Raiču itd.), potem Levstiku, Stritarju, Jurčiču, Husu, Strossmayerju itd.

Ko so se po preteku počitnic dunajski slovenski visokošolci zopet sešli v svoji «Sloveniji», je število članov tega društva narastlo že nad 95. Na drugem občnem zboru društva v tem šolskem letu dne 6. novembra 1869 je vstal filozof Levec in razlagal zlasti novodošlim

⁹⁶ Slovenski narod z dne 7. septembra 1869, štev. 105.

prvoletnikom, da se je «Slovenija» ustanovila predvsem v ta namen, «da bi se v nji Slovenci urili v *govorjeni in pisani besedi*», ker «so Slovenci na Dunaji znani kot najslabši govorniki. Govorništvo pa ima v sedanjem času pomen, ki se ne more in ne sme prezirati . . . Ne smemo pa zadovoljni biti samo s tem, da znamo malo parlamentaričnih fraz lomiti in urno jezicati. Tudi v pisavi slovenski se moramo uriti, v to, bi rekel jaz, moramo polagati težišče našega društva. Kajti govorjena beseda se zgubi, pisana ostane. Zatorej bi prosil vse tiste gospode, ki imajo zmožnost za to, da bi nam tukaj večkrat kaj spisanega brali. Bodi si resno ali šaljivo, znanstveno ali neznanstveno, politično ali lepoznanško: vse nas bode veselilo.»⁹⁷ Zlasti pa opozarja Levec dijake v tem svojem nagovoru na to, da naj nikoli ne pozabijo, da Dunaj ni njihova domovina, marveč da morajo njihove oči biti vedno obrnjene domov. A v tem pogledu poprijemlje Levec Stritarjevo pobudo⁹⁸ in pravi: «Kar se tega tiče, je moja misel o tej zadevi ta, da bi se mi *javno* ne utikali v skoz in skoz gnjilo slovensko politiko. Saj veste, precej se nam očita, da smo še nezreli, da ne umemo teh stvari itd. Pokazala sta tudi dva študentovska shoda, da v tej zadevi nimamo sreče in vspeha.» Govornik omenja, kako slovenski veljaki omalovažujejo dijaštvo, ki se zbirá okrog dunajske «Slovenije», in da je baje dr. Costa izrekel v ljubljanski čitalnici besede, «da bo vsa ‚Slovenija‘ letos gotovo dobila ‚säuferwahn-sinn‘» itd., ter nadaljuje: «Obrnil bi pa Vašo pozornost na ‚Slovensko matico‘. Vsakemu je znano, kako *škan-dalozno* je organiziran prvi naš znanstveni zavod.» Te

⁹⁷ Znanstvenih in šaljivih predavanj zaznamuje Vencajz v tem šolskem letu v okrilju «Slovenije» — šest od predavateljev: Šukljeta, Levca, Drganca, Lavtarja in Josipa Ogrinca. (Prim. Vencajz, o. c. str. 129.)

⁹⁸ Prim. Stritarjevo «Kritično pismo» IV. v «Slovenskem glasniku» z dne 1. marca 1868, str. 95., in «Zbrane spise» V., str. 51.

slabe organizacije «Maticе» pa je po Levčevem mnenju sokriva «škandalozna lenoba mlajših Slovencev». Odborniki «Maticе» se včasih na občnih zborih volijo z borimi 35 glasovi. «Ko bi se nas torej vsaj dvajset zapisalo v Matico, ko bi dalje na počitnicah nabrali med znanci volilnih listov, potem vdeležili se občnega zbora, pa bi lahko izvolili matičen odbor, kakoršnega bi mi hoteli . . . in v dveh letih vso njeno delalnost preobrnili . . . Ako mi to dosežemo, da matico reorganiziramo, potem smemo z našim društvom prav zadovoljni biti.»⁹⁹ — Iz teh poslednjih Levčevih besed se razvidi, da je torej od Levca in iz dunajske «Slovenije» izhajal načrt naskočitve «matičnega» odbora po «Mladoslovincih», ki se je leta 1871. pripravljal in leta 1872. brez uspeha poskusil.¹⁰⁰

Dne 2. decembra 1869 je priredila «Slovenija» na svojo roko in s svojimi silami na Dunaju zopet Prešernovo slavnost, ki je gmotno in moralno lepo uspela. Slavnostni govor na tej prireditvi je imel Levec. Iz njegovega govora naj navedem samo dve mesti, ki kažeta, kako se je čutila ta «mladoslovenska» mladina v nasprotju s «Staroslovinci» — Prešernovo: «Prva knjiga,» je dejal predavatelj, «ki je ne le v naši domovini, ampak tudi drugod po slovanskem svetu izbudila splošno čudenje in strmenje, knjiga, s katero se vsak pravi domoljub diči in ponaša, katero pa tudi Neslovenec, ki jo pozna, visoko ceni, prva knjiga, ki nima stalne veljave samo za slovenski narod, ampak ki se zamore uvrstiti med prva poetiška dela vsega naobraženega sveta — so *Preširnovе poezije*.» Končal pa je Levec to svoje prvo predavanje o Prešernu z naslednjimi besedami: «In kadar pride odmenjeni čas, da bo mati Slava sklicala svoje otroke pod svoja krila, smel se jej bo brez

⁹⁹ Po konceptu v Levčevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu.

¹⁰⁰ Prim. mojega «Kersnika» I., str. 192 in 195.

strahu približati tudi mali slovenski narod, podal jej bo drobno knjigo — Prešernove poezije — ter ponosnega srca rekel: Storil sem svojo dolžnost!»¹⁰¹

O življenju in duhu, ki sta vladala konec leta 1869. v akademskem društvu «Sloveniji», je vrhu tega poročal Levec dne 29. decembra 1869 svojemu prijatelju, ljubljanskemu osmošolcu Janku Kersniku naslednje: «Kar se tiče naše dunajske *Slovenije*, sem je jaz prav vesel. Vsacih 14 dni se snidemo, eden ali dva kaj znanstvenega bereta, potlej pa kritikujemo, včasih po več ur. Jaz si prizadevam, kar je mogoče, da bi se v politiko preveč ne mešalo. Spodbil sem zaupnico Zarniku in pa pozdravilni telegram farju Hermanu. Nisem mogel drugače. Fantje so tudi pametni in dasiravno nas je 84 v Sloveniji, nimamo nikdar osebnih konfliktov. Šuklje je postal junak, da ga je človek vesel, samo malo na žnori ga je časi treba držati, pa malokdaj. Štajarci so se pa skoro čisto ločili od nas. Kranjci in Goričanje smo *liberalni Slovenci* in potem *Rusi*; Štajarci pa farški *Hrovatje-Slovenci*. To so naše politične stranke.» V ostalem Levec v tem pismu obširneje poroča Kersniku o Stritarju in o pripravljajoči se izdaji «Zvona», o katerem pravi, «da bo delal sensacijo» s »vojimi leposlovnimi, zlasti Stritarjevimi spisi, ter pristavlja značilne besede kulturno-politične orientacije, s katero je bil prežet literarni del vse te «mladoslovenske» dijaške generacije: «... pa le malo bo takih, ki bi spoznali, da edino slovstvo, katerega je nam čez vse treba, so *belletristika* in pa *šolske* knjige.

¹⁰¹ Po konceptu v Levčevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu. — O tej Prešernovi besedi je pisal Levec dne 7. decembra 1869 svojemu dekletu, da «je bila jako lepa... Ljudi je bilo okrog 300, denarja nam je ostalo kakih 90 gld.» Sicer pa pristavlja Levec v tem pismu, da mu gre že trda s časom, «društva bi rad popustil, pa se bojim, da bi preveč ne hirala, ko bi mene ne bilo... ker drugi nego Šuklje in jaz se tako veliko ne brigajo za vso stvar. *Excelira* še kdo rad, dela se pa vsak ogne, če se le more...»

Po čemu znanstveno slovstvo? Saj nimamo bodočnosti!
Ali bomo Prusi ali pa Rusi!»¹⁰²

V prihodnjem koledarskem letu 1870. je dijaštvo, zbrano v dunajski «Sloveniji», snovalo razne načrte; mislilo je na prireditve slavnosti na čast slovenskim protestantskim pisateljem, ki bi se naj bila po mnenju Levca in večine priredila v «liberalnem», po predlogu manjšine s Šukljatom na čelu pa v «reformatoriško-demonstrativnem» duhu.¹⁰³ A do prireditve te slavnosti ni prišlo, kakor tudi ne do izdaje prav tako nameravnega humorističnega lista, čigar idejo je spodrinil Levstikov «Pavliha», ki je začel v tem letu izhajati na Dunaju.

Ker se je na sestanku «Slovenije» dne 2. februarja 1870 ob priliki preureditve društvenih pravil izkazalo, da je en del društvenikov za to, da se društvo postavi načeloma zgolj «na podlago dognanih rezultatov», drugi del pa za to, da se v svetovnem naziranju izreče za določnejšo «svobodomiselno podlago», je nastopil Levec v odborovi seji proti zagovorniku prvega teksta, tovarišu Golii, z značilnim govorom, ki nam odpira zanimiv vpogled v miselnost večine takratne «mladoslovenske» mladine. Ustanovitelj «Slovenije» je pri tej priliki izvajal: «Ko smo pretečeno leto maja meseca gg. dr. Celestin, Lavtar, Šuklje, Jenčič, Skaberne in jaz začeli snovati Slovenijo, vodila nas je pred vsem misel, da bi ž njo osnovali središče vseh mladih inteligentnih slovenskih moči na Dunaju. Jug z ekskluzivno hrvaškimi in narodnimi tendencijami nam ni bil po volji. Saj veste, da se je celo stavilo zahtevanje na nas, da bi storili salto mortale ter poganjali se za to, da se na Slovenskem že v narodne šole vpelje hrvaški jezik . . . Večina Slovencev se je lani izrekla zoper Jug in oživila se je Slovenija. V njej smo se hoteli izobraževati v govorjeni in pisani slovenski besedi. Zraven pa smo imeli še drug namen — vrhu

¹⁰² Levčevo pismo v Kersnikovi zapuščini na Brdu.

¹⁰³ Vencajz, o. c. str. 53.

ljubezni do domovine smo v Sloveniji hoteli gojiti ljubezen do *svobode*. V tem zmislu smo pravila osnovali in precej v prvi seji smo si postavili za geslo ne: vse za vero, cesarja in domovino, ampak: Vse za svobodo in domovino!» Po teh uvodnih besedah Levec v zanosnih izrazih opisuje, kako je hrepenenje po svobodi preosnovalo že ves moderni svet. Edino to hrepenenje more po govornikovem mnenju «pomagati tudi mali slovenski domovini». Svojo trditev utemeljuje Levec z naslednjim ekskurzom v slovensko politično in literarno zgodovino: «Kdor je bil v ljubljanski čitalnici, videl je gotovo v zadnji sobi viseti podobo očeta Janeza Bleiweissa . . . Pod njo stojé zapisane besede: Vse za srečo domovine! . . . Pod njimi stoji datum: V Ljubljani, dne 20. maja 1848. leta. Precej pod Bleiweissovo podobo je pa miza, na kateri navadno ležé njegove Novice. Naj jih [človek] vzame v roko: na vsaki strani bo bral, da geslo očeta Bleiweissa in njegove stranke se več ne glasi: Vse za srečo domovine, ampak da se je zdaj bistveno premenilo: Vse za vero, cesarja in domovino! — V teh besedah, gospodje, imamo pa vso zgodovino slovenskega kulturnega življenja zadnjih 20. let, v teh besedah imamo zapisano vso našo žalostno prihodnjost! Slovenski domoljubje, ki so se 48. leta borili samo za srečo domovine, boré se danes tudi za vero, boré se tudi za cesarja! In kdo jih je tako premenil? Njih zveza s *farji*! — Precej po 48. letu, ko se je narodna stranka začela bližati farški, vidijo se žalostni nasledki za zgodovino slovenske literature. Poglejmo malo! Najprej so se začeli zadirati nad Preširnom. Pa ta jim je bil prevelik. Res, da ga psujejo le kot malovrednega pesnika mesene ljubezni — pa zrastle jim je vendar že čez glavo, dasiravno si v Novem mestu, kakor sem slišal, že en profesor prizadeva dokazovati, da njegove poezije so same otročarije. Gospodje, učence tega Nazarenca smo že nocoj slišali med nami! Za Preširnom je prišla na vrsto Janežičeva Bčela. Prinesla je nekaj zaljubljenih pesem. Križajte ga, križajte ga! kričali so ob Savi in Dravi — kričali so tako dolgo, da so

jo zatrli. Leta 1854. je bil prvi zdaj živeči slovenski pesnik, g. Levstik, tako predržen, da je izdal svoje pesmi. Prišle so *pod pečat*. Ljubljanski farji, *sami odlični narodnjaki*, so zažugali založniku: Če boš ti te pesmi prodajal, ne bomo tiskali pri tebi nobene slovenske knjige! Blaznik se je dal ostrašiti, in bile so Levstikove pesmi *celih 12 let* konfiscirane. Pa to jim ni bilo dovolj. Ravno ti ljubljanski farji, sami odlični narodnjaki in zdaj podpredsedniki čitalnice in matice, so denuncirali takrat v Olomucu živečega Levstika pri njegovem predstojniku, da je zgubil svoj vsakdanji kruh. In ko je tako preganjan prišel v Ljubljano, napovedala mu je policija, podšuntana od ljubljanskih farjev, samih odličnih narodnjakov in zdaj podpredsednikov matice,¹⁰⁴ da mora še tisti dan zapustiti Ljubljano! Ko je 1858. Janežič začel izdajati Glasnika ter je prinesel novelo Jela iz časa slovenske reformacije, brž se je oglasila truma svetlih farjev, odličnih narodnjakov, in od takrat Janežič ni prinesel več nobene nedolžno zaljubljene pesmi! Kdor je bral Danico tako pridno kakor jaz, vedel bo, kolikrat je brusila jezik o Glasniku. Pa ali hočete še več izgledov? Leta 1863. je začel izhajati v Ljubljani *Naprej*. Prinesel je enkrat dopis, če se ne motim, iz Knježaka o duhovnu etc. Zatrli so ga —. Leta 1864. smo storili korak dalje. Prišle so na svitlo Jenkove pesmi. Pozna jih vsak izmed nas. Pa čujte! Danica je dobila svojo pomočnico — Novice. Ko je g. Luka Svetec Jenkove pesmi kritikoval v Novicah, očital jim je, da so 1.) nemoralne, 2.) babje, 3.) mesene. Kako se je kritizirala Jurčičeva Vila, o tem bom molčal. Tudi tega ne bom pravil, kaj se piše in govori zoper *Zvon*. Saj je vsakemu znano. Čisto napačna je misel, da če se mi v politiki s farji edinimo, da bi to imelo na naše literature razvoj kakšen vpliv. Poglejmo le matico! Pred tremi leti je predlagal Marn, da izda Fabiolo. Predlog je pal. Drugo leto je predlagal

¹⁰⁴ V tem letu je bil podpredsednik «Matic» duhovnik dr. Leon Vončina.

Kosar, da naj izda Matica Ježikovo dogmatiko. Predlog prvo leto tudi ni obveljal, drugo leto je pa zmogel zoper predlog prof. Janežiča in dr. Kočevarja, da naj Matica podpira bolje lepoznanstvo. Drugo leto hvala bogu dobomo dogmatiko v slovenskem jeziku. Tistim gospodom, ki se nocoj poganjajo za farje, jo prav gorko priporočim! Za njo je napovedal Kosar že otroško odrejo, in če gremo tako dalje, bo slovenska Matica čez 10 let izdala Syllabus v slovenskem jeziku z Blaznikovimi ilustracijami . . . Saj daleč več nismo od tega. Saj je že letos v kranjskem zboru g. Costa oklical, da brez vere ni znanstva! In danes sem bral v pozitivnem Syllabu ravno to misel. Kdor pri nas v politiki rabi farje, jim mora priznati vpliv tudi v literaturi, kajti pri nas sta politika in literatura čisto zvezani, tako da veljavni možje v politiki imajo, kar je dosti škandalozno, odločivno besedo tudi v literarnih zavodih. In zoper ta za slovensko literaturo, za slovenski narod sramotni in pogubljeni vpliv smo mislili mi, ki smo osnovali pretečeno leto Slovenijo, da se bodo navduševali slovenski mladeniči na Dunaji, da bodo vernivši se v svojo domovino kakor aposteljni oznanjevali pravo omiko ter netili hrepenenje po svobodi in izobraženosti . . . Zatorej vse svoje prijatelje, katerim je kaj na tem ležeče, da društvo ohrani svoj svobodomiselní značaj, prav presrčno prosim, da glasujejo za odborov predlog.»¹⁰⁵ — Ko je še Levec zapretil, da bi v slučaju, ako obvelja prvi predlog, dotedanji odborniki odložili svoje mandate, je pri glasovanju zmagala «svobodomiselna podlaga» v pravilih društva.

Slovensko dijaštvo na Dunaju se je v tem času v obilnem številu podpisovalo tudi na adresu, ki so jo južnoslovanski dijaki z 200 podpisi poslali v Rim na vatikanski koncil Strossmayerju,¹⁰⁶ o katerem je že malo poprej neki dunajski, najbrž dijaški dopisnik v

¹⁰⁵ Po konceptu v Levčevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu.

¹⁰⁶ Slovenski narod z dne 17. marca 1870, štev. 32.

«Slovenskem narodu» pohvalno pisal, češ da pobija «kakor vselej absolutizem v politiki tako v Rimu cerkveni absolutizem» — dogmo o papeški nezmotljivosti.¹⁰⁷

Zadnja važna prireditve, ki se je vršila še v tem drugem letu obstanka «Slovenije», je bil slavnostni večer na čast na Dunaj došlemu Levstiku dne 12. marca 1870. «Slovenski narod» je poročal o tem večeru docela kratko: «Deputacije vseh slovanskih omladinskih društev so bile prišle pozdravit zaslužnega delavca na slovenskem literarnem polji; tako da je bilo zbranih nad 300 slovanskih mladih mož. Govorov je bilo več v slovenskem, ruskem, hrvaškem, češkem jeziku.»¹⁰⁸ Slovenski govor Levstiku je na tem večeru govoril zopet Levec, ki je Levstika dvignil na ščit te omladine. V dopolnilno ilustracijo miselnosti tedanjega «mladoslovenskega» dijaštva naj navedem iz tega Levčevega govora nekaj mest. Levec je dejal: «Kako pomenljivo je Levstikovo ime za vsacega poštenega Slovenca, očito vam bo najbolj iz tega, če omenim, da dosedaj sem opazoval jaz v vsej sedanji slovenski literaturi in v vsem slovenskem javnem življenju — dve stranki, in sicer ena je za Levstika, druga je zoper Levstika. Na njegovi strani sem videl talent, napredek, *značajnost*, pravo svobodo in domoljubje, na nasprotni pa tartuferijo, egoizem, farštvo, koristolov, dušno gnjilobo — skratka vse, kar beseda ‚pervakarstvo‘ najbolje zaznamuje.»¹⁰⁹ Na kateri

¹⁰⁷ Slovenski narod z dne 11. januarja 1870, številka 4.

¹⁰⁸ Slovenski narod z dne 22. marca 1870, številka 34.

¹⁰⁹ Ta Levčeva karakteristika označuje laične «prvake» nekoliko strogo, a v bistvu resnično. Najbolj nesimpatična črta značaja «staroslovenskih» prvakov je njih dvoličnost v svetovnem naziranju, drugačno, skrito naziranje pri sebi in drugačno v javnosti, okoliščina, iz katere mora slediti hinavstvo. Tega licemerstva ne olepšuje niti izgovor domoljubja, češ da so ti možje morali tako nastopati, da se ne oddaljijo od ljudskega nivoja in mišljenja tedanje ozkosrčne ter zelotske Jeranove duhovščine, glavne gojiteljice narodnega gibanja v širokih vrstah ljudstva. To je bil *obskurantizem*, to se pravi: ne dviganje ljud-

strani smo mi: . . . G. Levstik po svojem jeklenem značaju, po svojem talentu in po svojem delovanju kot pesnik in pisatelj gotovo zasluži, da si ga je slovenska inteligenca izbrala za svojega načelnika. O njegovih zaslugah ne bom tukaj govoril . . . opomniti hočem samo nekaj malega: Gospoda, če je Bleiweiss prvi za Preširnom se svojimi Novicami 43. leta začel orati njivo slovenskega slovstva, bil je g. Levstik prvi, ki je na tej njivi začel sejati rumeno pšenico . . . Da so moje besede resnične, prepričal se bo vsak, kdor vzame v roke knjige in časopise, tiskane od 1843.—1855. leta. Jezik, v katerem so pisane vse, je neslovensk, mešanica iz slovenskega in hrvaškega. Še le gospod Levstik je slovenskim pisateljem s svojim spisom ‚Napake‘ etc., ‚Kerpanom‘, kritikami v Glasniku pokazal pravo pot, kajti rekel je: Če hočete slovensko pisati, poslušajte narod, učite se, kako narod misli, kako narod govori. In vsi dobri slovenski pisatelji od Valjavca do Jurčiča — vsi so poslušali njegov glas. Toda namesto da bi se bilo takemu možu, kakor je g. Levstik, življenje lajšalo, skrbeli so naši domoljubni duhovni in pervaki . . . da se mu je grenilo na vso moč . . . In g. Bleiweiss je notorično pri črni kavi najemal ljudi, da so pisali zoper

skih mas v evropsko višino, ampak poniževanje svoje miselnosti v nižine primitivizma, ne najmanj iz namena sebične in koristljubne želje po vodstvu nad narodom, vodstvu, označenem po vrhu še po brezobzirnem avtokratstvu. Ves drugačen je bil seveda oni Levstik, ki je tem »prvakom« zabrasil v obraz kitice (zložene na Dunaju dne 6. novembra 1870):

«Jaz nésem pópom upogibal	Pred jasli, kder se dolgoúha
Ni licemerom se krivil;	Redí živál, da rezgetá,
Poníglavce sem vedno šibal:	Iz pólnega kričí trebúha:
Zató vražèn sem vedno bil.	„Kdor tu ne žrè, ta dom izdá!

Ubóštvo, skrb, od vás teptanje	Pesá ste me imenovali,
I mraz i glad sem pretrpèl,	Ker biti nésem htel vaš pès;
Izgubil zveze vse nekdanje;	Od vseh straníj ste mé ščuvali,
Pred jásli vaše nésem šèl!	Váš Izrael ščuval je vès!»

Levstika, se ve, s kakim vspehom — to je drugo vprašanje. Kajti kakor Argos opazoval je Levstik zadnja leta vse javno in skrivno dejanje in nehanje naših prvakov ter brez usmiljenja šibal njih egoizem in njihovo nedoslednost pri vsaki priložnosti. In reči se mora, da njegove zasluge v žurnalistiki niso manje nego v lepoznanški literaturi. Ni čuda, da so ga torej hoteli ugonobiti, naj velja kar hoče . . . Crepiren soll der Hund! bilo je in je še njih geslo. Pa kakor kaže, tudi tukaj jim bo spodletelo, kakor jim je v literaturi, kajti, kakor vidite, je g. Levstik še zdrav in vesel na duši in hvala bogu tudi na telesu, in tacega naj nam bog ohrani še prav mnogo, mnogo let.»¹¹⁰

Levstik se je za ta Levčev homagij in za druge nagovore na tem večeru zahvalil s posebnim govorom, iz katerega zabeležuje zapisnik «Slovenije» besede: «Dolgo je želel priti v sredo slovenske mladine, ker mu niti ni bilo mogoče ostati v mestu, v luži, kjer si sebičnost, lakomnost in slavohlepje, kakor nesramne živali, odjedajo druga drugi glave.» Nato je on, sam vzor slovenskega značaja, zbranim dijakom priporočal predvsem «trden značaj».¹¹¹

V šolskem letu 1870/1871, v katerem je dunajski «Sloveniji» predsedoval njen ustanovitelj Levec s podpredsednikom Jurčičem (ki je bil v prvem semestru zopet na Dunaju, dokler ni okrog novega leta 1871. odšel v Sisek), je igralo dunajsko slovensko dijaštvo še vodilno vlogo v slovenskem omladinskem gibanju. Zlasti sijajno se je obnesla to leto obligatorična «slovenijanska» Prešernova slavnost, ki jo je priredila «Slovenija» dne 2. decembra 1870. To slavje se je vršilo ob času nemško-francoske vojne in v onih dneh, ko so slovenski listi ob priliki znamenitega južnoslovanskega shoda posebno živahno razpravljali o južnoslovanskem vprašanju, o

¹¹⁰ Po konceptu v Levčevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu.

¹¹¹ Vencajz, o. c. str. 54.

katerem je bila — spričo pruske nevarnosti — začela na skupnih shodih debatirati tudi južnoslovanska dijaška mladina na Dunaju.¹¹² Program te Prešernove slavnosti, ki je obsegal razen muzikalnih točk tudi nagovor Šukljeta, predavanje Levca¹¹³ in deklamacijo Kersnika, kakor tudi poročilo o dobro uspeli tej prireditvi sami so poleg «Slovenskega naroda» to pot, v dobi kratkega premirja, prinesle tudi — «Novice». Slavnost se je obhajala v znamenju slovanske obrambe proti zmagoslavja pijanemu prusaštvu, medsebojna nasprotja, tudi v domači politiki in kulturnem naziranju, so bila stopila za trenutek v ozadje. Namesto običajnega plesa so se po izvršenih produkcijah vrstili govori v ruskem, češkem in srbskem jeziku ter čitali došli telegrami. S posebnim navdušenjem je bila sprejeta brzozavka češke mladine iz Prage z besedilom: «Mi, mladež, kateri nosimo bodočnost svojega naroda, stojimo na prvi straži slovanske svobode.» Celó iz daljne Švice so telegrafirali tam študirajoči slovanski dijaki: «Iz svobodne zemlje, kamor zatiranje ne seže, bratovski pozdrav!» In neka domorodna duša je poslala «težak in pomembe poln» telegram: «Praznovaje Preširna, ne pozabite tudi njegovih besed: Na tleh leže slovenstva stebri stari!»¹¹⁴ Vse je stalo pod vtisom pruskega triumfa...

¹¹² Prim. mojega «Kersnika», I., str. 133.

¹¹³ «Vodnik in Prešeren. Slavnostni govor Fr. Levca», priobčen v «Slovenskem narodu» z dne 10. decembra 1870, št. 144.

¹¹⁴ Slovenski narod z dne 6. decembra 1870, šte. 142. — Predsednik «Slovenije» Levec se je topil radosti nad uspehom te prireditve. «Celo Razlag, Costa in Bleiweis so nam telegrafirali,» je pisal svoji nevesti dne 4. decembra 1870, a dva dni pozneje ji je poročal še naslednje: «Kamor grem, mi srečo voščijo tuji slovanski in neslovanski dijaki kot predsedniku *prvega akad. društva dunajske univerze!* Ali nismo velike živine? Vsak pravi, da take besede kakor *Slovenija* ne more napraviti nobeno drugo društvo... Ljudij je bilo okoli 700... Ljudje so kar od navdušenja plesali. Celó Dunajčanke, ki niso nič razumele, so bile vse navdušene; ostale so do 1. čez polnoč med nami.»

Od šolskega leta 1871/1872 dalje se opaža, kako vedno bolj splahneva med dunajskim slovenskim dijaštvom oni duševni vzgon in oni elan, ki je bil konec 60ih let za «Savo» in «Jugom» poklical «Slovenijo» v življenje. Smelemu vzboku vala sledi mirnejša usedlina, za pionirsko generacijo manj razmahnjen rod. Črtomir-Prešernov rek: «Tak se zažene, se pozneje vstavi mladenci» velja za razna pokolenja, vrsteča se v kulturnem gibanju narodov, velja pa še posebno za dijaška gibanja... V tem splošnem, tako rekoč biološkem dejstvu je iskati vzrokov tudi delnemu zatišju, ki je zavladovalo v dunajski dijaški «Sloveniji» v 70ih letih. Vrhutega je v tem desetletju gospodujoča reakcija in persekucija Auersperg-Lasserjeve vlade pritiskala plamen mladeniškega ognja slovenskim dijaškim generacijam, ki so prihajale v 70ih letih študirat na Dunaj, k tlom. Končnega vzroka delnega zatišja je iskati tudi v osebah. Takšnih osebnosti, kakršni sta bila leposlovca Jurčič in Stritar v literaturi ter Levec in Šuklje v kulturno-društvenem pokretu, ni v dobi, ki je nastopila v neposredno sledečih letih, prihajalo več mnogo na Dunaj. V «Sloveniji» se je že jako občutila vrzel, ko je v jeseni 1871 odšel v Gorico za suplenta Fran Levec in ko mu je eno leto pozneje sledil ravno tja Šuklje. V prvem letu novega desetletja so sicer vanjo stopili taki markantni talentje, kakor Ivan Tavčar, Karel Slanc in Fran Detela; za temi so prihajali v kasnejših letih še novi nadarjeni mladi možje, vendar takega razmaha kakor ob svojem rojstvu «Slovenija» pozneje skorajda ni več dosegla. To se je kazalo zlasti v tem, da splošnega študentskega shoda par desetletij ni mogla več spraviti na noge, dasi ga je v društvu predlagal še v letnem semestru 1871 tedanji društveni predsednik Širok in v zimskem semestru 1872 jurist Ivan Tavčar, poslednji z izrecno ugotovitvijo, da so počitniški dijaški shodi «ime slov. dijaštva silno povzdignili».¹¹⁵ Viden znak

¹¹⁵ Vencajz, o. c. str. 59.

prvega zastoja po začetnem silnem vzgonu nam kaže dejstvo, da je društvo «Slovenija» v letnem semestru 1873 celo začasno suspendiralo svoje delovanje. Odtod se dá razlagati, da je nekako ob tem času, namreč v dobi prvega kulturnega boja na Slovenskem, vodilna vloga v gibanju slovenske akademske mladine provizorično prešla v roke graškega slovenskega dijaštva. Zato morebiti ne bo odveč, ako v primerjavo in v nekak pendant k početkom dunajske «Slovenije» podam par podatkov o gibanju slovenske akademske mladine v Gradcu ob času, ko se je rodila in delala prve korake v svet dunajska «Slovenija».

Gradec je bil za Dunajem slovenskemu dijaštvu drugo najvažnejše univerzitetno mesto. Podobno kakor v avstrijski so se tudi v štajerski prestolici zbirali slovenski akademiki že leta 1848. v družbi z inteligentnimi nedijaki okrog političnega društva, ki je nosilo kakor na Dunaju ime «Slovenija». Ta graška «Slovenija» se je neposredno pred nastopom reakcije (dne 17. aprila 1849) z namenom, da si reši življenje, preustrojila v literarno društvo.¹¹⁶ Kdaj je to nepolitično društvo prenehalo živeti, do sedaj ni znano; omenjena spomenica «Triglava» pravi, da okrog leta 1850., trdeč obenem, da so se poslej v 50ih in 60ih letih graški slovenski akademiki zbirali v privatnih «zabavnih družbah, v omizjih, v literarnih krogih, in sicer skupno z drugimi Jugoslovani». V nasprotju s to trditvijo pa sem zasledil v slovenskem časopisju do sedaj neopažen osamljen sled, da je neko dijaško društvo z imenom «Slovenija» v Gradcu živelo prav tja do oktobra 1868. in šele v tem času sklenilo, da preneha, pozivljajoč dijake, naj odslej pristopajo h graški «Slovanski besedi».¹¹⁷ Graško «Slovansko besedo» so bili ustanovili in dne 1. marca 1868 slovesno otvorili graški Čehi in Slovenci, ki so si izvolili za prvega društvenega

¹¹⁶ Glej Kelemina-Hrašovec-Serajnikovo spomenico «Akad. tehn. društvo „Triglav“». V Ljubljani 1906, str. 8.

¹¹⁷ Prim. «Slovenski narod» z dne 31. oktobra 1868, štev. 90.

predsednika drja. Gregorja Kreka. Ob tej priliki je neki «Левъ» poslal «Novicam» dopis, iz katerega je razvidno, od kdaj približno je ta graška dijaška «Slovenija» obstajala. Omenjeni dopisnik pozdravlja ustanovitev «Slovanske besede» v Gradcu, obžaluje, da dotlej slovanski rojaki v Gradcu niso imeli osrednjega društva, in nadaljuje: «Res, da smo imeli ‚Slovenijo‘, ktero je *pred tremi leti* nekoliko rodoljubnih dijakov tukajšnjega vseučilišča ustanovilo z namenom, da bode s časom podloga večemu društvu, toda ‚Slovenija‘ je ostala le dijaško društvo». Poleg slovenskih dijakov, pravi ta dopisnik, so imeli do tega časa v Gradcu tudi Čehi svoje «pevsko društvo», ki je imelo med drugimi nameni tudi ta cilj, da «zedini tukajšnje sinove in hčerke vseh slovanskih rodov . . . Posebna zasluga pa, da je iz gorečih želj postala resnica, imajo vrli naši bratje Čehi.¹¹⁸ Ko je «Slovanska beseda» v Gradcu dne 18. marca 1868 slovesno obhajala Strossmayerjev god, je v «Slovenskem narodu» izšel dopis, v katerem se pripoveduje o sodelovanju Čehov in graških «slovenijanov» v tem skupnem društvu, medtem ko se pristavlja, da se «Slovanske besede» «Hrvatje in Srbi žalibog precej ogibljejo». Iz nadaljnjih besedi tega dopisa bi se dalo sklepati, da se je že ob tej priložnosti mislilo na to, da ta «Slovenija» preneha v korist «Slovanske besede». «Strossmayerjevo godovnico 18. dan marca meseca smo obhajali z dijaškim društvom ‚Slovenija‘ skupaj . . . Večina družabnikov ‚Slovenije‘ je sklenola podati nam bratovsko roko in z združenimi močmi spešiti slogo in vzajemnost med slovanskimi prebivalci tu v Gradcu.»¹¹⁹

Potemtakem v zadnjih 60ih letih ni imela graška slovanska akademska mladina nobenega dijaškega društva. Pač pa je imela najbrž že takrat, kakor tudi v prvih 70ih letih, svojevrstno institucijo: nekak vrhovni vseučiliški dijaški komitet, ki se je vsako jesen na novo

¹¹⁸ Novice z dne 11. marca 1868, str. 85.

¹¹⁹ Slovenski narod z dne 2. aprila 1868, števil. 1.

volil in imel dolžnost, zastopati interese slovanskih akademikov na graški univerzi. Kasneje so se začela tudi v Gradcu ustanavljati posebna slovanska akademska društva, v prvi vrsti literarna in zabavna. V tem pogledu so slovenski graški akademiki že zgodaj kazali precej iniciative, dasi ne še v toliki meri, kakor ob istem času njih dunajski kolegi. Kakor smo čuli, so Gradčani krepko aktivno sodelovali pri I. študentovskem shodu v Ljubljani leta 1868. in prav tako pri II. študentovskem zboru leta 1869. istotam. V tem letu se o njih tudi čita, da so priredili «velikansko baklado s petjem» pogumnim slovenskim poslancem, sedečim v štajerskem deželnem zboru.¹²⁰ Ko v jeseni istega leta niso hoteli goriški slovenski deželni poslanci podpisati Žigon-Tonklijeve interpelacije za «Zedinjeno Slovenijo», jim je «85 slovenskih študentov graških viših šol» poslalo krepko nezapnico.¹²¹

V času, ko je na Dunaju že nad pol leta živela in delovala «Slovenija», se je dne 5. decembra 1869 sešlo deset graških slovenskih tehnikov pod vodstvom Radivoja Poznika in ob tej priliki ustanovilo skupno južno-slovansko literarno društvo na tehnični visoki šoli v Gradcu z imenom «Vendija». To društvo je imelo namen: «izobraževati tehnike v slovanskem slovstvu z izvirnimi sestavki v katerem koli predmetu; s prevajanjem dobrih tujih izdelkov v slovenščino; vaditi jih v govorništvu; ponujevati jim kraj splošne omike in razveseljevanja».¹²² Literarni proizvodi «vendijancev» so se zapisovali v posebno knjigo, ki je imela naslov «Rad slovstvenoga društva Vendija» in ki je bila tudi okrašena z izvirnimi ilustracijami sotrudnikov.¹²³

¹²⁰ Slovenski narod z dne 28. oktobra 1869, števil. 127.

¹²¹ Slovenski narod z dne 9. novembra 1869, števil. 151.

¹²² Glej «Slovenski narod» z dne 3. maja 1870, števil. 51; zlasti pa zgodovino te «Vendije» izpod peresa dr. J. A. Glonarja, naslovljeno: «Iz Poznikovega graškega kroga» v «Vedi», I., str. 343—355.

¹²³ To knjigo hrani sedaj dr. Janko Polec.

A tudi o ostalem graškem dijaštvu, ki je stalo zunaj «Vendije», se v tem času sem pa tja čita kaka vest. Tako poroča «Narod», da je v novembru 1871 poslala južnoslovanska omladina graških višjih šol pozdravno adresno voditelju Čehov drju. Riegerju.¹²⁴ Slovenske dijake, ki niso imeli prilike greti se ob literarnem ognjišču «Vendije», je zbral dne 8. decembra 1871 prejšnjeletni dunajski, toletni graški visokošolec Janko Kersnik k literarnemu večeru, na katerem je udeležencem on sam podal kratek pregled slovenske literature, medtem ko je njegov tovariš Turek predaval o odporu češkega naroda zoper nemško tlačiteljstvo.¹²⁵

Po kolosalnem pruskem zmagoslavju v nemško-francoski vojni leta 1870/1871 se je podobno kakor med dunajskim pričelo tudi med graškim slovanskim dijaštvom živahnejše slovansko-vzajemno gibanje, ki je rodilo tudi v Gradcu celo vrsto novih dijaških društev. V februarju 1873 se je poleg «Vendije» ustanovilo pod vodstvom Slovencev: Hubada, Schmidingerja, Štifterja in Vodopivca južnoslovansko akademsko društvo «Sloga» z namenom: «širiti idejo vseslovanske vzajemnosti».¹²⁶ Člani te «Sloge» so krepko posegali tudi v dnevna vprašanja in so na svojem graškem shodu dne 1. julija 1873 — torej v času, ko dunajska «Slovenija» ni delovala — odločno obsodili pristop «Staroslovencev» h konservativni Hohenwartovi «pravni stranki», in proglasili to stranko za nasprotno «razvitku slovenskega naroda na podlagi vsestranske svobode in omike».¹²⁷ «Vendija» in «Sloga» sta nato sklenili bratsko zvezo in živeli z ostalimi graškimi južnoslovanskimi društvi, srbskim «Sokolom», «Hrvatskim Adrijatikom» ter «Hrvatsko danico» v ozkih prijateljskih stikih prav dotlej, dokler ni «Sloga»

¹²⁴ Slovenski narod z dne 2. decembra 1871, števil. 141.

¹²⁵ Slovenski narod z dne 9. decembra 1871, števil. 144. — Prim. tudi mojega «Kersnika», I. del, str. 167.

¹²⁶ Slovenski narod z dne 20. februarja 1875, števil. 42.

¹²⁷ Slovenski narod z dne 5. julija 1875, števil. 152. — Prim. tudi mojega «Kersnika», I. del, str. 205.

in končno (dne 4. maja, 1875) tudi «Vendija» bila policijsko prepovedana z ostalimi graškimi slovanskimi akademskimi društvi vred.¹²⁸ V jeseni istega leta pa se je naposled ojunalo osem slovenskih graških visokošolcev (med njimi poznejši profesorji: Rutar, Sket in Sinkovič) in je osnovalo dne 6. novembra 1875 slovensko akademsko društvo «Triglav», ki živi še danes in iz katerega je izšlo mnogo odličnih slovenskih kulturnih delavcev.

Slovensko dijaštvo, kakor se je družilo in zbiralo okrog dunajske «Slovenije» in graškega «Triglava», je v smislu svobodomiselnne «mladoslovenske» ideologije, prevzeto od utemeljiteljev dunajske «Slovenije», v 70ih letih pogosto in odločno posegalo v slovensko politično, kulturno in literarno javnost, odlično sodelujoč zlasti pri «Slovenskem narodu», «Zvonu» in «Zori». Posamezni markantnejši nastopi te mladine posebno v dobi prvega slovenskega kulturnega boja v letih 1872. do 1874., dalje v letih 1875. do 1878. ter v istih letih ob debatah o «miru in spravi» med obema slovenskima strankama ter ob obnovi Stritarjevega «Zvona» so vsaj deloma registrirani v mojem «Kersniku».

*

V splošno karakteristiko dijaškega gibanja v prvem obdobju našega «mladoslovenstva», to je v prvih dveh desetletjih obnovljene avstrijske ustave, se mora reči, da je ravno ta dijaška generacija *prinesla novo življenje in nove, širše ter evropske vidike* v dotlej patriarhalno-primitivno «staroslovensko» javnost v političnem, literarnem in vobče kulturnem pogledu. Ta doba se mora smatrati brezdvomno za najlepši list v zgodovini našega dijaštva.

Ta mladina, zlasti ona, ki se je šolala na Dunaju in ki je dosegla dve svoji kulminacijski točki: *literarno*, ko

¹²⁸ Glede vzrokov te policijske prepovedi prim. Glonarjevo razpravo l. c. str. 347—349 in Kelemina-Hrašovec-Serajnikovo spomenico «Triglava», str. 11.

sta leta 1865. sklenila tesnejšo zvezo literarni organizator Jurčič in estetični svetovnjak Stritar, *kulturno-politično*, ko sta leta 1867. vstopila med dunajsko dijaštvo Levec in Šuklje, je stala pod vplivom onodobnih «mladonemških» idej in kasneje pod vtisom mogočnega gibanja «Ujedinjene Omladine Srpske». Mladi, takrat prvič triumfirajoči svobodomiselni meščanski demokratizem ji je razžarjal glave in srca ne samo kot znanstveno prepričanje, ampak tudi kot čustvena vera. Zato je umevno, da je ta mladina, polna še neoslabljenega, po nikakšni skepsi še ne izpodrezanega entuziazma za ideale mladega pozitivističnega in filozofsko-materialističnega znanstva, precej omalovaževala celo socialni in etični pomen verstva ter ni čutila potrebe niti po individualno-verskem iskanju. Od angleških in nemških intelektualcev (Bucklea, Draperja, L. Steina i. dr.) je bila prevzela za svoj vrhovni nauk geslo: «Z intelektualno omiko in edino samo ž njo je najtesneje zvezan človeštva нравni napredek», geslo, ki ga je pri nas izrekel Fran Šuklje v svoji razpravi «Pravi vzroki francozke revolucije».¹²⁹

¹²⁹ «Zvon», 1870, str. 69. — Opozarjam na navdušene besede, s katerimi Šuklje na navedenem mestu Slovencem priporoča vprav Buckleja. V istem duhu piše tudi Levec gimnazijcu Janku Kersniku dne 21. decembra 1869: «Posebno bi ti svetoval dve knjigi, če ju moreš dobiti: 1.) Geschichte der Civilisation in Europa von Draper ... 2.) Geschichte der Civilisation Englands von Thomas Buckle ... To je paša za-Te ... To je prava zgodovina ... Naučil se boš neizrečeno veliko iz njiju.» Zadnjo knjigo je Kersnik res tudi pridno študiral v prvem svojem dunajskem letu, kakor se razvidi iz pisma, ki ga je pisal materi dne 11. decembra 1870: «Ves ta teden nisem bil nikjer. Ekscerpiral sem neprestano Buckleovo 'Zgodovino civilizacije' ...» Za Buckleja in Draperja se je navduševal tudi mladi dr. Ivan Tavčar, kateri ta dva kulturna zgodovinarja pogosto citira v svojem eseju «Narava in civilizacija» (Vestnik. Znanstvena priloga «Zori», 1873, št. 2—6). Buckleja omenja dr. Tavčar tudi v svojih «Mrtvih srcih» (Povesti, V., str. 56). Tudi vsa miselnost dr. Fr. Celestina je slonela na angleških in nemških pozitivistih, kakor se razvidi iz njegovih člankov, ki jih je pisal prva

Ako si predočimo obskurantizem, ki je dotlej vladal v slovenski javnosti, moramo priznati, da je pomenil ta in tak nastop «mladoslovenske» mladine v slovenski duševnosti največji napredek, najsi imamo danes o golem intelektualizmu in filozofskem materializmu še tako umerjene in kritične pojme. Kakor pripoveduje Šuklje v svojih «Spominih», so se pogovori te mladine v dunajskih dijaških društvih v obilni meri «sukali okolo velikih znanstvenih in umetniških vprašanj, modroslovnih problemov, slovstvenih pojmov».¹³⁰ Zavoljo primitivnosti tedanjih naših publikacijskih razmer so sicer debate te mladine ostavile le malo sledov v slovenski literaturi in niso tako globoko preorale naše miselnosti kakor ideje in nazori sorodne ji srbske «Omladine». Vobče se mora reči, da uspehov svoje srbske vzornice, ki je sprožila vso novejšo srbsko literaturo, preosnovala vso novejšo srbsko politiko in prekvasila ves socialni razvoj srbskega naroda, «mladoslovenska» omladina še približno ni dosegla, posebno pa ne v društveni organizaciji, dasi je tudi to nameravala. V tem pogledu bi se ji bilo najbrž posrečilo več, ko bi je ne bil zaradi njenega nekoliko prepoznega nastopa oviral avstrijski društveni zakon. Še skromnejši so uspehi te mladine, ako jih pomerimo ob

70a leta v «Slovenski narod» (prim. Glaserjevo «Zgodovino», IV., str. 203), iz njegove nemške knjige o Rusiji in tudi iz njegovih esejev «Naše obzorje» («Ljubljanski Zvon», 1885). Celo dr. Janez Mencinger je bil v mladosti najbrž vnet čitatelj Buckleja (prim. njegove «Zbrane spise», III., str. 155). V splošno oznako pripominjam, da je bil avtor takrat tako znamenite, v ostalem nezaključene knjige «History of civilisation in England» (1857), ki je skoro nato izšla tudi v vseh večjih evropskih jezikih, Henry Thomas Buckle (1821—1862), empirični pozitivist, iščoč in odkrivajoč v materialističnem smislu v zakonih prirodne kavalnosti pogoje kulturnega napredka, omalovažujoč pri tem pomen, ki jo ima pri dviganju napredka človeška individualnost, zlasti njena čustvenost.

¹³⁰ Fran Šuklje, Moji spomini, I. (Po ljubeznivo dovoljenem vpogledu v rokopis.)

uspehe sorodnega in istodobnega «mladočeškega» gibanja. A njih obseg je samo kvantitativno manjši glede na neznatnejše slovenske pogoje. Kvalitativno pa so bili uspehi isti tudi pri naši «mladoslovenski» dijaški generaciji. V slovenskih državno-političnih vprašanjih je ta mladina silno in mogočno popularizirala idejo «zedinjenega Slovenstva», ki ga je docela organsko in demokratično skušala zasidrati v ljudstvu. V ljudstvo samo sicer še ni šla, ker je bila še docela zaposlena ob tvorbi, v kateri naj bi naš rod iz ljudskih mas in maloštevilne inteligence postal — narod. Zakaj ravno to kvaliteto je takrat še odrekalo Slovencem gospodujoče Nemštvo. Pred očmi je imela ta mladina narodno-kulturno stavbo, ki bi imela svoje korenine v domači zemlji in svojo najvišjo kupolo v vseslovanskem hramu s slavjanofilsko zamišljeno rusko streho. Ker je mislila, da so slavjanofilske ideje mnogo bolj razprostranjene v ruski inteligenci, nego so faktično bile, je smatrala vse južnoslovanske zajedniške državne tvorbe zgolj za prehodne stadije. Teh svojih ideologij se je oprijemala tako dolgo, dokler se ni v osebi svojega težadavnega ideologa, dr. Celestina, na licu mesta preverila o nasprotnem, nakar se je vrnila k postavljanju realnejših, manj veličastnih ciljev: k južnoslovanski državni tvorbi, o kateri je upala, da bo mogel v nji tudi slovenski *narod* v bratskem obljemu zasidrati svoj obstanek in stopnjevati svoje lastnosti do najvišjih kulturnih potenc.¹³¹

Prigovarjati bi se dalo temu dijaštvu, da se je neko-

¹³¹ Zanimiva je v tem pogledu preorientacija Levca, ki je bil v teh mladostnih letih vedno pod vplivi: v literarnem pogledu pod Jurčičevim in Stritarjevim, v jezikovnem in kulturnopolitičnem pod Levstikovim, v naziranjem pod Sukljjetovim, v državnopravnem pod Celestinovim; ta mož se je po letu 1870. odločno izrekel za praktično gojitev srbohrvaščine v naših srednjih šolah. (Prim. njegov podlistek v «Slovenskem narodu» 1871, štev. 10.) — Za Celestinov preokret po njegovem povratku iz Rusije je najznačilnejši njegov uvod v knjigo «Russland seit der Aufhebung der Leibeigenschaft». Ljubljana, 1875.

liko prezgodaj rinilo v dejansko politiko. Vendar se mora reči, da so se tudi v njega vrstah že takrat oglašali posamezni modri glasovi môž (Stritarja, Levca), ki so podobno kakor v 90ih letih Masaryk dajali dijaštvu pameten nasvêt, da je njega glavni namen pri vsem potrebnem zanimanju za vprašanja javnosti: *objektiven študij* teh vprašanj, ne pa definitivno in priprežno uklepanje članov v politične stranke. Prve letnike «Slovenskega naroda» je včasih docela napolnjevalo akademsko dijaštvo s članki, ki sicer niso bili vedno povsem pretehtani in zreli, a pri tedanji primitivnosti naše žurnalistike še vedno naravnost žive iskrice in svetle zvezdice — lux in tenebris. Tako da ima tudi to po naših sedanjih pojmi in razmerah prezgodnje javno nastopanje te mladine svoj relativno važen pomen. Z druge strani pa se mora seveda ugotoviti, da ta generacija pač najbolj zaradi prezgodnjega javnega nastopanja in zategadelj prenaglo ter prenezadostno dovršene samoizobrazbe ne prihaja do dovolj globoko fundiranega svetovnega nazora. In tako vidimo, da mnogi njeni markantni zastopniki izpovedujejo glede na svetovni nazor v starosti drugačna načela, kakor so jih izpovedovali v mladih vseučiliških letih, in se vračajo v osebah Levstika, Levca, Šukljeta, Tavčarja, Detele itd. h — konvencionalnemu katoličanstvu . . .

Pri vsej tej mladostni pretiranosti, poznejši recidivi v naziranjski konservativizmu, pri vsej nezadostni organizacijski udeležitvi v ljudstvu moramo reči, da je «mladoslovenska» dijaška generacija 60ih in 70ih let prinesla povišano *živahnost* v dotlej tako zaspano slovensko javnost, zlasti pa je to javnost napolnila s svežim *pogumom* in razpahnila mala okenca in nizka vrata njene koč na stežaj ter pokazala slovenskemu svetu *široke razglede velikega sveta*. V tem pogledu ni bila samo «avantgarda» slovenske svobodomiselnih političnih strank, katero je v njeni cincavosti rinila krepko naprej, ampak obenem glasnica humane, od vseh predsodkov in vse konservativne zaplesnelosti osvobojene

kulturnosti. Svojo mladost, to «*beauté du diable*», je dokumentirala in udejevala lepše ter močnejše, nego katera koli naša poznejša mlada generacija.

Največja zasluga te prve «mladoslovenske» omladine pa je in ostane globoko zaorana v *slovenskem leposlovju*. Svojo novejšo slovensko knjigo so prejeli Slovenci skoraj docela iz rok tega pokolenja. Vzravnala je ta generacija v tedanjo Bleiweis-Jeranovo nizko in ozko slovensko literarno ozračje večno mlado drevo Prešernove poezije ter se sama vcepila na njegove veje v podobi svežih «mladik», iz katerih se je razrastle gaj novodobne slovenske literature. V tem pogledu rezultati te omladine ne zaostajajo za rezultati «Ujedinjene Omladine Srpske». Literarni pomen predstavlja tudi njeno večnostno vrednoto . . .

VSEBINA

<i>Mladoslavenci. Obdobje romantičnega realizma. I.</i>	5
Uvod. — «Mladoslavenci» in «Mlada Evropa»	7
1. poglavje: Slovensko, slovansko in južnoslovansko vprašanje pri Slovencih na prelomu 60ih in 70ih let	52
2. poglavje: Vloga «omladine» v prvem obdobju «mladoslovenskega» gibanja	112